

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BAĞDATLI RÛHÎ'NİN TARİH MANZUMELERİ

VASFİYE AYÇA KUŞÇU

TEZ DANIŞMANI:
Dr. Öğr. Üyesi NİYAZİ ADIGÜZEL

TEMMUZ- 2020

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Vasfiye Ayça Kuşçu

07.07.2020

ÖZ

BAĞDATLI RÛHÎ'NİN TARİH MANZUMELERİ

Kuşçu, Vasfiye Ayça

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Niyazi Adıgüzel

Temmuz 2020

Tarih düşürme Fars edebiyatında doğmuş ve oradan Türk edebiyatına tesir ederek bir gelenek halini almış, asırlarca işlenip gelişmiştir. Alan araştırmacılarının ortak görüşü, tarih düşürme geleneğinin en güzel ve en yetkin örneklerinin Türk edebiyatında verildiği yönündedir. Bağdatlı Rûhî, tarih düşürme geleneğinin dikkate değer temsilcilerinden biridir. Tek eseri olan divanında doksan dört tarih manzumesi vardır. Rûhî, bu tarihlerini çok çeşitli konularda, farklı tarih düşürme türlerini kullanarak kaleme almıştır. Çalışmamızda Bağdatlı Rûhî'nin tarih manzumeleri içerik ve şekil yönünden incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde, ebced hesabı ve tarih düşürme hakkında genel bilgi verilmiş ve Türk edebiyatında tarih düşürme geleneğine değinilmiştir. Ardından Bağdatlı Rûhî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eseri anlatılmıştır. Çalışmanın ana kısmında Rûhî'nin tarih manzumeleri içerik ve şekil başlıkları altında değerlendirilmiştir. İçerik incelemesinin yapıldığı bölümde ilk olarak tarihlerin ebced hesapları yapılmıştır. Ardından, hesaptan çıkan tarihleri teyit etme adına ilgili olaylar hakkında kaynaklardan bilgi toplanmıştır. Elde edilen bilgiler, manzumeden öğrenilen bilgilerle karşılaştırılarak sunulmuştur. Tarih manzumeleri, klasik şiirimizin sosyal hayatla bağlantısının bir tezahürüdür. Bu sebeple manzumelerin tarih beyti dışında kalan beyitleri de olayla ve sosyal hayatla ilgisini ortaya koymak amacıyla detaylı incelenmiştir. Şekil incelemesinin yapıldığı bölümde ise manzumeler vezin, kafiye, nazım şekilleri ve tarih düşürme çeşitleri bakımından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağdatlı Rûhî, ebced hesabı, tarih düşürme

ABSTRACT

BAGDATLI RÛHÎ'S DATE DETERMINATION

Kuşçu, Vasfiye Ayça

Master of Arts, Turkish Language and Literature Department

Supervisor: Assistant Professor Niyazi Adıgüzel

July 2020

Chronogram was born in Persian Literature and from there it was processed and developed in centuries by influencing Turkish Literature. The area researcher's common view is, chronogram tradition's best and the most competent examples were given in Turkish Literature. Bagdatli Rûhî is one of the significant representative of chronogram tradition. He owns only one work and in his Divan, he has 94 historical poems. Rûhî had written his historical works in many subjects by using different chronogram forms. In our study, Bagdatli Rûhî's poetry was examined by their contents and forms. In the first chapter of the study, a general information about chronogram and date determination was given and then the chronogram subject was examined in the Turkish Literature. Afterwards, the life of Bagdatli Rûhî and his literal identity has been told. In the main part of the study, date determination of Rûhî was considered under the headlines put by Content and Form. In the chapter which was examined the content, at first the chronogram of dates were done. Afterwards, for confirming the dates which were come out, datas were gathered from sources about the facts. These gathered datas were offered by comparing the learnt datas from the poetry. Date determination, is a manifestation for connection of our classical poetry with our social lives. By this reason, the other couplet which they were not historical has also been examined by details for to exposure of relevance with the social life. In the chapter that examined by formal, the poems were considered by the angles of their prosody, rhyme, verse forms and chronogram sorts.

Keywords: Bagdatli Rûhî, chronogram, date determination

ÖNSÖZ

Ebced hesabı, Arap alfabesindeki harflerin sahip olduğu sayı değeri karşılıklarıdır. Tarih düşürme ise belirli bir tarihin kelime, kelime grubu, mısra ya da beytin ebced hesabı yoluyla yahut sözle ifade edilerek ortaya konması sanatıdır. Ebced hesabı ve tarih düşürme yüzyıllar içinde kaynaşık gelişerek rağbet edilen bir gelenek haline gelmiştir. Türk edebiyatında bu gelenek asırlar boyunca müverrih şairlerin eliyle işlenmiş ve en güzel örneklerini bulmuştur.

Tarih düşürme geleneği Türk edebiyatında XIII. ve XIV. asırlarda ilk örneklerini vermiş ve gelişme dönemine girmiştir. XVI. asırda da gelişimini sürdürmüştür. Bağdatlı Rûhî, tarih düşürme geleneğinin gelişim dönemi temsilcilerinden biridir. Şair, klasik edebiyatımızın altın çağı kabul edilen XVI. asrın ikinci yarısında yaşamıştır. Bağdat'ta dünyaya gelmiş ve ömrünün büyük kısmını burada geçirdiğinden Rûhî-i Bağdadî olarak anılmıştır. Çok sayıda gazeli ve sosyal tenkitçi tavrını ortaya koyduğu terkîb-i bendiyle nam salmıştır. Rûhî'nin edebî kişiliğinin fazla bilinmeyen bir yönünü tarih düşürme merakı teşkil etmektedir. Müverrihlik vasfıyla şair, farklı tarih düşürme türlerini kullanarak çeşitli sosyal olaylar için tarih manzumeleri kaleme almıştır.

Coşkun Ak, Rûhî'nin tarih manzumelerini toplu olarak Bağdatlı Rûhî Divânı (Karşılaştırmalı Metin) adlı çalışmasında neşretmiştir. Çalışmamızda, söz konusu neşir esas alınarak manzumelerin tarih beyitlerine –tarihlerin hesaplanmasında Arap harflerinin sayı değerleri önem taşıdığından-transkripsiyon harfleri kullanılarak yer verilmiştir. Bunların dışında alıntıladığımız beyitlerde transkripsiyon alfabesi kullanılmamış, uzun harflerin gösterilmesine dikkat edilmiştir.

Bağdatlı Rûhî'nin, beyit sayıları iki ila yirmi dokuz arasında değişen doksan dört tarih manzumesinin tamamı çalışmamıza alınmamıştır. Manzumelerin başlıkları ve tarih beyitlerinin yanında dikkat çekici beyitlere yer verilmiştir.

Rûhî'nin tarihleri divanın nüshalarından matbu nüshada, Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan Pertev Paşa 396 ve Reşid Efendi 758 numarada kayıtlı nüshalarda yer almaktadır. Tarihlerin ebced hesaplarını yapabilmek adına manzumelerin bu nüshalarda yer alan şekillerinden yararlanılmıştır.

Klasik şiirimizin sosyal hayatla ilgisi ve onu yansıtmaya şekli eskiden beri tartışılmış, son yıllarda ise belirli eserler yahut dönemler üzerinden incelenerek akademik çalışmalarla ortaya konmuştur. Bağdatlı Rûhî'nin tarih manzumelerini incelediğimiz bu çalışmada, klasik edebiyatın toplum hayatıyla olan ilişkisinin incelenmesi doğrudan hedeflenmemiştir. Bununla birlikte inceleme ve değerlendirmeye ortaya çıkan sonuçta bu ilişkinin

tezahürlerine ulaşmış olmak doğal ve kaçınılmaz olandır. Bu sonuç, çalışmanın tatmin edici ve mutluluk veren yönlerinden biridir.

Lisans eğitiminin üzerinden geçen uzun yılların bilgi birikimindeki tahribatına rağmen yol göstererek mesafe katetmemi sağlayan, çalışmama değerli fikirleriyle yön veren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Niyazi Adıgüzel'e çok teşekkür ederim.

Bana olan sevgi ve güvenlerinden güç alarak çıktığım bu yolda, her zaman destekçim olan aileme, bilhassa oğlum Metehan'a sevgilerimi sunuyorum.

Vasfiye Ayça Kuşçu

2020, Kırklareli

İÇİNDEKİLER

BEYAN	iii
ÖZ	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ	ix
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EBCED HESABI VE TARİH DÜŞÜRME	5
1.1. Ebcad Hesabı	5
1.2. Tarih Düşürme	8
1.2.1. Türk Edebiyatında Tarih Düşürme	10
1.2.2. Tarih Düşürme Çeşitleri	15
1.2.2.1. Söyleniş bakımından tarih çeşitleri	15
1.2.2.2. Hesaplanması bakımından tarih çeşitleri	16
1.2.2.3. Harflerin kullanılışı bakımından tarih çeşitleri	18
1.2.2.4. Ustalık gösterilmesi bakımından tarih çeşitleri	19

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞDATLI RÛHÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERİ	23
2.1. Bağdatlı Rûhî'nin Hayatı	23
2.2. Bağdatlı Rûhî'nin Edebî Kişiliği	24
2.3. Bağdatlı Rûhî'nin Eseri	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞDATLI RÛHÎ'NİN TARİH MANZUMELERİ	29
3.1. Manzumelerin İçerik Bakımından İncelenmesi	29
3.1.1. Tayinler İçin Düşürülen Tarihler	29
3.1.1.1. III. Mehmed'in tahta çıkışına, sadrazam ve kaptanıderya tayinlerine düşürülen tarihler	30
3.1.1.2. Şeyhülislam ve kazaskerlerin tayinlerine düşürülen tarihler	38
3.1.1.3. Beylerbeyleri ve defterdarların tayinlerine düşürülen tarihler	43

3.1.1.4. Kadılar ve müderrislerin tayinlerine düşürülen tarihler	75
3.1.1.5. Beyler ve diğer görevlilerin vazifelerine tayinleri için düşürülen tarihler.....	90
3.1.2. Vefatlara Düşürülen Tarihler	96
3.1.3. Sünnet Düğünleri ve Evlilikler İçin Düşürülen Tarihler	110
3.1.3.1. Sünnet.....	110
3.1.3.2. Evlilik.....	114
3.1.4. Yapıların İnşa ve Tamirlerine Düşürülen Tarihler	118
3.1.4.1. İnşa	118
3.1.4.2. Tamir-yenileme	129
3.1.5. Fetihlere Düşürülen Tarihler.....	133
3.1.6. Hediyeler Vesilesiyle Düşürülen Tarihler	136
3.1.7. Manzumelerin Yazılma Sebepleri	139
3.2. Manzumelerin Şekil Bakımından İncelenmesi.....	141
3.2.1. Manzumelerde Kullanılan Nazım Şekilleri	141
3.2.2. Manzumelerin Vezinleri	143
3.2.3. Manzumelerde Kullanılan Kafiye ve Redifler.....	144
3.2.4. Manzumelerin Tarih Düşürme Çeşitlerine Göre Değerlendirilmesi	145
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	149
KAYNAKÇA	159
DİZİN	167

KISALTMALAR

bkz :	Bakınız
Böl :	Bölüm
C :	Cilt
çev. :	Çeviren
ed. :	Editör
H. :	Hicrî
haz. :	Hazırlayan
KLÜ :	Kırklareli Üniversitesi
M. :	Miladi
ö :	Ölümü, ölüm tarihi
s. :	Sayfa
S. :	Sayı
ss.:	Sayfa sayısı
TDVİA :	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ü :	Üniversite
vb.	ve benzeri
ve öte.:	ve ötekiler
Yay. :	Yayınları
yy. :	Yüzyıl

GİRİŞ

XVI. asır Osmanlı Devleti'nde, padişah II. Bayezid'in (ö. 918/ 1512) saltanat yıllarında başlamıştır. Temkinli ve barışçıl bir siyaset takip eden II. Bayezid'in ardından tahta geçen Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520) sefer ve zaferlerle devletin topraklarını iki katına çıkarmıştır. Yavuz Sultan Selim fetihlerde doğuya yönelmiş, kutsal toprakları Osmanlı'ya katarak halifeliğin Osmanlı sultanlarına geçmesini sağlamıştır. Yavuz Sultan Selim'in ardından oğlu Kanûnî Sultan Süleyman (ö. 974/1566) tahta geçmiş ve siyasette batıya, Avrupa'ya yönelmiştir. Kanûnî devrinde Mohaç Zaferi, Preveze Deniz Seferi gibi başarılarla Osmanlı Devleti, doğuda ve batıdaki hâkimiyetinin artmasıyla bir imparatorluk haline gelmiştir. Asrın ikinci yarısı, Sokullu Mehmed Paşa'nın (ö. 987/ 1579) yönetiminde etkili olduğu yıllara denk gelir. Bundan sonra devlet yönetiminde sadrazamların ve valide sultanların etkisi daha fazla hissedilir olmuştur. Yüzyılın sonunda tahtta III. Murad (ö.1003/ 1595) vardır.

XVI. yüzyıl, Osmanlı siyasi hayatındaki gelişime paralel olarak, kültür ve medeniyette bilhassa sanat ve edebiyatta büyük ilerlemenin yaşandığı parlak bir dönem olmuştur. Fetih ve zaferlerle birlikte Osmanlı'ya katılan yeni yerlerdeki âlim, şair ve sanatkârlar başkente getirilmiştir. Böylece İstanbul, en önemli ilim ve sanat merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Padişahların ve devlet adamlarının şair ve sanatkârları himayesiyle edebî muhitler şekillenmeye başlamıştır. İstanbul başta olmak üzere Amasya, Manisa gibi sancaklarda ve pek çok farklı şehirde, şehzadelerin ve çeşitli devlet adamlarının hamiliği altında edebi çevreler oluşmuştur. Özellikle Fatih Sultan Mehmed (ö. 886/ 1481) ve II. Bayezid döneminde gelişen hamilik geleneği, XVI. asırda da güçlü padişahların ve devlet adamlarının himayesinde devam etmiştir. Yavuz Sultan Selim şehzadeliğinden itibaren şairleri himaye etmiş, padişahlığı döneminde de fethettiği yerlerden şairleri İstanbul'a getirmiştir. Çıktığı seferlerde şairlerin çoğunu yanında götürmüş ve sefer tarihini nazmetmelerini istemiştir. Bunun sonucu olarak adına birçok 'selimname' yazılmıştır (Şentürk ve Kartal, 2007: 190).

Hamilik geleneği Kanûnî Sultan Süleyman döneminde kuvvetlenerek devam etmiştir. Padişahın himayesinde pek çok şair şöhrete kavuşmuştur. Yine bu dönemde Kanûnî'nin saltanatını konu edinen Süleymannameler kaleme alınmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman'dan sonra tahta geçen oğlu II. Selim ve ardından gelen padişahların himaye ve ihsanlarıyla yüzlerce şair yetişmiştir. Padişahların desteği, edebiyatın gelişimine büyük katkı sağlamıştır.

Osmanlı sultanları ilim, sanat ve edebiyatta yalnızca hamî vasfıyla yer almamışlardır. Şehzadeliklerinden itibaren iyi bir eğitim almaları, şairlerden sohbet arkadaşı edinmeleri, edebî muhitleri ve meclislerinde yüzlerce eseri dinleyip değerlendirmeleri padişahları da şairliğe yönlendirmiştir. XVI. yüzyıl, yetenekli şair padişahların asrıdır. Sofu veya Bayezid-i Veli olarak da anılan II. Bayezid'in Adlî mahlasıyla daha çok tasavvufî mahiyette yazdığı şiirleri bir divanda toplanmıştır. Muhibbî mahlasıyla şiirler kaleme alan Kanûnî, Türk edebiyatında en çok gazel sahibi şairlerin başında gelmektedir. Oğlu II. Selim'in (ö. 982/ 1574) Selimî ve Tâlibî mahlasıyla yazdığı şiirleri vardır. III. Murad, Kanûnî'den sonra en fazla şiir söylemiş Osmanlı sultanıdır (Şentürk ve Kartal, 2007: 195). Murâdî mahlasıyla şiirler yazmış ve divan tertip etmiştir.

XVI. asır klasik edebiyatımızın olgunluk dönemi kabul edilmektedir. Bu asırda Azerî sahasında yetişen Fuzûlî (ö. 963/ 1556) Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde kaleme aldığı eserleriyle hem asrının hem de Türk edebiyatının önde gelen şairlerinden biri olmuştur. Anadolu sahasının en büyük şairi kabul edilen ve sultanü'ş-şuara olarak anılan Bâkî (ö. 1008/ 1600), Hayâlî Bey (ö. 964/1556-57), Zâtî (ö. 953/1546) gibi asrın ve Türk edebiyatının önemli isimleri bu yüzyılda yetişmiştir. Farklı konulardaki çok sayıda eserleriyle Gelibolulu Âlî; yüzyılın sonunda yaşamış olan, terkîb-i bendiyle ve sade dille kaleme aldığı gazelleriyle tanınan Bağdatlı Rûhî de XVI. yüzyılın dikkate değer şairlerindedir.

XVI. asır mesnevi alanında da çok fazla örneğin kaleme alındığı bir dönem olmuştur. Mesnevilerde tasavvufî ve ahlâkî konular ağırlık kazanmış, bu konuların yanında bir kısmı Farsçadan aktarım özelliğinde olan aşk hikâyeleri de kaleme alınmıştır.

Bu asırda Osmanlı Türkçesi Eski Anadolu Türkçesi özelliklerinden uzaklaşarak klasik biçimine kavuşmuştur. Klasik edebiyat ürünlerinde Arapça, Farsça kelime ve tamlamaların ağırlığı artmıştır. Aruzun kullanımında ustalık gelişmiş, mazmunlar işlenip derinleştirilmiş ve böylece şiir incelik kazanmıştır Bunun yanında sade ve açık bir dil anlayışıyla eserler meydana getiren şairler de vardır.

Klasik edebiyatımızın bu yüzyılda yaşadığı gelişimi tarih düşürme geleneğinde de izlemek mümkündür. Tarih düşürme Fars edebiyatında doğmuş buradan Türk edebiyatına geçmiştir. Türk edebiyatında ilk örnekleri XIII. yüzyılda görülmeye başlamıştır. Sonraki yüzyıllarda şairler arasında daha fazla rağbet görmüş, işlenip geliştirilmiştir. XVI. asra gelindiğinde tarih düşürmenin şairler arasında gelenek halini aldığı, hemen her şairin divanında bir yahut birkaç tarihe yer verdiği görülmektedir.

XVI. yüzyıl, tarih düşürmenin XIV. ve XV. yüzyıldan beri süregelen gelişimini tamamladığı bir dönem olmuştur. Bu asır, tarih düşürmenin yükselme ve olgunluk çağına ulaşmadan hemen önceki basamağıdır. Gelibolulu Âlî (ö. 1008/1600), Zâtî gibi şairler tarih manzumeleri kaleme almıştır. Tarih düşürmede asrın en mühim isimlerinden biri Edirneli Nazmî (ö. 967/1559)'dir.

Bağdatlı Rûhî de divanındaki doksan dört tarih manzumesiyle XVI. yüzyılda geleneğin dikkate değer şairlerindendir. Başta devrin padişahı ve sadrazamlar olmak üzere farklı makamlardaki kişiler, çeşitli yapılar, olaylar, fetihler, vefatlar için söylediği detaylı manzumeleri vardır. Rûhî'nin tarihlerinin konularındaki zenginlik, kullanılan tarih düşürme çeşitleri için de geçerlidir. Şair tarihlerini tam, ta'miyeli, lafzen, musanna' gibi farklı tarih düşürme çeşitleriyle kaleme almıştır.

1. BÖLÜM

EBCED HESABI VE TARİH DÜŞÜRME

Tarih düşürme, klasik edebiyatımızın önemli geleneklerinden biridir. Bu gelenek İran edebiyatında doğmuş, oradan Türk edebiyatına intikal etmiş, Arap edebiyatına ise Türklerden geçmiştir. Tarih düşürme, klasik edebiyatımızda yalnızca olayların veya inşa edilen çeşitli binaların tarihlerini vermek amacıyla kullanılmamış; zamanla şairlerin sanatlarını ortaya koydukları, hüner gösterdikleri bir alan haline de gelmiştir. Edebiyatımızda ilk örnekleri XIII. yüzyılda görülmeye başlanan tarih manzumeleri zamanla oldukça gelişmiş, hemen her şairimizin birkaç örnek ortaya koyduğu yaygın bir gelenek halini almıştır. Tarih düşürme ve ebced hesabı bu geleneğin çatısı altında bir araya gelmiştir. Bu terimler zaman zaman birbirlerinin yerine, aynı anlamı karşılar şekilde kullanılmıştır. Fakat ebced hesabı kullanılmadan ortaya konan tarih manzumeleri olduğu gibi, ebced hesabı da yalnızca tarih düşürmede kullanılmamaktadır. Bu bağlamda, Bağdatlı Rûhî'nin tarih manzumelerini inceleyeceğimiz çalışmamızda öncelikle tarih düşürme ve ebced hesabı hakkında genel bilgiler vermek yerinde olacaktır.

1.1. Ebced Hesabı

“Ebced” (ابجد) kelimesi Arap alfabesindeki harflerin kolaylıkla ezberlenmesi için, harflerin birleştirilmesiyle meydana getirilmiş sekiz manasız kelimenin ilkidir (Yakıt, 2017: 27). Aynı zamanda ebced, elifba gibi alfabe teriminin yerine de kullanılmıştır. Nitekim Kamus-ı Türkî’de ebced, eski elifbalarda hecelemelerin alt tarafında bulunan bir ibarenin ilk kelimesi ve bütününün ismidir (Sami, 2015: 59) şeklinde tanımlanmıştır.

Ebced ile birlikte bu sekiz kelime şöyledir: Ebced (ابجد), Hevvez (هوز), Huttî (حطى), Kelemen (كلمن), Sa'fes (سعفص), Karaşet (قرشئت), Sehaz (تخذ), Dazığ (ضظغ).

Araplar önceleri, Güney Arabistan'da geliştirdikleri müsned denilen bir yazı kullanmışlardır. Sonra müsnedin yerini bugüne kadar gelen Arap yazısı almıştır. Bu yazı, bitişik Nabat yazısından gelişmiştir (Çetin, 1991: 276). Arapların bu yazısının alfabe düzeni başlarda ebced harflerinin düzenindedir. Bu sıralama et-tertibü'l-ebcedî olarak da anılmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla ilk zamanlarda öğrenme kolaylığı sağlamak adına alfabenin tüm harfleri sırasıyla kullanılmak suretiyle, anlamı olmayan bu sekiz kelime meydana getirilmiştir. Sonraları ebced tertibinin yerini şekil benzerliği esasına dayanan ve günümüzde de kullanılmakta olan hurûfû'l-hecâ düzeni almıştır.

Ebcid hesabı veya ebcid sistemi ise bu sekiz kelimenin harflerinin belirli bir düzene göre sahip oldukları sayı değerlerini ifade etmektedir. Sayılar birden ona, ondan onar onar artma şeklinde yüze, yüzden yüzer yüzer artma şeklinde bine ulaşmaktadır. Buna göre ebcid tertibi ve sayısal karşılıkları şöyledir:

Tablo 1.1. Ebcid Düzenindeki Sekiz Kelimenin Sayı Değerleri

كلمن				حطى			هوز			ابجد			
ن	م	ل	ك	ى	ط	ح	ز	و	ه	د	ج	ب	ا
50	40	30	20	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1

ضطغ			ثخذ			قرشت				سعفس			
غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ش	ر	ق	ص	ف	ع	س
1000	900	800	700	600	500	400	300	200	100	90	80	70	60

Tablo 1.2. Ebcid Sisteminde Harflerin Sayı Değerleri

ط	ح	ز	و	ه	د	ج	ب	ا
9	8	7	6	5	4	3	2	1
ص	ف	ع	س	ن	م	ل	ك	ى
90	80	70	60	50	40	30	20	10
ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ش	ر	ق
900	800	700	600	500	400	300	200	100
								غ
								1000

Ebcid sistemin ilk defa ne zaman ortaya çıktığı ve ne zaman kullanılmaya başlandığı konusunda kesin bilgiler yoktur. Kesin bilgilerin olmayışı Araplar arasında sistemin kaynağı ile ilgili çeşitli rivayetlerin ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. Bu rivayetleri Karabey (2015: 12-19) dokuz maddede toplamıştır. Söylentilerden ilki, evrenin altı günde yaratılışı ve haftanın günleri ile ilgili olmaktadır. Buna göre ebcidin ilk altı kelimesi göklerin ve yerin yaratıldığı altı günün adıdır. Bir diğer rivayete göre de ebcidin ilk altı kelimesi pazardan cumaya kadar olan günlerin adıdır. Söylentilerden ikincisi ebcidin ilk altı kelimesinin cin ve şeytan adları olduğudur. Üçüncü madde, Âdem peygamberin cennetten ayrılış hikâyesinin safhalarının ebcidin ilk altı kelimesiyle karşılanmasıdır. Dördüncü madde İbni Abbas'ın (ö. 687) rivayetine dayanmaktadır. İbni Abbas ebcidin ilk altı kelimesinin göğün dokuzuncu katında nur ile yazılı olduklarını rivayet etmiştir. Bir diğer söylentiye göre Sa'fes bir kabile adıdır. Ebcid, Hevvez, Kelemen ve Karaşet ise Benî Huttî meliklerinin adıdır. Altıncı söylentiye göre ebcidin ilk altı kelimesi, Şuayb peygamberin

kavminden Medyen hükümdarlarının adıdır. Bunların yanında ebced kelimelerinin yazıyı icad edenlerin ve Yunan filozoflarının adları olduğu rivayetleri vardır. Son rivayet ise ebcedi oluşturan kelimelerin anlamlı oluşu üzerinedir. Bu konuda farklı söylentilerde, kelimelere farklı anlamlar yüklenmiştir. Bu söylentiler ebcedin menşinin tam olarak bilinmemesinden kaynaklı, gerçekliği kesin olmayan rivayetlerdir.

Ebced sistemini oluşturan kelimelerin doğuda ve batıda sıralanışı farklıdır. Bu sıralanış farklılığına ve harflerin sayı değerlerinin değişmesine göre ebced, çeşitlere ayrılır (Macit, 1989: XVII). Bu çeşitlerden biri Büyük Ebced'dir. Cümel-i Kebir, el-cümelü'l-kebir, Ebced-i Kebir gibi isimlerle anılan bu ebced en çok kullanılan türdür. Asıl ebced olarak anılmaktadır. Çeşitli sahalarda yaygın biçimde kullanıldığı bilinen asıl ebced, "tarih düşürme" adı verilen edebî sanatta tek sistem olarak benimsenmiştir (Uzun, 1994: 69). Bu ebced hesabına göre kelimeler ve sayısal karşılıkları yukarıdaki tabloda belirtilen şekildedir.

Büyük Ebcedden başka En Büyük Ebced vardır. Cümel-i Ekber, el-cümelü'l-ekber, ebced-i ekber olarak anılan bu çeşit çok fazla kullanılmamıştır. Bununla birlikte diğer iki çeşit Küçük Ebced (Cümel-i Sagîr, el-cümelü's-sagîr, Ebced-i sagîr) ve En Küçük Ebced (Cümel-i Asgar, el-cümelü'l-asgar, Ebced-i Asgar)'dır*.

Ebced hesabı sihir ve tılsımlarda, fal ve cifir ilimlerinde, astrolojide ve günlük ihtiyaçlarda rakam yerine kullanılmıştır. Ayrıca kitap sayfalarını numaralandırmada, Hurufilikte ve bazı deyimlerde kullanılmıştır.

Yine çok ilginç ve dikkat çekici olan, ebced sisteminin ve tarih düşürme sanatının mimaride kullanılmış olmasıdır. Koca Sinan, sanat tarihimizin en orijinal eserlerini verirken, bu orijinalligi manzum mimari eserler inşa ederek de artırır. Şehzade Camiinin yapımında bazı kısımlarda 322 rakamını birim olarak kullanan Sinan, Şehzade kelimesinin 322'ye karşılık geldiğini, bu rakamın da kendi isminin iki katı (Sinan سنان: 161) olduğunun farkındadır (İspirli, 2000: 80).

Ebced hesabının kullanıldığı en önemli yerlerden biri tarih düşürmedir. Tarih manzumelerinin önemli bir kısmını ebced ile yazılanlar oluşturmaktadır. Ebced kelimesinin "Eb-ced (Baba-Ata)" okunuşuyla şiirlerde kelime oyunları yapıldı. (...)

Ana ma'lûm idi esrâr-ı kitâb-ı melekût

Gelmeden levh-i hecâya kelimât-ı eb ü ced Nâbî (Pala, 2007: 129).

---

* Daha fazla bilgi için bkz. Mehmet Uzun, "Ebced", *TDVİA*, C.2. İstanbul, 1994, ss.68-70; Turgut Karabey, *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: Ankara,2015, ss.40-49; İsmail Yakıt, *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Neşriyat: İstanbul, 2017, ss. 51-54.

1.2. Tarih Düşürme

Harfleri ebced hesabına vurulunca bir binanın yapıldığı veya bir olayın meydana geldiği hicrî-kamerî yılı gösteren bir kelime, tamlama, cümle, mısra, beyit veya bir manzume söyleme yahut yılı doğrudan doğruya sözle manzum ifade etme sanatına tarih düşürme denir (Karabey, 2015: 52)

Fars kültüründe tarih manzumelerine “mâdde-i târîh” ya da kısaca “târîh”, tarih düşürmeye de “mâdde-i târîh-sâzî, târîh goften, târîh nüvîšten”; Türkler’de “tarih düşürme, tarih yazma, tarih söyleme” denilmiş, Araplar’da ise buna “târîhun şî’rî, târîhun harfî” adı verilmiştir (Karabey, 2011: 80). Türk edebiyatında ayrıca tarih nakşetmek, tarih düşmek, tarih nakletmek, tarih vermek, tarih nazmetmek vb. gibi terimlerle de kullanılmıştır.

Tarih manzumesi yazan şairlere müverrih, bu eserlerine de tarih denilmiştir. Tarih manzumelerinde müverrih sözü çok fazla kullanılmamıştır. Fakat tarihin verildiği mısradan yani tarih mısraından bir önceki mısrada çoğunlukla ‘tarih’ sözü zikredilmiştir. Tarih kelimesinin geçmediği tarihler, tarih beytini bulmayı zorlaştırdığından çok fazla tercih edilmemiştir. Tarih mısraından bir önceki mısrada şairin mahlası da ekseriyetle yer alır.

Tarih manzumeleri bir veya daha fazla beyitten meydana gelebilirler. Tarihin verildiği beyit genellikle son beyittir. Tarihin söylendiği bu sonuncu beyitten önceki beyitlerde tamamlayıcı bilgiler bulunur. Yani bu beyitler bir çeşit giriştir. Bu girişte söylenecek tarihle ilgili muhtelif özellikler belirtilir (Karabey, 2015: 52).

Tarih düşürme manzum olduğu takdirde, Klasik edebiyatımızın nazım şekillerinin herhangi biriyle yazılabilmıştır. Özellikle kıt’a, kıt’a-i kebire, nazım, kaside gibi nazım şekilleriyle ve aruz vezniyle söylenmiştir. Tarih manzumeleri Klasik şiirimizin kafiye, söz sanatları vb. özelliklerini barındırdığı gibi tarih mısraındaki kelimelerin harflerinin karşılıklarıyla da bahsedilen konu ile ilgili tarihi vermektedir. Tarih mısraında harflerin sayısal değerinin önemi kadar kelimelerin anlamı, birbirleriyle uyumu, konuyu en iyi şekilde yansıtabilmesi gibi özelliklerinin de önemi büyüktür. Dolayısıyla böyle girift bir yapıyı oluşturmak kabiliyet gerektirmektedir. Tarih manzumelerinin bu yapısı, TDV İslam Ansiklopedisi’nin “Tarih Düşürme” maddesinde Turgut Karabey’in ifadesiyle şöyledir:

Tarih düşürme belâgat kitaplarında bedî‘ sanatları arasında sayılmıştır. Bir tarih manzumesinde ebced hesabı yanında vezin, kafiye ve anlam da önemlidir; bunların hepsinin bir arada bulunması oldukça büyük bir zihni mesaiyi gerektirir. Buna göre şair önce ebced sistemini kullanarak hadisenin oluş yılını gösterecek şekilde bir mısra yazar, genellikle bunun önüne koyduğu mısra mahlasını, söylediği tarihin çeşidini veya ta‘miyesini belirtir. Ardından tarih düşürdüğü olay (doğum, ölüm, tahta

çıkış, sünnet, evlenme, mimari yapı, sefer, barış, zafer vb.) ve bu olayla ilgili kişi adları yanında gerekli remiz ve mazmunları anarak şiirini tamamlar (2011: 80).

Farslar ebced sistemini Araplardan öğrenmiş olsa da tarih düşürme geleneği İran edebiyatında başlamıştır. Buradan Türk edebiyatına, Türklerden de Arap edebiyatına geçmiştir. Ancak tarih düşürme geleneği ne Fars ne de Arap edebiyatında Türk edebiyatındaki kadar etkili olabilmıştır:

Edebiyat tarihi açısından konu ele alındığında, Arap edebiyatı tarihinde tarih düşürme geleneği yok denecek kadar azdır. Fars edebiyatı tarihi içinde bu gelenek bir miktar mevcut ama Türk edebiyatı tarihi özellikle Divan edebiyatı tarihi içinde ise bu gelenek vazgeçilmez bir sanat olarak işlenmiş ve devam ettirilmiştir. Kısaca söylemek gerekirse ebced hesabıyla tarih düşürmede gerek düşürülen tarih sayısı ve gerekse düşürülen tarihlere kullanılan sanatlar bakımından Türk müverrihlerinin önde oluşu tartışılmaz (Yakıt, 2017: 150).

Türk edebiyatında tarih düşürme geleneğinin bu derece rağbet görmesi pek çok örneğin ortaya konmasını sağlamıştır. Bunun neticesinde de tarih manzumelerinin konuları hayli çeşitlenmiştir. Padişahların tahta çıkması, sadrazam ve şeyhülislam tayinleri; doğumlar, evlilikler ve düğünler; zaferler ve fetihler bu konuların başında gelmektedir.

Sürûrî'nin III. Selim (ö. 1223/1808)'in cülusuna düşürdüğü tarih şöyledir:

Tarihini vird-i zebân eyler Sürûrî her zamân
Geldi receb şâh-ı cihân oldu üçüncü Şeh Selim (H.1203-M.1788) (Uslu, 2008: 54).

Yine Sürûrî'nin III. Selim'in Mısır fethine düşürdüğü tarihlerden biri budur:

Cünd-i 'adûvân çıkıdı Mısır aldı tobdan Şeh Selim
Kıldı cumhûru perâkende cüyûş-ı mü'minin (H.1216-M.1801,DS/29) (Uslu, 2008: 63).

Bunlarla birlikte şehit olanlar, katledilenler vb. için ölümlere de tarih düşürülmüştür. Doğal afetler de tarih manzumelerine konu olmuştur. Depremlere, İstanbul yangınlarına, boğazın donmasına, sel felaketlerine pek çok tarih düşürülmüştür.

Yeni yılın gelişi gibi durumlar da Sürûrî'de olduğu gibi, şairlere konu olmuştur:

Söyledüm tarihin âsân eyleyüp Rabb-i 'Alîm
Sâl-i nev geldi ola devletle dâim Seh Selim (1219/1804) (Güzeller, 2007: 41).

Tarih manzumelerinin önemli bir kısmını da cami, medrese, han, hamam, köprü, çeşme gibi yapılara düşürülen tarihler oluşturmaktadır. Bu yapılar için oluşturulan tarih beyitleri yapıların üzerlerindeki kitabelere işlenmektedir:

İstanbul Üniversitesi'nin Bayazıt Meydanı'ndaki ana kapısının iç tarafındaki kitabesi:

Matla-i enver-i şevket şems-i evc-i saltanat
Âsımın turdukça olsun mazhar-ı nasr-ı 'aziz
'Askere nüzhet kulu tebşir ider târihini:
Lütf-i Şâh Abdü'l-Aziz açdı der-nasr-ı 'azîz
(1282) (Nüzhet)
لطف شاه عبد العزيز اچدی در نصر عزیز (Yakıt, 2017: 133).

Bazı yazma ve basma kitapların tamamlanışlarına da tarihler düşürülmüştür:

Sürûrî sen de ihdâ it ana cevher gibi târih
Hediye oldu Asım Tuhfesi cümle suhan-dâne (H. 1213-M. 1798, SM/147)
(Karabuçak, 2007: 111).

Ayrıca taht kavgaları, isyanlar, azlolunmalar, hiciv ve istihzalar da tarih manzumelerinin konularındandır. Bazı tarihler ayet ve hadisler kullanılarak düşürülmüştür. Ayet ve hadislerin çeşitli olaylarla ilişkilendirilmesi, bazen tamamı bazen de bir kısmının ebced hesabıyla olayın tarihini elde etmeye dayanır. İsmail Yakıt (2017: 160)'ın çalışmasından bir örnek Molla Câmi'nin (ö. 898/1492) vefatına ayetle düşürülen bir tarihtir. Al-i İmran suresinin 97. ayetinde yer alan "ve men dahalehu kâne aminen" (Kim oraya girse emniyette olur) ibaresinin ebced hesabıyla Molla Câmi'nin ölüm tarihi olan 898'i verdiği görülür.

Tarih manzumeleri divanlarda yazıldıkları nazım şekillerine göre yer almışlardır. Örneğin kaside formunda yazılan tarihler divanlarda kasidelerle birlikte verilmiştir. Kıt'a nazım şekliyle yazılanlar da genellikle kasidelerden sonra, gazel veya musammatlardan önce yer bulurlar. Tarih manzumeleri çok olan bazı şairlerin divanlarında tarihlerin tevârih başlığı ile kasidelerden sonra veya divanın sonunda ayrı bir bölüm halinde yer aldığı görülmektedir. Bazı divanlarda ise tarih kıt'aları da divanın sonundaki kısa kıt'aların arasına alınmıştır (İsen ve öte., 2005: 23).

1.2.1. Türk Edebiyatında Tarih Düşürme

Ebced hesabı ve tarih düşürme sanatı genellikle birbirlerinin anlamlarını karşılar şekilde kullanılmış olsalar da terim olarak oldukça farklıdır. Birbirlerinden ayrı kullanım alanları ve farklı kullanış biçimleri olmuştur. Ebced hesabı ve tarih düşürme sanatı, tarihin bir döneminde aynı çatı altında buluşup birbirlerini beslemeye başlamış ve nihayetinde aralarında kopmaz

bir bağ oluşmuştur. Ebcet hesabının olduğu gibi tarih düşürmenin de başlangıcı tam olarak bilinmemektedir. Aralarındaki bu bağ onların aynı dönemde ortaya çıktığını düşündürmektedir:

İlk anda *Ebcet Hesabı* hangi tarihte ve ne zaman icad olunmuşsa, Tarih düşürme sanatının da o zamandan ve o yerden ortaya çıkması gerekeceği hatıra gelebilir. Oysaki ebcet hesabını, çok eski çağlarda Sâmililer bulmuşlar ve sonradan Araplar bunu cifer ilminde kullanmışlardır. Bu hesabın tarih düşürmede kullanılması ise çok sonra İranlılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bundan dolayı ebcet hesabı ile tarih düşürmenin başlangıcını bir zannetmek doğru değildir (Karabey, 2015: 261).

Anlaşıldığı üzere ebcet hesabı, tarih düşürmeden çok daha önceleri ortaya çıkmış ve pek çok farklı alanda kullanılmıştır. Tarih düşürmenin ilk örnekleri ise lafzen tarihlerdir ve Fars edebiyatında ortaya çıkmıştır. Lafzen tarihler İran edebiyatında Sûrî Tarih olarak adlandırılmıştır. Tarih söylemeye ise Madde-i Târîh-Sâzî, Târîh Goften ve Târîh Nüvišten denilmiştir. Ebcet hesabı ile tarih düşürmenin örneklerinin kim tarafından ve ne zaman ortaya konduğu konusunda farklı görüşler vardır. (...) bugünkü bilgilerimize göre tarih düşürme sanatının ilk örneği Ahmed-i Camî'nin ölümüne düşürülen احمد جامع قدس سره (536) cümlesidir (Karabey, 2015: 263).

İran edebiyatında, Ahmed-i Camî'nin (ö. 536/1141) ölümüne düşürülen bu tarihten daha önceki olaylara düşürülmüş tarihler vardır. Fakat bu durum, söz konusu tarihlerin daha eski olduğunun kanıtı değildir. Hadisenin meydana gelişi ile hadiseye düşürülen tarihin kaleme alınması eş zamanlı olmayabilir.

İran edebiyatında doğan tarih düşürme başlarda lafzen, sonraları ebcet hesabı ile mensur bir şekilde düşürülmüştür. Bu tür tarihleri, bir beyit veya mısra bulunan ibarelerle tarih düşürmeler izlemiştir. Mısra halinde tarih düşürmeler ise XV. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. Turgut Karabey (2015: 264)'e göre İranlıların bütün bir mısra halinde tarih düşürmeyi Türklerden almış olması kuvvetle muhtemeldir. Bunun nedeni tek mısra halinde düşürülen tarihlerin ilk örneklerine Türk edebiyatında rastlanmasıdır.

İran edebiyatında tarihler XII. yüzyılda düşürülmeye başlanmıştır. XIV. yüzyılda bu sanatın yaygınlaştığı görülmektedir. Özellikle Vahdet, Vâhib, Mirza Emîn-i Nasrabadî ve Muhammed Tâhir-i Nasrabadî tarihleri ile tanınmışlardır (Macit, 1989: XXI).

Arap edebiyatında tarih düşürme ise İran edebiyatından çok daha sonraları XV. yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başlanmıştır. Burada tarih düşürme Târîh-i Şî'rî, Târîh-i Harfî gibi tabirlerle adlandırılmıştır. XV. yüzyılın

ortalarına kadar Arap dünyasında bilinmeyen tarih düşürmeyi Araplar, Türkler'in İslam kültürü ve medeniyeti dairesinde yer almasından ve bu alanda güzel örnekler ortaya koymasından sonra onlardan öğrenmiş ve bu sanattan ilk defa Abdülganî en-Nablusî (ö. 1143/1731) söz etmiştir (Karabey, 2011 :80).

Türk edebiyatında görülen ilk tarihler Fars edebiyatında olduğu gibi lafzen tarihlerdir. XIII, XIV ve XV asırlarda lafzen tarihler çoğunluktadır. Lafzen tarihlerden sonra ebced hesabı ile düşürülen tarihler kaleme alınmaya başlanmıştır. Bunların da ilk örnekleri mensur olanlardır ve XIII. asırda görülmeye başlamışlardır. XIV. asırdan itibaren ebced ile düşürülen manzum tarihlerin örnekleri ortaya konmuştur.

İran tesirine rağmen özellikle XIV. yüzyıldan itibaren ayrı bir Osmânî Türk üslubu teşekkül etmeye başlamıştı. Bu yüzyılda İran edebiyatında görülmeyen, Anadolu'da ilk defa, bütün bir mısra halinde tarihlerin düşürüldüğüne şahit oluyoruz. Daha önce, nazım içinde ya bir kelime veya terkip şeklinde veya nesir halinde söylenen tarihler XIV. yüzyılda bütün bir mısradaki olmaya başlamıştır (Karabey, 2015: 269).

XIV. asrın tarih düşürmede önemli isimlerinden biri Ahmedî'dir (ö. 815/1412-13). XV. yüzyılda Ahmet Paşa (ö. 902/1496-97), divanında yer alan yirmi yedi tarih manzumesi ile dikkat çekmektedir. Bu asrın şair ve bilginlerinden Hızır Bey (ö. 863/1459) de tarih düşürme sanatında mühim biridir. Sarı Hızır adıyla da bilinen Hızır Bey, bazı kaynaklarca tarih düşürme sanatının öncülerinden kabul edilmiştir:

(...) tarih ibareleri Hızır Bey'den önce çok nadir olarak şiirin mısralarına alınıyordu. Hızır Bey'den sonra divan şiirinin içinde yer alan mısralarla söylemek âdet haline gelmiştir (Yakıt, 2017: 174).

XV. asırda tarih düşürme yavaş yavaş şairler arasında gelenek haline almaya başlamıştır. Neredeyse her şair divanında az ya da çok tarih manzumelerine yer vermiştir. Bu asırda Necâtî (ö. 914/1509), Cafer Çelebi (ö. 921/1515), Edirneli Emrî (ö. 983/1575) gibi şairler de tarih söylemişlerdir. Geleneğin önemli bir şairi de Taşlıcalı Yahya'dır (ö. 990/1582). Tarih manzumeleri sayıca fazla olmasa da kaside formunda düşürdüğü musanna tarih, bu sanattaki maharetini göstermektedir. Kanûnî Sultan Süleyman'a sunduğu ve Süleymaniye Camii'ni konu alan bu kasidede şair söz konusu tarihi on farklı şekilde düşürmüştür. Şairin Süleymaniye camiini değişik benzetmeler yaparak anlatışındaki ustalığı, en az tarih düşürmesindeki ustalığı kadar güçlüdür (Kaya, 2006: 43).

XV. ve XVI. asırları tarih düşürmenin gelişme dönemi olarak düşünmek mümkündür. XIII. ve XIV. yüzyıllarda rağbet edilen lafzen tarihler bu dönemde azalmış, mısra halinde tarih düşürme geleneği yaygınlık

kazanmıştır. Tarih manzumelerindeki gelişimle birlikte, tam tarihler, musanna‘ tarihler gibi farklı tarih türlerinin örnekleri de ortaya konmaya başlanmıştır. Tarih düşürme sanatı şairlerin hünerlerini gösterebilecekleri bir alan olmaya başlamıştır. XVI. asırda tarih düşürme alanında önemli isimlerin başında Edirneli Nazmî gelmektedir. Divanında üç yüz altmış dört adet tarih manzumesi bulunmaktadır. Edirneli Nazmî ile birlikte bu yüzyılda Gazalî (ö. 942/1535 [?]), Kemâl Paşazâde (ö. 940/1534), Zâtî, Kandî (ö. 962/1555), Âşık Çelebi (ö. 979/1572), Bursalı Cinânî (ö. 1004/1595), Gelibolulu Âlî, Bağdatlı Rûhî gibi şairler de tarih manzumeleriyle dikkat çekicidirler. Bağdatlı Rûhî çeşitli konularda ve farklı türler kullanarak düşürdüğü tarihleriyle bu yüzyılın ve tarih düşürme geleneğinin önemli isimlerinden biridir. Çalışmamızın konusunu teşkil eden Bağdatlı Rûhî'nin müverrihliği ve tarih manzumeleri, ileriki bölümlerde değerlendirilecektir.

XV. ve XVI. asırlarda ortaya konan güzel tarih örnekleriyle tarih düşürme sanatı gelişim dönemini tamamlayarak artık XVII. yüzyılda yükseliş devrini yaşamaya başlamıştır. Bu yüzyılda söylenmesi çok güç olan ta‘miyeli, musanna‘/sanatlı tarihlere tesadüf edilir. Bu nevi tarihlerin çoğu lugaz ve muamma şeklindedir (Karabey, 2015: 280). Asrın tarih alanında başta gelen isimlerinden olan Bursalı Hâşimî'nin (ö.948/1641'den sonra) bir beytinden 32 tarih çıkan sanatlı tarihleri vardır. Divanında 127 kadar tarih manzumesi ve 700'den fazla tarih mısraı vardır (Karabey, 2015: 281). XVII. asrın tarih manzumeleri bulunan diğer şairleri de şöyledir: Bağdatlı Ülfetî (ö.1122/1710-11), Kafzâde Fâizî (ö.1031/1622), Hâletî (ö.1040/1631), Nevizâde Atâyî (ö. 1045/1635), Şeyhülislâm Yahyâ (ö.1053/1644), Fehîm-i Kadîm (ö. 1057/1647), Evliyâ Çelebi (ö. 1095/1684 [?]).

Yüzyılda tarih düşürme sanatında önemli şairlerden biri de Nâbî'dir (ö. 1124/1712). Divanında yüz elli beş adet tarih manzumesi bulunmaktadır. Tarih mısralarına baktığımız zaman hem tarih düşürdüğü konuları açıkça ifade eden, hem de vermek istediği tarihe bire bir uyan, çok kolay yazılmış izlenimi veren güzel tarih manzumeleri kaleme almıştır (Temel, 2019: 146).

XVII. asırda tarih düşürme geleneği gelişimini bir hayli ilerletmiştir. Nâbî gibi maharetli şairlerin kaleminden çıkan tarih manzumelerinde bu gelişimi izlemek mümkündür. XVIII. yüzyıla gelindiğinde gelişimini tamamlayan ve olgunlaşan tarih düşürme sanatı, altın çağına adım atmış olur. XVIII. yüzyılda Klasik edebiyatımız; hikemî, mahallî, bedii üslup gibi tarzlarla renk kazanmıştır. Bu asır şair kadrosu bakımından eski edebiyatın en zengin dönemidir. Bu sebeple XVIII. yüzyıl, kaynaklarda *şiiir ve şair asrı* olarak kabul edilmiş; Sabit'ten itibaren “her kaldırım taşının altından bir şair”in çıkması sık sık eleştiri konusu edilmiştir (Horata, 2009: 46). Şair ve şiiirin niceliğindeki bu artışın benzeri tarih manzumelerinde de yaşanmıştır. Önceki asırlara göre tarih manzumeleri sayıca fazladır. Nitelik açısından

bakıldığında da tarih düşürme sanatının mükemmelliğe ulaşma yolunda olduğu görülür. XVIII. yüzyıl, edebiyatımızda, bu sanatın en görkemli devridir. Bu devirde şairler tarih söylemek için adeta birbirleriyle yarışmışlardır (Karabey, 2015: 290).

Tarih düşürme geleneğinde asrın önemli isimleri arasında yüz tarih manzumesiyle Şeyh Galib (ö. 1213/1799), seksen dokuz tarih manzumesiyle Enderûnlu Fâzıl (ö. 1810), elli altı tarih manzumesiyle Nedîm (ö. 1143/1730) bulunmaktadır. Onların dışında Seyyid Vehbî (ö. 1149/1736), Sünbülzâde Vehbî (ö. 1809), Râgıp Paşa (ö. 1176/1763), Keçecizâde İzzet Molla (ö. 1829) gibi pek çok şairin de tarih manzumeleri vardır.

Tarih düşürmede XVIII. asrın ve hatta tarih düşürme sanatının en önemli şairi Sürûrî'dir:

Türk kültür ve edebiyatında bazı sembol isimler vardır ki onların adları anıldığında insanların düşünce ufuklarında yeni yeni çağrışımlar belirir. İşte o isimlerden birisi de, Adana'nın yetiştirdiği müstesnâ şahsiyetlerden, manzum tarih düşürme sanatının unutulmaz ustalarından Seyyid Osman Sürûrî'dir. Bizim klâsik edebiyatımızda ne zaman "tarih düşürme" söz konusu olsa, ne zaman "ebced" denilse akıllara daima ve öncelikle Sürûrî gelmiştir (Canım, 2009: 106).

1752'de Adana'da doğan şair yirmili yaşlarında şiir yazmaya başlamıştır. Şeyhülislâm Tevfik Efendi'nin (ö. 1205/1791) teşvikiyle İstanbul'a gitmiştir.

Önceleri "Hüznî" mahlasını kullanan şair, hiciv ve hezel türü şiirlerinden oluşan Hezeliyyât'ındaki manzumelerde "Hevâî" mahlasını tercih etti; İstanbul'a geldikten sonra "Sürûrî" mahlasını kullanmaya başladı. Tâhirülmevlevî bu mahlasın kendisine şiirlerini beğenen Tevfik Efendi tarafından verildiğini söyler (Batur, 2010: 172).

Sürûrî uzun yıllar kadılık görevinde bulunmuştur. Yazdığı şiirleri, Neşâtengiz adıyla toplamıştır. Asıl mahareti tarih düşürmededir. Çeşitli olaylara kolayca ve çok güzel tarihler düşürmüştür. Bir olayla ilgili 68 tarih söylediği olmuştur. Kendi devrindeki hadiseler için olduğu kadar geçmişteki pek çok olaya da tarih düşürmüştür. Her padişah dönemi ile ilgili tarihleri vardır. Sürûrî, kendi hayatıyla ilgili de pek çok tarih kaleme almıştır. Tarih düşürme çeşitlerinin hepsiyle örnekler ortaya koymuştur. Musanna' tarihlerinde çok başarılıdır. Tarih manzumeleri nükteli ve hatta zaman zaman hicivlidir. Sürûrî'nin divanında 2000'e yakın tarih manzumesi, 2500 kadar tarih mısraı bulunmaktadır (Karabey, 2015: 290).

Sürûrî'den sonra tarih düşürme geleneği XIX. asırda da varlığını sürdürmüş, Tanzimat dönemiyle birlikte zayıflamıştır. Harf inkılabına kadar örnekler

verilmeye devam edilmiştir. Ebcad hesabı ile tarih düşürme geleneği, harf inkılabından olumsuz yönde etkilenmiş olsa da yok olmamış, günümüzde düşürülen tarihlerle yaşamaya devam etmiştir.

1.2.2. Tarih Düşürme Çeşitleri

Tarih düşürmenin farklı çeşitleri vardır. Turgut Karabey (2015: 58-260) bunları dört ana başlık ve alt başlıklar halinde açıklamıştır. Tarih düşürme çeşitleri söyleniş bakımından, hesaplanması bakımından, harflerin kullanılışı bakımından ve ustalık gösterilmesi bakımından dört başlık altında toplanır. Bağdatlı Rûhî'nin tarih manzumelerini bu yolla inceleyebilmek adına tarih düşürme çeşitlerini bilmek önem taşımaktadır.

1.2.2.1. Söyleniş bakımından tarih çeşitleri

Tarih manzumeleri söylenişleri bakımından lafzen, manen, lafzen ve manen olmak üzere üçe ayrılırlar. Lafzen tarihler, sözle söylenen tarihlerdir. Yani söz konusu yılı ebcad hesabıyla değil, manzumenin içinde zikrederek verirler. Bu nedenle lafzen tarihlerin söylenmesi ebcad ile düşürülen tarihlere kıyasla daha kolaydır.

Lafzen tarihler daha ziyade divan edebiyatımızın kuruluş yıllarında ve gelişmeye başladığı ilk yıllarda, çeşitli konularda mesnevi nazım şekliyle yazılan eserlerde ve eserlerin sonunda görülmektedir. Bundan dolayı Türk edebiyatında özellikle XIII, XIV ve XV. yüzyıllarda divan şairleri arasında çok yaygındır. XV. yüzyıldan itibaren bu tarih türü gözden düşerek yerini yavaş yavaş ebcadli tarihlere bırakmıştır. Fakat halk şairleri yeri geldikçe lafzen tarih düşürmüşlerdir (Karabey, 2015: 59).

Manen tarihler ise verilmek istenen tarihi ebcad sistemi yoluyla ortaya koyan tarihlerdir. Anlamca söylenen tarihler de denen manen tarihler ustalık gerektirdiğinden söylenmesi zordur. Fakat edebiyatımızda şairlerimiz tarafından rağbet görmüş ve güzel örnekleri meydana getirilmiştir. Manen tarihler tam, ta'miyeli, mu'cem, mühmel, dü'tâ ve musanna' tarih şeklinde olabilir. Bu saydıklarımız hesaplanması bakımından, harflerin kullanılışı bakımından ve sanatlı söylenen tarih çeşitlerindedir. Dolayısıyla manen tarihlerin de çeşitli şekilleri vardır.

Söyleniş bakımından tarih çeşitlerinin son türü, lafzen ve manen tarihlerdir. Bu tarih çeşidinde söz konusu tarih ebcad hesabıyla tarih mısraında verildiği gibi aynı mısra da sözle de söylenir. Tarih mısraından önceki hazırlık mısraında lafzen ve manen tarih söylendiği şairler tarafından çoğunlukla belirtilir.

Lafzen ü manen ana didi Neşâtî târîh
Be meded tondı sovıkdan bin otuzda deryâ
به مدد طوكدی صوكدن بنگ او توزه دریا

1.2.2.2. Hesaplanması bakımından tarih çeşitleri

Tarih manzumelerinin bir kısmında tarih, mısradaki yer alan harflerle tam olarak hesaplanabilir. Bir kısmında ise şairin tasarrufuyla eksik, fazla ya da iki katı hesap çıkabilir. Bu tür tarihler hesaplama bakımından tarih çeşitleridir.

Bunlardan biri tam tarihlerdir. Bu tür tarihlerde tarih mısraının tüm harfleri ebced hesabına vurulduğunda, söylenmek istenen tarihi tam olarak karşılamaktadır. Ebced hesabı kullanılmaksızın da tam tarih söylemek mümkündür. Lafzen, söz konusu tarihin tam şekilde söylenmesiyle de tam tarihler düşürülebilir.

Mesnedin teşrîf idince söyledüm târih-i tâm
Müher alup sadra gelüp oldı ‘Ali Paşa be-nâm (1199/1784) (Güzeller, 2007: 20).

Sürûrî'nin bu beyti ebced hesabıyla düşürülen tam tarihlere örnektir. Beytin ikinci mısraının ihtiva ettiği tüm harfler ebced hesabına vurulduğunda hadisenin tarihini tam olarak vermektedir.

Manen düşürülen tam tarihler noktalı veya noktasız harflerle kaleme alınabilir. Yani mu‘cem veya mühmel olabilir. Bununla birlikte manen tam tarihler tek mısradaki yer alabildiği gibi, beytin her iki mısraı veya manzumenin her mısraı aynı tarihi verecek şekilde düzenlenmiş olabilir.

Hesaplanması bakımından bir diğer tarih çeşidi ta‘miyeli tarihlerdir. Bir tarih mısraındaki harflerin sayıca toplamı söylenmek istenen tarihin yılını tam olarak vermezse, o zaman ihtivaya göre, bazı kelime oyunları ile bir sayı veya karşılığı bir harf, kelime yahut tamlama ya çıkarılır ya da eklenir (Karabey, 2015: 125). Ta‘miyeli tarihler eksik olan sayıyı ekleme yani katma usulüyle yapılabilirler. Bunun yanında ebced hesabında fazla olan sayının çıkarılması yoluyla da yapılabilirler. Bunlara fazla ta‘miye de denilmektedir. Hem eksiltme hem de ekleme yoluyla söylenmiş tarihler de vardır. Ta‘miyeli tarihler, şairler tarafından çok fazla tercih edilmemiştir. Ancak bazen şairlerin bu tarih düşürme çeşidini, kabiliyet ortaya koymada bir fırsat olarak gördüğü anlaşılır.

Ta‘miyeli tarihlerin bazısında eksiklik/fazlalık doğrudan veya dolaylı bir şekilde işaret edilir. Bunlar görünür ta‘miyelerdir. Bu şekilde düşürülen tarihlerde şair genellikle tarih mısraından bir önceki mısradaki, ekleme ya da çıkarma yapılacak sayıyı, harfi yahut heceyi zikreder.

harflerin ebced hesabı yapıldığında çıkan sonuç aynıdır ve söz konusu tarihi verir. Başka bir ifadeyle, tarih mısraının tüm harflerinin sayı değerleri hesaplandığında verilmek istenen tarihin iki katı çıkmaktadır ki bu düta tarih oluşunun bir özelliğidir. Aynı zamanda mısraın noktalı ve noktasız harfleri ayrı ayrı hesaplandığında mısraın tamamında çıkan değer yarısını verir. Musanna‘ tarihlerden kabul edilen bu tür tarihleri düşürmek oldukça zordur. Müverrih bir önceki mısra da bu tür katmerli tarihe işaret ederken genellikle “mu‘cem ü mühmel” tabirlerini kullanır (Yakıt, 2017: 454).

1.2.2.3. Harflerin kullanılışı bakımından tarih çeşitleri

Tarih manzumeleri türlerinden bazıları da harflerin kullanımındaki çeşitlilik neticesinde ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, bütün harflerle söylenen tarihlerdir. Bütün harflerle söylenen tarihlerde, tarih mısraında yer alan harflerin tamamı hesaba dâhil edilir. Bu tür tarihler lafzen, manen ve düta olabilir.

Harflerin kullanılışı bakımından tarih çeşitlerinden bir diğeri noktalı harflerle düşürülen tarihlerdir. Mu‘cem tarihler olarak da adlandırılmışlardır. Eski alfabemizde harfler noktalı olup olmayışlarına göre ikiye ayrılırdı. Noktalı harflere Huruf-ı Mu‘ceme veya Huruf-ı Mücevher adı verilmekteydi. Bu harflere ayrıca Huruf-ı Cevher ve Huruf-ı Cevherin de denilirdi (Karabey, 2015: 202). Noktalı harflerin bu şekilde adlandırılmasında harflerin noktalarının kıymetli taşlara ve yıldızlara benzetilmesi sebeptir.

Noktalı harfler, ebced sırasıyla, şunlardır:

ج ز ی ن ف ق ش ت ث خ ذ ض ظ غ

Noktalı harflerle düşürülen bir diğeri ifadeyle mu‘cem tarihlerde, tarih mısraı veya beytindeki harflerden yalnızca noktalı olanları ebced hesabına vurulur. Yani söz konusu tarih noktalı harflerin sayı değerlerinin hesaplanmasıyla elde edilir. Bu çeşit tarihler düşürülürken şair genellikle tarih mısraı veya beytinden önce mu‘cem, münakkat, mücevher, cevher gibi tabirler kullanarak düşürdüğü tarihin türünü belirtir:

Zeyn idüp harf-i mücevherle didim târihini

Oldı ‘Abdullah Paşa muhteşem kâ’im-makam (H. 1214-M. 1799, SM/64) (Karabuçak, 2007: 52).

Verilmek istenen tarihin, mısra veya beyitteki noktasız harflerin hesabıyla ortaya konan çeşidine noktasız harflerle söylenen yahut mühmel tarihler denilmektedir. Alfabedeki noktasız harfler ebced düzeniyle şöyledir:

ا د ه و ح ط ك ل م س ع ص ر

Bu alfabedeki noktasız harflere de hurûf-ı mühmele veya hurûf-ı sâde denir (Karabey, 2015: 210). Tarih mısraı veya beytinden önce bu tür tarih düşürdüğünü belirtmek adına müverrihler mühmel, sâde, bî-nukat, bî-nukut, bi-mu‘cem gibi tabirler kullanmışlardır.

Bu mükedderlik ile sâde didüm târih
Virdi fevt-i pederi tab‘-ı Sürûrî’ye keder (1194/1780) T.422/2 (Güzeller, 2007: 22).

Harflerin kullanımına göre tarih çeşitlerinden biri de noktalı ve noktasız harflerin birlikte kullanıldığı tarihlerdir. Tarih mısraı veya beyitindeki noktalı ve noktasız harflerin ayrı ayrı sayı değerleri toplamının aynı yılı göstermesi şeklinde düzenlenen tarihtir (Karabey, 2011: 81). Mu‘cem ve mühmel tarihler olarak da adlandırılan bu tarihlerin bazılarında noktalı ve noktasız harflerin hesapları ayrı ayrı söz konusu tarihi vermeyebilir. Bu tür tarihlerde noktalı ve noktasız harflerin hesapları aynı sayıyı verir, bu sayı da söz konusu tarihin yarısıdır.

Kıldı cumhuru perâkende cüyûş-ı mü‘minin
608x2=1216 (Sürûrî) (Yakıt, 2017: 451).

1.2.2.4. Ustalık gösterilmesi bakımından tarih çeşitleri

Karabey (2015: 221), ustalık gösterilmesi bakımından tarih çeşitlerini sade ve sanatlı söylenen tarihler olmak üzere iki başlık altında incelemiştir. Sade söylenen tarihler bu kısma kadar bahsettiğimiz ve söylenmek istenen yılın zorlanmadan bulunabildiği tarihlerdir.

Ustalık gösterilmesi bakımından tarih çeşitlerinin ikincisi sanatlı söylenen tarihler, diğer adıyla musanna‘ tarihlerdir. Bu nevi tarihler çeşitli sanatlar, söz oyunları, farklı hesap tertipleriyle kaleme alınmış çoğunlukla anlaşılması zor olan tarihlerdir. Şairler genellikle çözümün sağlanması adına manzume içinde tarihin şerhini de vermişlerdir. Ancak buna rağmen bu tür tarihleri çözmek hayli zordur.

Sanatlı söylenen tarihlerde, çoğunlukla birkaç tarih nevi bir sırada bulunur. Yani bunlarda çeşitli tarihler iç içe girer. Böylece, bir mısra veya beyitten birkaç tarih çıkarılır (Karabey, 2015: 222). Bu nedenlerle sanatlı söylenen tarihlerin pek çok farklı alt türleri ortaya çıkmıştır. Turgut Karabey(2015: 221-250)’in tespitleriyle en çok kullanılan musanna‘ tarihler çalışmamızda yol gösterici olması açısından, ana hatlarıyla verilecektir.

Bu nevi tarihlerden biri, birbirine nakil usulüyle söylenen sanatlı tarihlerdir. Nakl-i yekdiğer usulü olarak bilinen bu usulde tarih mısraı veya beyti ikiye bölündüğünde ayrı ayrı, aynı tarihi verirler. Bunun yanında, bu ki parçadaki birler, onlar, yüzler basamağına ait sayı değerlerine ait harfler tespit edilip

hesaplandığında birbirinin aynı sayılar ortaya çıkar. Hesaplanan bu sayılar, tarihin bu iki parçası arasında nakil yoluyla hesap edildiğinde de ortaya söz konusu tarihin altı ayrı hesabı çıkmış olur. Musanna‘ tarihlerin bu çeşidinde, tarihin nakl-i yekdiğer usulü ile söylendiği genellikle daha önceden belirtilir. Bazen şair, musanna‘ tarihin çözümünü manzum şerh eder. Bazen de tarihin, nakl-i yekdiğer usulü ile düzenlendiği ihtar edilmez (Karabey, 2015: 226).

Sanatlı tarihlerden bir diğeri noktalı, noktasız, bitişik, bitişik olmayan, mükerrer ve mükerrer olmayan harflerle söylenen tarihlerdir. Tarih mısraı veya beytindeki harfler noktalı, noktasız olmalarına göre hesap edilir. Birleşen harfler ve birleşmeyen harfler usulünce hesaplanır. Aynı şekilde mükerrer ve mükerrer olmayan harflerin hesaplanmasıyla da verilmek istenen tarih çeşitli yollarla ve birkaç kez ortaya konmuş olur.

Sanatlı tarihlerin bir çeşidi de tarih mısraının her kelime yahut tamlamasının bağımsız olarak bir tarih göstermesidir (Karabey, 2015: 230). Bunlar üç veya dört kat söylenen tarihlerdir. Bu tarih türünde, tarih mısraı veya beytinin harfleri ebced hesabına vurulduğunda söz konusu tarihin üç ya da dört katını verir.

Sanatlı tarihler içinde bir başka tür de sanatlı söylenen mükerrer tarihlerdir. Bu çeşit tarihlerde tarih manzumesi içinde aynı tarih, mısra veya beyit bazında farklı farklı tarih düşürme usulleri kullanılarak düşürülür. Örneğin bir manzumede bir mısra mühmel tarih verirken sonraki mısra tam tarih ile aynı tarihi verebilir.

Muamma şeklinde söylenen sanatlı tarihler de vardır. Bunlar katma, çıkarma yoluyla söylendiği gibi eş anlamlılarını düşündürmek yoluyla da kurulabilirler.

Adana ehli mu‘ammâ kevne târihin dedi
Meymenet geldi makâm-ı şer‘a mahv oldu melâl (H. 1190-M. 1776,
SM/118) (Karabuçak, 2007: 58).

Sürûrî'nin yukarıdaki beyti katma, çıkarma yoluyla düzenlenen sanatlı tarihlere bir örnektir. Tarih mısraı okunduğunda; ‘meymenet geldi makâm-ı şer‘a’ tabiri ile ‘makâm-ı şer‘a’ tabirinin ebced karşılığı olan 751 sayısına, ‘meymenet’in karşılığı olan 540 sayısının ekleneceği kastedilmiştir. Dolayısıyla bu iki sayı toplanır ve 1291 sayısı elde edilir. ‘Mahv oldu melâl’ ibaresiyle de ‘melâl’in ebced karşılığı olan 101 sayısının bunların toplamından çıkarılması gerektiği mesajı verilir. Bunların sonucunda 1291-101=1190 tarihine ulaşılmış olur.

Katma, çıkarma yoluyla oluşturulan muammalı tarihler harflerle de söylenebilir. Yani manzumede eklenecek ya da çıkarılacak olan sayının ebced hesabına göre karşılığı olan harf, muamma yoluyla söylenir. Bunların yanında teşbih, mecaz ve kinaye yoluyla söylenen muammalı tarihler, burçlar yardımıyla söylenen muammalı tarihler, rakamları kelimeyle ifade edilen muammalı tarihler, tashif yoluyla ve taklîb usulüyle söylenen muammalı tarihler de vardır.

Sanatlı tarihlerden başka, tarih düşürme çeşitlerinden son olarak sayabileceğimiz Lugazlı tarihler, muvaşşah (akrostiş) tarihler, vefk tarzında tarihler ve karışık tarihler vardır.

2. BÖLÜM

BAĞDATLI RŪHÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERİ

2.1. Bağdatlı RŪhî'nin Hayatı

RŪhî-yi Bağdâdî olarak anılan şairin asıl adı Osman'dır. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklar doğum tarihini 1534-35 olarak vermektedir. Doğum yeri Bağdat'tır. Bu sebeple de Bağdatlı olarak anılmıştır: Mezkûr RŪhî Bağdâd'da vücûda gelmeğin Bağdâdî yâd olundu (Solmaz, 2018: 164).

Ahdî (ö. 1002/1593-94) Gülşen-i Şu'arâ'sında, RŪhî'nin babasının Kanûnî Sultan Süleyman zamanında, Bağdat beylerbeyi Ayas Paşa'nın (ö. 946/1539) emri altındaki orduya katılarak Bağdat'a gittiğini söylemiştir*. RŪhî'nin hayatının bir döneminde askerliği meslek edindiği bilinmektedir. Şiirlerinden anladığımıza göre RŪhî, sipahiler arasında dirlik alabilecek kadar değer kazanmış ve kendisine Şirvan'a bağlı Çalı kazası dirlik olarak verilmiştir (Ak, 2001: 16).

Esrar Dede (ö. 1211/1797) Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye isimli eserinde RŪhî'nin Mevlevî olduğunu söylemiştir. Ayrıca bir süre Galata Mevlevîhanesi'nde kaldığını ve Konya Mevlânâ türbesini ziyarete gittiğini belirtir**. Bağdatlı RŪhî'nin Mevlevî olup olmadığı konusu tartışılmış, Esrar Dede'nin tezkiresi bu konuda eleştirilmiştir. Şuarâ tezkirelerinin Mevlevî saymadığı RŪhî-i Bağdâdî'nin Mevlevî sayılması ise ünlü şairin Mevlevî dergâhlarında ve özellikle Konya Mevlânâ Dergâhı'nda uzun süre kalması neticesinde, sözlü kaynaklara akseden bilgilerden kaynaklanmıştır (Genç, 2018: 15). RŪhî'nin Mevlevî oluşuna Sicill-i Osmanî'de de değinilmiştir: Mevlevî ve seyyahdı. Galata Mevlevîhanesi'nde oturup sonra Hicaz'a gitti (Süreyya, 1996: 1399).

RŪhî'den bahseden hemen her kaynakta seyahate meraklı oluşu ve pek çok yer gezip gördüğü kaydedilmiştir: Seyahate merakı fazla olduğundan epeyce gezip dolaşmış (...) (Bursalı Mehmed Tahir, 1972: 300). RŪhî, seyahati çok seven, hemen her yeri dolaşmak isteyen bir ruha sahipti. Bu seyahatleri ile devlet ve sanat büyükleri ile tanışmak, onlara hizmet etmek, onların takdirlerini kazanmak istiyordu (Ak, 2001: 14).

*Daha fazla bilgi için bkz. Solmaz, S. (2018). *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-201251/ahdi-gulsen-i-suara.html>, (Erişim: 23.09.2019).

**Daha fazla bilgi için bkz. Genç, İ. (2018). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye (İnceleme-Metin)*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206275/tezkire-i-suara-yi-mevleviyye.html>, (Erişim: 23.09.2019).

Rûhî bu seyahatlerinde belirli bir yere yerleşmemiş ve devlet büyüklerinden umduğu ilgiyi de bulamamıştır. Bu durumun Rûhî'yi etkilemiş, şiirlerine de yansımıştır. Zaman zaman manzumelerinde gönlüne göre bir hami bulamayışından yakınmıştır. Yaşamı çoğunlukla zorluklar içerisinde geçmiştir.

Rûhî hayatı boyunca çeşitli seyahatlerle farklı şehirlerde bulunmuş, yaşamının son döneminde Şam'a gitmiştir. Burada kadı olarak görev yapmakta olan Azmîzâde Mustafa Hâletî'yle (öl. 1040/1631) arkadaşlık ettiği bilinmektedir. Rûhî, son yıllarını geçirdiği Şam'da, 1014/ 1605-1606 yılında vefat etmiştir. Ölümüne Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi, "Gitti Rûhî adem iklimine âh" mısraını (1014) tarih düşürmüştür (Ak, 2008: 206).

Şairin yaşamına dair edinilen belli başlı bilgiler yukarıda saydıklarımızla sınırlıdır. Bağdatlı Rûhî'nin hayatı hakkındaki bilgiler Esrar Dede, Ahdî gibi müelliflerin tezkirelerinden ve kendi şiirlerinden elde edilmiştir.

2.2. Bağdatlı Rûhî'nin Edebî Kişiliği

XVI. yüzyılda Türk edebiyatı gelişimini tamamlamış, olgunluğa erişmiş ve yetişen maharetli şairlerle klasik olma özelliği kazanmıştır. Bu dönemde etkileri kendinden sonraki asırlarca devam edecek olan, Fuzûlî, Bâkî gibi önemli şairler yetişmiştir. Bağdatlı Rûhî de XVI. asrın kendine has üslubu ve dili olan önemli şairlerinden biridir.

Rûhî'nin manzumelerinin, çoğu şairin şiirlerinde olmayan ve onları özel kılan bir karakteri vardır. Rûhî şiirlerinde sosyal hayatı ve sosyal meseleleri sade, akıcı ve sağlam bir dille işlemiştir. Renkli ve çok çeşitli konular, onun manzumelerine doğal bir biçimde örülmüştür.

Sosyal hayatın yansımaları onun şiirlerinin en önemli özelliklerinden biridir. Şiirlerinde Şam, Bağdat, Şirvan, Halep, Nihâvend, Eğri, Erdel, Tebriz, Gence gibi çok çeşitli şehir isimleri geçmektedir. Bu hususta Rûhî'nin seyahatlerinin etkisinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Erzurûmun nice bir cevr ü cefâsın çekelüm

Varalum zevk ü safâ itmeğe Şâm u Halebe (Ak, 2001: 290).

Bağdatlı Rûhî'de yer isimlerinde görülen çeşitlilik şahıslarda da görülür. Şiirlerinden anlaşıldığına göre Rûhî, birçok paşaların maiyetinde bulunmuş, onlara ve diğer devlet büyüklerine kasideler sunmuş ve onlarla birlikte savaflara iştirak etmiştir (Ak, 2001: 15).

Rûhî'nin medhiyelerine, mersiyelerine, tarih manzumelerine ve hatta gazellerine konu ettiği bu isimlerin başında dönemin padişahı ve sadrazamı ile çeşitli paşalar gelmektedir. Bunlarla birlikte Rûhî'nin Bağdat'a tayin

edilen vali, defterdar gibi görevlilere de şiirlerinde yer vermesi dikkat çekicidir. Bu isimlere kasideler sunmuş, göreve getirilişlerine tarihler düşürmüş, vefatlarına da tarihler düşüp mersiyeler kaleme almıştır. Bağdat valisi Süleyman Paşa, şiirlerinde sıkça andığı isimlerden biridir. Rûhî'nin kendisi için kaleme aldığı 52 beyitlik kasideden bir bölüm şöyledir:

Vahşile tayrı Huda kılmagiçün emrine râm
Hakîm-i 'âdil idüp ana Süleymân komış ad

Ey Süleymân-ı zamân görme revâ devründe
Sadr-ı a'lâya giçüp hükm ide her dîv-nijâd

Zulmden memleket-i Bagdâd harâb olmuşdur
Vay eger eylemese bâni-i 'adlün âbâd (Ak, 2001: 106).

Rûhî'de gördüğümüz sosyal hayat tezahürlerini, tarih manzumeleriyle de örneklendirmek mümkündür. Çeşitli konular, olaylar ve şahıslar için farklı nazım şekilleriyle düşürdüğü, renkli tarihleri vardır. Bağdatlı Rûhî'nin divanında yer alan bu 94 tarih manzumesi, şairin sosyal hayat ile şiirleri arasında kurduğu bağın en kayda değer örnekleridir.

Rûhî'nin nüktedan üslubu, devrinin kişilerini ve toplumsal meselelerini şiirlerinde eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmesine ortam hazırlamıştır:

O, rind bir insana yakışır biçimde; toplum ve bireylerle ilgili yanlışlıklar, kötülükler, yapaylıklar, katı kurallar gibi yanlış gördüğü tutum ve davranışları, kuralları sık sık eleştirir. Onun bu yönü, dostlarına yazmış olduğu manzum mektuplarda ve özellikle, divan şiirinin en ünlü şiirlerinden *Terkîb-i Bend*'de görülür (Aygün, 1993: VIII).

Rûhî en çok *terkbî-i bendiyle* tanınmıştır. 17 bentten oluşan bu manzumesine *Sünbülzâde Vehbî*, *Şeyh Galib*, *Leylâ Hanım* (ö. 1847), *Ziyâ Paşa* (ö. 1880), *Muallim Nâci* (ö. 1893) gibi pek çok şair tarafından nazire yazılmıştır. Bağdatlı Rûhî'nin *terkbî-i bendinde*, tenkitçi tavrını tümüyle ortaya koyduğu söylenebilir. Sosyal hayatın aksayan yönlerini kimi zaman hikâye ederek yalın ve samimi bir dille ifade eden şair, isabetli tespitleriyle döneminin tahlilini yapmıştır (Buyruk, 2015: 374-375).

Gör zâhidi kim sâhib-i irşâd olayın dir
Dün mektebe vardı bugün üstâd olayın dir

Meyhânedede ister yıkılıp olmağa vîrân
Biçâre harâbâtta âbâd olayın dir (Ak, 2001: 40).

Rûhî'nin edebî yönünde dikkat çeken unsurlardan bir diğeri, şiir ve şair hakkındaki görüşlerine şiirlerinde fazlaca yer vermesidir. Rûhî, bu

görüşlerini çoğunlukla mahlas beyitlerinde vermiştir. Ayrıca “şair” redifli bir gazeli vardır:

Şâ‘ir olmak katı müşkildür olur fikr itme
Söylemekle bir iki beyt her ednâ şâ‘ir

Şi‘re taklîd ider ol denlü edânî var kim
Bulamazsın arasan binde bir a‘lâ şâ‘ir (Ak, 2001: 499).

Manzum mektup şeklindeki kasideleri de bu görüşlerini ihtiva eden şiirlerindedir. Rûhî bu gazel ve kasidelerinde şiir ve şair hakkındaki düşüncelerini yoğun olarak açık bir şekilde dile getirmiştir. Diğer birçok divan şairinden farklı olarak o, her fırsatta bir vesileyle poetik görüşlerini ortaya koyma gayreti içindedir (Öztoprak, 2006: 94). Rûhî’ye göre şair, bir üstat ile yetişmelidir. Şairlik kişinin yaratılışında olmalıdır. İyi bir şair nüktedan, dakik hayal, rengin edâ, fasih lisan, belagat ehli olma gibi özellikler taşımalıdır*.

Rûhî’nin şiirlerinde, tasavvufî unsurlara rastlandığı gibi Mevlevîlik, Hurûfîlik ve Bektaşîliğe ait kavram ve konular da yer almıştır. Şiirlerindeki bu ifadelerden yola çıkılarak Rûhî, bazı kaynaklarda Mevlevî, bazılarında Hurûfî olarak anılmıştır. Rûhî’nin herhangi bir tarikatla ilişkisi tespit edilememiştir. Şiirlerindeki bu ifadeleri renklilik ve zenginlik olarak kabul etmek en doğrusu olacaktır.

Bağdatlı Rûhî’de Fuzûlî’nin etkileri görülür. Fuzûlî’nin oğlu Fazlî ile yakın arkadaşlıkları da bilinmektedir. Fuzûlî’nin etkileri şairin çeşitli şiirlerinde özellikle “su” redifli gazelinde açıkça görülmektedir (Ak, 2001: 56).

Rûhî için önem arz eden isimlerden bir diğeri de Gelibolulu Âlî’dir. Rûhî’nin Bağdat’ta yaşadığı sıralarda, Âlî de Bağdat’a defterdar olarak tayin edilmiştir. Âlî, burada yaşayan şairlere hediye olarak 12 beyitlik bir gazel yazmıştır. Karşılığında, Rûhî ve tezkire sahibi Ahdî’nin de içinde bulunduğu bir grup şair de kendisine şiirler sunmuştur. Rûhî, bu yıllarda 41 yaşındadır. Onun Bağdat şairlerine hediye olarak gönderdiği gazele nazire yazmakla kalmaz; Bağdat defterdarı olması münasebetiyle de 17 beyitlik tarih kasidesi kaleme alır (Aksoyak, 2005: 141). Rûhî’nin Gelibolulu Âlî’yle ilgili manzumeleri bunlarla sınırlı kalmamış, bu karşılaşmadan sonraki yıllarda dahi onunla ilgili şiirler kaleme almıştır.

Gülşen-i Şu‘arâ’sı ile bilinen Ahdî de Rûhî’nin yakın dostlarından. Ahdî, XVI. asır tezkire yazarı ve şairlerindedir. Rûhî’nin hemşehrisidir. Ahdî’nin şairlerle olan yakınlığı ve Bağdatlı oluşunun Rûhî’yle olan dostluklarına

* Daha fazla bilgi için bkz. Öztoprak, N. (2006). “Rûhî’nin Şiir Anlayışı”, The Journal of Ottoman Studies Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu’na Armağan-IV, XXVIII, ss. 93-122.

zemin hazırladığı düşünülebilir. Rûhî şiirlerinde Ahdî'den sıkça söz etmiştir. Şair divanında Ahdî'den, sâhib-tezkire, Şemsî-zâde, suhen-gû, suhen-dân gibi sıfatlarla bahsetmiştir. Ahdî, devrinde zaman zaman tezkiresinin şair kadrosu sebebiyle eleştirilmiş, bazı tezkire yazarlarınca tezkiresinin unutulduğu ve rağbet görmediği söylenmiştir. Öte yandan dostu ve hemşehrisi Bağdatlı Rûhî'den ise Ahdî'nin tezkiresi ile Bağdat'ta ne dereceye kadar yaygın bir nam salmış olduğunu öğreniriz (Akün, 1988: 513).

Rûhî'nin edebî kişiliğini farklı kılan bir özelliği de şiirlerinde kullandığı dildir. Döneminin dil anlayışından farklı olarak, şiirlerinde Arapça ve Farsça terkiplere çok fazla yer vermemiş, sade anlaşılır bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Buna karşılık Arapça ve Farsçayı iki dilde de şiir yazabilecek kadar iyi bilmektedir. Divanında Farsça şiirleri vardır.

Rûhî'nin dili çağdaşlarından çok farklıdır. Pürüzsüz konuşma diline çok yakın bir dille yazan şair, Arapça ve Farsça terkiplerden, doldurma kelimelerden kaçınarak sade ve anlaşılır olma gayretini gütmüştür. Atasözlerinin ve halk deyimlerinin sık sık kullanılması onun halka yakınlığının açık bir göstergesi olmuştur (Ak, 2001: 56).

Rûhî, vezni kullanmada başarılıdır. Genellikle aruz vezninin düz kalıplarını tercih etmiştir. Nazım şekillerini kullanmada çağdaşı şairlerinden farklılık göstermemiş, geleneklere bağlı kalmıştır.

2.3. Bağdatlı Rûhî'nin Eseri

Rûhî'nin elimizde bulunan tek eseri Dîvân'ıdır. 1287/1870'de Külliyyât-ı Eş'ar-ı Rûhî-i Bağdadî adıyla basılmıştır. Ancak bu divanda birçok kaside, gazel ve tarihleri eksiktir. Eserin farklı kütüphanelerde yirmiden fazla nüshası vardır. Coşkun Ak, içinde matbu nüshanın da olduğu toplam yedi nüshanın karşılaştırmasını yaparak divanın tenkitli metnini Bağdatlı Rûhî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin adıyla iki cilt halinde yayımlamıştır:

Divanın ilmî neşrini gerçekleştiren Coşkun Ak çeşitli nüshalar üzerinde yaptığı inceleme sonunda şaire ait ikisi manzum mektup olmak üzere kırk kaside, değişik kişiler için yazılmış altı mersiye, bir terkihibend, bir terciibend, üç muaşşer, iki müsemmen, yedi müseddes, bir muhammes, doksan dört tarih, iki murabba, üç değişik beyitli manzume, bir muamma, sekiz gazelin tahmîsi, 1115 gazel, yirmi sekiz rubâî, yirmi altı kıt'a ve padişahı öven dokuz beyitlik bir manzume tesbit etmiştir (Ak, 2008: 206).

3. BÖLÜM

BAĞDATLI RÛHÎ'NİN TARİH MANZUMELERİ

Rûhî'nin divanının farklı sayıda manzume ihtiva eden yirmi altı yazma nüshası ve bir adet matbu nüshası vardır. Rûhî'nin tarih manzumeleri ise matbu divanla birlikte yedi nüshada yer almaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa koleksiyonunda 396 numaralı nüshada ve Reşid Efendi koleksiyonunda 758 numaralı nüshada seksen üç tarih manzumesi vardır. Yine Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan Bağdatlı Vehbi Efendi koleksiyonunda 1584 numaralı yazmada iki, Mihrişah Sultan koleksiyonunda 3979 numaralı yazmada altı tarih manzumesi bulunmaktadır. Rûhî'nin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan TY 2939 numaralı divanında altı tarihi, Manisa İl Kütüphanesinde bulunan nüshada ise iki tarihi vardır*.

Coşkun Ak, karşılaştırmalı metin çalışmasıyla Rûhî'nin doksan dört tarih manzumesini neşretmiştir. Çalışmamızda manzumelerin çeviri yazılı hali, söz konusu neşirden alıntılanmıştır. Bununla birlikte ebced hesaplarını ortaya koyabilmek adına, tarih manzumelerinin bulunduğu matbu nüshayla birlikte Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 396 numarada kayıtlı nüsha ve Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 758 numarada kayıtlı nüsha esas alınmıştır.

3.1. Manzumelerin İçerik Bakımından İncelenmesi

Çalışmanın bu kısmında, Bağdatlı Rûhî Dîvânı'nda yer alan doksan dört tarih manzumesinin ebced hesapları yapılarak ilgili tarihe ulaşmak ve elde edilen tarihin doğruluğunu temin için tarih manzumelerine konu edilen hadiseler, kişiler ve yapılar hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır.

Bu bölüm, konuları bakımından çeşitlilik arz eden tarih manzumelerinin, ilgili başlıklar altında sunulması şeklinde düzenlenmiştir. Manzumeler, Bağdatlı Rûhî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin (I-II) adlı çalışmadaki sırasına göre numaralandırılmıştır.

3.1.1. *Tayinler İçin Düşürülen Tarihler*

Bağdatlı Rûhî'nin tarih manzumeleri vefatlar, düğünler, tayinler, binaların yapımı-onarımı, hediyeler, fetihler gibi çeşitli hadiseler için kaleme alınmıştır. Şairin tarihlerinin konularındaki bu çeşitlilik, manzumelerin konu başlıkları altında değerlendirmesine olanak tanımıştır.

* Daha fazla bilgi için bkz. Ak, C. (2001). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin (I-II)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

Manzumeler incelendiğinde, elli altı tarihin çeşitli vazifelere tayinler dolayısıyla düşürüldüğü görülmektedir. Rûhî'nin doksan dört tarih manzumesi içinde bu konuda düşürülen tarihler %60'ı teşkil etmektedir. Tayin konulu manzumeler de ilgili oldukları vazifelere göre farklı başlıklar altında verilmiştir.

3.1.1.1. III. Mehmed'in tahta çıkışına, sadrazam ve kaptanıderya tayinlerine düşürülen tarihler

Türk edebiyatında tarih düşürme sanatı, hemen her şairin az ya da çok örnek ortaya koyduğu bir alan olmuştur. Bu örnekler içinde padişahlar için düşürülen tarihlerin önemli bir yeri vardır. Şairler, devrin padişahlarının tahta çıkışları, savaş ve seferleri, şehzadelerine tertip ettikleri sünnet düğünleri, vefatları gibi pek çok olayı tarih düşürme vesilesi kabul etmişlerdir. Şairler genellikle, yaşadıkları dönemlerde hüküm süren padişah ya da padişahlar için tarih düşürmüşlerdir. Ancak Türk edebiyatının tarih düşürmede önde gelen şairlerinden olan Sürûrî bu genellemeye istisna örnekler kaleme almıştır. Sultan Osman'dan itibaren her padişah dönemiyle ilgili bir tarih söylemiştir (Canım: 2009: 111).

Bağdatlı Rûhî'nin ömrü, III. Murad ve III. Mehmed'in (ö. 1012/1603) saltanat yıllarına denk gelmektedir. Bununla birlikte III. Murad'la ilgili herhangi bir tarihi bulunmamaktadır. Şair, III. Mehmed'in padişah oluşuna tarih düşürmüştür.

1. Tarih:

Tārīḥ-i Cülūs-ı Pādişāh-ı 'Ālem-penāh Sulṭān Muḥammed-i Gerdūn-dest-gāh Fi Sene 1003

Ālemi koruyan, makamı felek (gibi yüce) olan Padişah Sultan Mehmed'in tahta çıkışının tarihi Sene 1003

Cülūsından şafā buldukda 'ālem söyledüm tārīḥ
Cihānı şād idüp Sulṭān Muḥammed pādişāh oldı [1003] (Ak, 2001: 222)

[Dünya, tahta çıkışıyla mutlu olunca (ben de) tarihini söyledim: Dünyayı mutlu etti, Sultan Mehmed padişah oldu.]

جهانی شاد ایدوب سلطان محمد پادشاه اولدی

3+5+1+50+10+300+1+4+1+10+4+6+2+60+30+9+1+50+40+8+40+4+2+1+
4+300+1+5+1+6+30+4+10= 1003

H.1003/ M.1595

Bağdatlı Rûhî'nin tarihlerinden ilki, padişah III. Mehmed'in tahta çıkışı için kaleme aldığı on sekiz beyitlik bir manzumedir. Şiirin ilk iki beytinde 'adil

şehzade cihana padişah oldu', 'parlak gönüllü bir şah mutluluk tahtına oturdu' ifadeleriyle padişahın tahta çıkışı müjdelenmiştir. Devamında gelen beyitlerde III. Mehmed ve tahta çıkış hadisesi uzunca methedilmiştir. Rûhî, padişahın tahta çıkışının tarihini sondan bir önceki beyitte düşürmüştür. Tarih beytinden sonra gelen beyitte ise padişah için dua edilerek şiir sonlandırılmıştır.

Bağdatlı Rûhî'nin 'oldı' redifli bu tarihi kaside formundadır. Manzumenin tarih beyti on yedinci beyittir. Tarih düşürme geleneğinde şairler, tarih beytinde çoğunlukla mahlaslarıyla birlikte tarih düşürdüklerini haber vermişlerdir. Rûhî, bu tarih beytinin ilk mısraında âdet olduğu üzere, tarih düşürdüğünü 'söyledüm tarih' ibaresiyle haber vermiştir. Fakat mahlasını tarih beytinde değil, padişah için dua ettiği son beyitte vermeyi tercih etmiştir. Rûhî'nin III. Mehmed'in tahta çıkışı için kaleme aldığı bu tarih, tam tarihtir. Tarih beytinin ikinci mısraında bulunan tüm harflerin ebced sistemindeki karşılıkları hesaplandığında ekleme yahut çıkarmaya lüzum olmadan istenen tarih elde edilir.

III. Mehmed II. Selim'in torunu, III. Murad'ın oğludur. 1566 yılında babası Manisa sancağında şehzade iken dünyaya gelmiştir. İlk çocukluk yıllarını babasının Saruhan sancak beyliğiyle bulunduğu Manisa'da geçirdi (Emecen, 2003: 407). Babası padişah olunca İstanbul'a gelmiş, burada bir süre bulunmuş, ardından Manisa sancağına vali olarak gönderilmiştir. Sancakta geçen on iki yılın ardından 1003/ 1595'te tahta geçmiştir. Tahta çıktıktan üç gün sonra askere cülus bahşisi ve terakki dağıtıldı. O sırada yeniçeri kâtibi olan tarihçi Âlî Mustafa sadece yeniçerilere dağıtılan miktarı 660.000 altın olarak gösterir (Emecen, 2003: 408).

III. Mehmed tahta geçtiği gün kardeş katli yasasını uygulamak mecburiyetinde kalmıştır ve neticede on dokuz şehzade boğdurulmuştur. Bu olay büyük tepkilere yol açmıştır. Ayrıca "daha önce bu ölçüde görülmemiş uygulamanın sona erdirilmesi kapılarını da araladı" (Emecen, 2003: 408). III. Mehmed'in cülusunda öldürülen şehzade sayısı Osmanlı tarihindeki en yüksek sayıdır (Demirci, 2019: 155). Şiirlerinde sosyal konuları tenkitçi tavrıyla işleyen, yöneticileri dahi eleştirmekten geri durmayan Rûhî, manzumesinde bu konuya değinmemiştir. Rûhî'nin divanında bu tarih manzumesinden başka III. Mehmed için kaleme aldığı bir kasidesi daha bulunmaktadır.

Veziriazam/Sadrazam

Osmanlı devlet yönetiminde en yüksek derecedeki devlet adamı baş vezir, veziriazam yani sadrazamdır. Padişah vekili olarak devlet işlerini idare yetkisine sahiptir. Türk edebiyatında, idarenin padişahattan sonra gelen en önemli şahsı olan sadrazamlar için tarih düşürme yaygındır. Rûhî, yaşamını

Bağdat'ta ve farklı şehirlerde geçirmiş, devletin başkentinde bulunmamıştır. Buna karşılık devletin merkez teşkilatındaki üst mertebe yöneticilerin görevlendirilmelerine tarih düşürmekten geri durmamıştır. Şair, sadrazamların tayinleri için dört tarih manzumesi kaleme almıştır.

XVI. yüzyıl sonlarına kadar daha çok vezîr-i a'zam tabiri kullanılırken sadr (en yukarı, üst) kelimesinin makam ifade eden şekli sadâretten hareketle sadr-ı âlî, sadr-ı a'zam unvanları da kaynaklarda geçmeye başlamıştır (İpşirli, 2008: 414). Rûhî'nin manzumelerinde düşürülen tarihler, bu geçiş döneminde yer almaktadır. Şairin sadrazamlık vazifesine tayin konulu manzumelerinde de bu geçiş dönemi özellikleri görülmektedir. Başlıklarda söz konusu makamı vezir-i a'zam olarak anmıştır. Beyitlerde, özellikle tarih beyitlerindeyse sadr, sadr- ekrem, sadr-ı a'lâ terimlerini sıkça kullanmıştır.

2. Tarih:

Kaşîde-i Bâ-Târîh-i Der-Şân-ı Merhûm İbrâhim Pâşâ Ki Vezîr-i A'zam Şud Der Def'a-i Şâlişe

Üçüncü defa veziriazam olan merhum İbrahim Paşa'nın adına yazılan tarihli kaside

Şadra giçdükde hıreden istedüm târîhini
Didi İbrâhîm-i 'âdil baş vezir oldı yine [1006] (Ak, 2001: 224)

[Vezirliğe geçince, aklımdan tarihi istedim: Adil İbrahim (Paşa) yine baş vezir (sadrizam) oldu.]

دیدى ابراهيم عادل باش وزير اولدى ينه

1+2+200+1+5+10+40+70+1+4+30+2+1+300+6+7+10+200+1+6+30+4+10
+10+50+5=1006

H.1006/ M.1598

Bağdatlı Rûhî'nin bu tarih manzumesi Damad İbrâhim Paşa'nın (ö. 1010/1601) üçüncü kez sadrazamlığa getirilişi içindir. Şair, on sekiz beyitlik kasideye 'Gönlü geniş İbrahim yine ülkenin müşiri (en yüksek rütbeli asker) oldu.' diyerek başlamıştır. Şiirin ikinci beytinde de 'Devletile şadra geçdi baş vezir oldı yine' mısraıyla paşanın tekrar sadrazamlığa geldiği haber verilmiştir. Manzume konusuyla uyumlu olarak 'oldı yine' rediflidir.

Tarih beyti kasidenin sonundadır. Tarih beytinin yanında Hicrî 1006 yılı not düşülmüştür. Beyitte tarihin verildiği ikinci mısra incelendiğinde mısraın başında yer alan 'didi' kelimesinin anlam olarak birinci mısraa bağlı olduğu görülür ve bu kelime ebced hesabına dâhil edilmez. Dolayısıyla 'İbrâhîm-i 'âdil baş vezir oldı yine' kısmında yer alan harflerin sayı değerlerinin

hesaplanmasıyla H.1006 yılına ulaşılmıştır. Tarih, tür yönünden tam tarihtir. Şair manzumede mahlasını sonda bulunan tarih beytinde değil, tarih beytinden bir önceki beyitte söylemiştir.

İbrahim Paşa, Enderun'da yetişmiş, silahdar olarak hizmete başlamıştır. Sonrasında Rumeli beylerbeyi olmuş ardından da III. Murad'ın veziri olmuştur. Padişah III. Murad'ın kızıyla evlendiğinden Damad İbrâhim Paşa olarak anılmaya başlanmıştır. Paşa ilk kez 1596 yılında sadrazamlığa getirilmiştir. Bu ilk sadrazamlığı sırasında uhdesine ordu seraskerliği de verilen İbrâhim Paşa aynı yılın haziranında III. Mehmed'le birlikte Eğri seferine çıktı (Aykut, 1993: 440). Eğri fethinde sağlanan başarının hemen ardından Eğri'ye yaklaşan Erdel kuvvetleriyle Haçova Meydan Muharebesi'nde mücadele etmişlerdir. Rûhî, tarih kasidesinde bu olaya değinmiştir. Erdel kralının taburunu bozup, komutanlarını toprağa düşürdüğünden bahsetmiştir. Muharebede yaralanan gazilerin makamı sonsuzluk iken, din düşmanlarının yeri 'bi'sü'l-mâsîr' ("ne kötü bir varış yeri" el-Mülk 67/6) olmuştur:

Tavşan uykusun virüp Erdel kralına dönüp
Kuyrugın ele alup ol nerre-şîr oldı yine

Taburı bozıldı düşdü hâka ser-'askerleri
Kâfirün kâr-ı gam-encâmı 'asîr oldı yine

Menzil ü mev'ası huld olup düşen gâzilerün
Düşmen-i dînün yiri bi's'l-mâsîr oldı yine (Ak, 2001: 223)

Şair manzumenin on dördüncü beytinde, İbrahim Paşa bir süre sadarettten uzak kalmış olsa da üzölmeye gerek olmadığını, paşanın şimdi yine 'mağbûl-ı şeh-i şâhib-serîr' *padişahın en sevdiği* olduğunu söylemiştir:

Sadrđan bir nice gün dûr oldı ise gam degöl
Şimdi mağbûl-ı şeh-i şâhib-serîr oldı yine (Ak, 2001: 223)

43. Tarih

Tārîh-i İbrâhim Pāşâ Ki Vezîr-i A'zam Şud Der Rûm

Anadolu'da veziriazam olan İbrâhim Paşa'nın tarihi

Rûhî-i dâî didi tārîhîni
Şadr-ı ekrem oldı bir 'âlî-himem [1004] (Ak, 2001: 258)

[Duacı Rûhî tarihini dedi: Yüce himmetli bir (kişi) cömert vezir oldu.]

صدر اکرم اولدی بر عالی همم

90+4+200+1+20+200+40+1+6+30+4+10+2+200+70+1+30+10+5+40+40=
1004

H. 1004/M. 1596

Bağdatlı Rûhî'nin bu tarihi, Damad İbrâhim Paşa'nın sadrazam oluşu için kaleme alınmış beş beyitlik bir manzumedir. Şair, sonda yer alan tarih beytinde mahlasını vererek tarih düşüreceğini söylemiştir. Beytin ikinci mısraı ebced sistemine göre hesaplandığında 1004 tarihini vermektedir. Bur tarih, tarih düşürme çeşitlerinden tam tarihtir.

996'da (1588) üçüncü vezir ve sonra ikinci vezir ve sadrazam kaymakamı oldu (Mehmed Süreyya, 1996: 778). 1595'teki ikinci vezirlik görevinin ardından Damad İbrahim Paşa, Nisan 1596'da ilk sadrazamlık vazifesine getirilmiştir (Aykut, 1993: 440).

Rûhî, manzumesinde Damad İbrâhim Paşa'nın övgüsünü yapmıştır. Feleğin İbrahim Paşa gibi cömertlik sahibi bir kişi daha görmediğini söyler. Sadarete böyle İsa nefesli biri geldiği için Allah'a şükreder:

Ya'ni İbrâhîm Pâşâ kim felek
Görmemişdür öyle bir sâhib-i kerem

Minnet Allah'a ki sadr-ı devlete
Basdı böyle bir Mesîhâ-dem kadem Ak, 2001: 258)

44. Tarih

Tārîḫ-i Maḳtûl Ḥasan Pâşâ Ki Vezîr-i A'zam Şud

Veziriazam olan Maktul Hasan Paşa'nın tarihi

O 'âli-himmetüñ Rûḫî-i dâ'î didi tārîḫin
Biḥamdillah şadr-ı 'adl u dâd oldı Ḥasan Pâşâ [1007] (Ak, 2001: 259)

[Duacı Rûhî, o yüce himmetlinin tarihini dedi: Allah'a şükürler olsun,
Hasan Paşa adaletli bir vezir oldu.]

بحمد الله صدر عدل و داد اولدی حسن پاشا

2+8+40+4+1+30+30+5+90+4+200+70+4+30+6+4+1+4+1+6+30+4+10+8+
60+50+2+1+300+1= 1006

H. 1006/ M. 1597

Rûhî'nin bu tarihi de bir sadaret vesilesiyle düşürülmüştür. Hadım Hasan Paşa'nın (ö. 1006/ 1598) veziriazam olarak tayini için yazılan bu tarih manzumesi beş beyitten müteşekkildir. Tarih mısraının tamamının ebced

hesabı, 1006 tarihini vermektedir. Divanın yazma nüshalarından Pertev Paşa nüshasında 1007 tarihi not edilmişken, Reşid Efendi nüshasında tarih yer almamaktadır. Hasan Paşa'nın sadarete geliş tarihi 1006 olduğundan, beytin hesabı dikkate alınarak bu tarihin tam tarih olduğunu söylemek mümkündür.

Hadım Hasan Paşa, Enderun'da yetişmiş; Mısır, Şirvan, Gence beylerbeyliği vazifelerinde bulunmuştur. 3 Kasım 1597 tarihinde Damad İbrâhim Paşa'nın yerine (...) üçüncü vezirlikten vezîriâzamlığa getirilmiştir (Özcan, 1997: 5). Hasan Paşa'nın veziriazamlığa geliş tarihi olan 3 Kasım 1597, Hicrî 23 Rebiulevvel 1006 tarihine karşılık gelmektedir. Hasan Paşa, sadrazamlık görevinde yalnızca birkaç ay bulunabilmiştir. 8-9 Ramazan 1006/14-15 Nisan 1598'da idam edilmiştir (Özcan, 1997: 5). Rûhî'nin, bu manzumesini paşanın katlinden sonra kaleme almış olması ihtimaldir. Çünkü tarihinin başlığında Hasan Paşa'yı 'maktul' *katledilmiş, öldürülmüş* sıfatıyla anmıştır. Bununla birlikte manzumenin başlığının paşanın katlinden sonra verilmiş olması da ihtimaldir.

Rûhî manzumesinde Hasan Paşa'nın methini yapmıştır. Mustafa huylu, Hasan isimli, Ali suretli bir vezir olduğunu söylemiş; saf tabiatlı ve temiz fikirli, âlim ve bilgili olduğunu ilave etmiştir. Onun sadarete gelişiyile kâinatın rahat ve sakin bir yer haline geldiğini belirtmiştir:

Vezir-i Mustafâ-hulk u Hasan-nâm u 'Alî-sîret
Müşîr ü sâf-tab' u pâk-re'y ü 'âkil u dânâ

Yerin buldı sadâret kâyinât âsûde-hâl oldu
Bugünden böyle zevk itsün eger a'lâ eger ednâ (Ak, 2001: 259)

45. Tarih

Tārîḫ-i Bâz Der-Sa'adet-i İbrâhim Pâşâ Ki Vezîr-i A'zam Şude Bûd Der-Def'a-i Şâlis

Yine üçüncü kez veziriazam olan merhum İbrahim Paşa'nın vezirliği için tarih

Gelince mühr-i 'izzet söyledi tārîḫini Rûḫî
Bîḫamdillâh geldi mühr İbrâhim Pâşâyâ [1001] (Ak, 2001: 259)

[Kıymetli mühür gelince Rûhî tarihini söyledi: Allah'a şükürler olsun, mühür İbrahim Paşa'ya geldi.]

بحمد الله كلدی مهر ابراهيم پاشايه

2+8+40+4+1+30+30+5+20+30+4+10+40+5+200+1+2+200+1+5+10+40+2
+1+300+1+10+5= 1007

H. 1007/M. 1599

Şair Rûhî'nin bu tarihi, Damad İbrâhim Paşa'nın üçüncü kez sadrazamlık vazifesine tayini sebebiyledir. Manzume dört beyittir. Tarih mısranın ebced hesabı 1007 tarihini vermektedir. Bu tarih, paşanın üçüncü kez sadarete geliş tarihidir. Beytin yanında Pertev Paşa nüshasında 1001, Reşid Efendi nüshasında 1007 tarihi yazmaktadır. Bu durumda Reşid Efendi nüshasındaki tarihle uygun düştüğü görülür. Tam tarihtir.

İbrâhim Paşa, 6 Ocak 1599'da Cerrah Mehmed Paşa'nın yerine üçüncü defa sadârete tayin edilmiştir (Aykut, 1993: 440). Rûhî, paşanın ikinci sadaretinden azledilmesinin ardından tekrar aynı göreve gelişini manzumesinde 'yine' kelimesini hemen her beyitte kullanarak vurgulamıştır. Paşa'nın bir süre sadareten uzak kaldığını ama sonunda göreve döndüğünü art arda gelen beyitlerde farklı unsurlarla anlatmıştır. Şair bu beyitlerden ilkinde, himmet ehli olarak andığı paşanın göreve gelişini tüm dünyaya müjdeler:

Nice demdi ki ayrılmışdı dünyâ ehl-i himmetden
Yine ol ehl-i himmet geldi sadra müjde dünyaya (Ak, 2001: 259)

Devamındaki beyitte şair, sadaret mührüyle Hz. Süleyman'ın yüzüğü 'Müher-i Süleyman'ı hatırlatarak, mührün yerini bulmasına yani İbrahim Paşa'ya gelmesine şükretmiştir:

Süleymân-ı zamandan nice demdi mühr alınmışdı
Yine buldı yirin mühr-i sa'âdet şükr Mevlâya (Ak, 2001: 259)

Kaptanıderya/Kapudan Paşa

Kaptanıderya yahut kapudan paşa Osmanlılar'da deniz kuvvetlerinin başı ve yöneticisidir (Bostan, 2001: 354). Rûhî, bu konuda yalnızca bir manzume kaleme almıştır. Manzumenin başlığında ve beyitlerde makamdan kapudanlık, vazife sahibinden de kapudan şekliyle bahsetmiştir. Manzumesinin tarihi olan 1597 yılında bu makam için kapudan, kapudan paşa tabirleri kullanılmaktadır. Kaptanıderya olarak adlandırılması sonraki asırlardadır:

XVI ve XVII. yüzyıllar boyunca bir süre Cezayir beylerbeyi, ardından kapudan paşa, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren aynı zamanda kapudân-ı deryâ olarak zikredilmiştir (Bostan, 2001: 354).

14. Tarih:

Tārîḫ-i Kapudan Şuden-i Sinân Pâşâ Der Def'a-i Sâni Der-Rûm

Sinan Paşa'nın Anadolu'da ikinci defa kaptan olmasının tarihi

Hurûf-ı gayr-ı menkûtile menkûtın hisâb itseñ
Olur bu beyt-i müsteşnâ iki târîh-i rûh-efzâ

Bihamdillah imân ehline luţf oldu Hađdan kim
Kıapudan oldu yine şadr-ı deryâ-dil Sinân Pâşâ [1006] (Ak, 2001:238-239)

[Noktasız ve noktalı harfleri hesaplarsan bu müstesna beyit, ruha can katan
iki tarih olur.]

[Allah'a şükürler olsun, iman ehline Allah lütfetti. Gönlü geniş vezir Sinan
Paşa yine kaptanıderya oldu.]

بحمدالله ایمان اهلینہ لطف اولدی حقدن
قپودان اولدی ینہ صدر دریا دل سنان پاشا

Beytin gayr-i menkut (noktasız) harfleri:

ح م د ا ل ل ه ا م ا ا ه ل ط ا و ل د ح د ك م و د ا ا و ل د ه ص د ر د ر ا د ل س ا ا
8+40+4+1+30+30+5+1+40+1+1+5+30+5+30+9+1+6+30+4+8+4+20+40+6
+4+1+1+6+30+4+5+90+4+200+4+200+1+4+30+60+1+1+1= 1006

Beytin menkut (noktalı) harfleri:

ب ی ن ی ن ف ی ق ن ی ق پ ن ی ی ن ی ن پ ش
2+10+50+10+50+80+10+100+50+10+100+2+50+10+10+50+10+50+50+2
+300= 1006

H. 1006/ M. 1597

Bağdatlı Rûhî'nin bu tarihi, Cigalazâde Sinan Paşa'nın ikinci defa kaptanıderya olarak vazifelendirilmesine düşürülmüştür. Manzume, kıt'a-i kebir formunda kaleme alınmıştır ve dokuz beyitten oluşmaktadır. Tarih beyti sonda yer alan manzumede, sondan bir önceki beyitte şair düşürdüğü tarihin türü hakkında bilgi vermiştir. Rûhî, tarihini noktalı ve noktasız harflerin hesaplanmasıyla elde edilecek şekilde kaleme almıştır. Bu türde, mısran değil tüm beytin noktalı ve noktasız harfleri tespit edilip ebced hesabına vurulur. Beyit bu doğrultuda incelendiğinde noktalı ve noktasız harflerin hesaplanmasıyla iki adet 1006 tarihine ulaşılmıştır. Beytin tüm harflerinin hesabı 1006'nın iki katı olan 2012 sayısını verdiğinden bu, tarihin aynı zamanda dütâ tarih olduğunu gösterir. Rûhî bu tarih düşürme tarzını, başka manzumelerinde de kullanmıştır.

Cigalazâde Yusuf Sinan Paşa ilk kez 999/1591'de kaptanıderya olarak vazifelendirilmiştir: 999'da (1591) kaptân-ı deryâ olup 1003'de azledilip kubbe veziri oldu (1594/95) (Mehmed Süreyya,1996: 1513). Sinan Paşa dört yıl süren bu görevi sırasında korsanlarla amansız bir mücadeleye girişti

(Şakiroğlu, 1993: 525). Bu görevinin ardından Eğri seferi ve Haçova muharebesindeki başarılarıyla veziriazam olmuş fakat bu görevde çok kalamamıştır. Rûhî şiirde, paşanın bu başarılarına telmihle ‘Yine o aslan himmetli kahraman meydana girdi.’ demiştir:

Yine ol kahramân-i şîr-himmet girdi meydâna
Ki zîr pençesinden şîr iken rûbâh olur a‘dâ (Ak, 2001: 238)

Cigalazâde Yusuf Sinan Paşa, 1598 Haziran’ında ikinci defa kaptan-ı deryâliğe getirilmiş ve 1605 yılına kadar bu vazifede kalmıştır (Gülcü, 1999: 60). Rûhî paşanın bu vazifeye getirilişine düşürdüğü tarihe ‘Allah’a hamd ve minnet olsun duamız kabul oldu.’ diyerek başlamıştır. İkinci beyitte de paşanın göreve gelişini ‘Vezir Sinan Paşa yine kaptanıderya oldu.’ sözleriyle müjdelemiştir:

Felek devr eyledi kutb-ı murâdı üzre dünyânuñ
Kapudan oldı yine sadr-ı mülk-ârâ Sinân Paşa (Ak, 2001: 238)

Rûhî manzumesinde paşayı övmüş, kaptanıderyalık görevinin layık olana verildiğini ‘Kaptan paşalık ehline verildi.’ şeklinde ifade etmiştir:

Kapudanluk virildi ehline devlet yerin buldı
Mahall-i lutf lutf itdi yine sultân-ı mülk-ârâ (Ak, 2001: 238)

3.1.1.2. Şeyhülislam ve kazaskerlerin tayinlerine düşürülen tarihler

Şeyhülislam

Bağdatlı Rûhî’nin tayin konulu tarihlerinden ikisi şeyhülislamın vazifeye getirilişine düşürülmüştür. Manzumelerde mezkûr makam şeyhü’l-islâm ve müftî terimleriyle anılmıştır.

30. Tarih

Tārîḥ-i Şeyhu’l-İslâm Şuden-i Merḥûm Ḥ’āce Sa’deddîn

Merhum Hoca Sadeddin Efendi’nin şeyhülislam olmasının tarihi

Tārîḥ ḳasdın idüp şevḳile didi Rûḥî
Dünyāya müjde oldı Sa’di Efendi müftî [1006] (Ak, 2001: 251)

[Rûhî, tarih söylemeye niyet edip şevkle dedi: Dünyaya müjde! Sa’di Efendi şeyhülislam oldu.]

دنیایه مزده اولدی سعدی افندی مفتی

4+50+10+1+10+5+40+7+4+5+1+6+30+4+10+60+70+4+10+1+80+50+4+1
0+40+80+400+10= 1006

H. 1006/ M. 1598

Bağdatlı Rûhî iki beyitlik bu tarih manzumesini, Hoca Sâdeddin Efendi'nin (ö. 1008/ 1599) şeyhülislamlığa getirilişi için kaleme almıştır. Tam tarihtir. Tarih beytinin ikinci mısranın hesabı 1006 tarihini vermektedir. Bu tarih beytin yanında yazanla aynıdır. Manzumenin 'müftî' *şeyhülislam* redifli oluşu dikkat çekicidir.

Hoca Sâdeddin Efendi müderrislik ve şehzadeligi döneminde III. Murad'a hocalık yapmıştır. III. Murad'ın tahta çıkışıyla padişahla birlikte İstanbul'a gelmiş ve hâce-i sultânî unvanını almıştır. Padişahın vefatının ardından oğlu III. Mehmed'in saltanat döneminde de itibarını ve makamını koruyan Hoca Sâdeddin, hâce-i sultânî olarak anılmaya devam etmiştir. 24 Şâban 1006'da (1 Nisan 1598) hâce-i sultânî unvanı ve ulûfesi bâki kalmak şartıyla şeyhülislâmlığa getirildi; padişah hocalığı ile şeyhülislâmlığı aynı anda yürüttüğü için "câmiu'r-riyâseteyn" unvanıyla anılmaya başlandı (Turan, 1998: 197).

Rûhî bu iki beyitlik tarih manzumesinin ilk beytinde Hoca Sâdeddin Efendi'yle birlikte kendisini şeyhülislâmlık makamına tayin eden III. Mehmed'i de methetmiştir. Şair, padişah için 'şah-ı âlem' *cihan padişahı*, Hoca Sâdeddin içinse 'ser-bülend' *yüce* tamlamalarını kullanmıştır:

Şâd olsa nola 'âlem ki şâh-ı 'âlem itdi
Hâce Efendi gibi bir ser-bülendi müftî (Ak, 2001: 251)

31. Tarih

Tārîḫ-i Mehmed Efendi-i Pîr H'âce Sa'deddîn Ki Ba'd Ez-Pedereş Müftî Şud

Babasından sonra şeyhülislam olan Hoca Sâdeddin'in oğlu Mehmed Efendi'nin tarihi

Ol ismi Muhammede ki didüm tārîḫin
Bir zübde-i nâs oldı müftî-i zaman [1010/1006] (Ak, 2001: 251)

[O ismi Mehmed (olan kişiye) tarih söyledim: İnsanların kıymetlisi, dönemin şeyhülislamı oldu.]

بر زبده ناس اولدی مفتی زمان

2+200+7+2+4+5+50+1+60+1+6+30+4+10+40+80+400+10+7+40+1+50=
1010

H. 1010/ M. 1601

Rûhî'nin bu manzumesi Hocasâde Mehmed Efendi'nin (ö. 1024/1615) şeyhülislamlığa getirilişi için yazılmış iki beyitlik bir manzumedir. Tarih beytinde Rûhî, mahlasını zikretmiş ve tarih düşüreceğini belirtmiştir. Beytin ikinci mısraının tamamı tarihtir ve hesaplandığında 1010 tarihini vermektedir. Beytin yanına yazılmış olan tarih Reşid Efendi nüshasında 1006, Pertev Paşa nüshasında 1010'dur. Bu durumda Pertev Paşa nüshasındaki tarih esas alınmıştır. Tarih düşürme çeşitlerinden tam tarihtir.

Mehmed Efendi, şeyhülislam ve tarihçi Hoca Sâdeddin Efendi'nin oğludur. Bu sebeple de Hocasâde olarak anılmıştır. Müderris, Mekke kadısı, Cemaziyelevvel 1004'te (Ocak 1596) İstanbul kadısı olup Recep (Mart 1596) Anadolu kazaskeri (...), Zilkade 1007'de (Haziran 1599) Rumeli kazaskeri oldu (Mehmed Süreyya, 1996: 1002). 2 Safer 1010'da (2 Ağustos 1601) Sun'ullah Efendi'nin yerine şeyhülislâm olduysa da 22 Receb 1011'de (5 Ocak 1603) azledildi (İpşirli, 2003: 452).

Rûhî, manzumesinin ilk beytinde Mehmed Efendi'nin babası ile aynı vazifeye tayin edilmelerine değinmiştir. Padişah III. Mehmed'in, cihan şeyhülislamının oğlunu cihan şeyhülislamı yapmasını şöyle nazmetmiştir:

Raksitdi felek ki kıldı şâh-ı devrân
Müftî-i cihân oğlını müftî-i cihân (Ak, 2001: 251)

Kazasker

Rûhî'nin üç manzumesi, kazasker vazifesine tayin vesilesiyle düşürülmüş tarihlerdir. Kazasker, Osmanlılar'da Dîvân-ı Hümâyun'un üyesi, yargı ve eğitim teşkilâtının sorumlusudur (İpşirli, 2002: 140). Önceleri kazasker sayısı bir iken Fatih Sultan Mehmed'in saltanatının son yıllarından itibaren Anadolu ve Rumeli olmak üzere sayısı ikiye çıkarılmıştır.

Bağdatlı Rûhî, Rumeli kazaskerliği vazifesi için bir, Anadolu kazaskerliği vazifesi için iki tarih düşürmüştür.

32. Tarih

Tārîḥ-i Ahîzâde 'Abdülḥalîm Efendi Ki Şadr-ı Anaṭoli Şud

Anadolu kazaskeri olan Ahîzâde Abdulhalim Efendi'nin tarihi

Şafâ-yı kâlbile Rûḥî-i dâ'î didi tārîḥin
Anaṭolunuñ oldı şadrı bu dâñâ-yı şâhib-i 'adl [1005] (Ak, 2001: 252)

[Duacı Rûhî, gönül hoşluğuyla tarihini söyledi: Bu adalet sahibi âlim Anadolu'nun en yetkilisi oldu]

اناطولينك اولدى صدرى بو دانای صاحب عدل

1+50+1+9+6+30+10+50+20+1+6+30+4+10+90+4+200+10+2+6+4+1+50+
1+10+90+1+8+2+70+4+30= 811

1005-811= 194

H. 1005/ M. 1596-1597

Rûhî'nin bu tarihi, Ahîzâde Abdülhalim Efendi'nin Anadolu (ö. 1013/1604) kazaskeri oluşu için düşürülmüştür. Manzume beş beyittir ve redifinin '-i sâhib-i 'adl' olması dikkat çekicidir. Tarih beyti sonda yer alır. Şair burada mahlasını vermiş ve tarih düşürdüğünü belirtmiştir. Beytin ikinci mısraı ebced hesabına vurulduğunda 811 sayısı elde edilir. Ulaşmamız gereken 1005 tarihi ile bu sayı arasında 194 fark vardır. Bu farkı ortadan kaldıracak bir ta'miye tespit edilememiştir.

Ahîzâde Abdülhalim Efendi iyi bir eğitim görmüş, müderrisliğin yanında Bursa, Edirne ve İstanbul kadısı olarak görev yapmıştır. 1596 ve 1599 yıllarında iki defa Anadolu kazaskeri, 1601'de de Rumeli kazaskeri oldu (Güleç, 1988: 548). Rûhî'nin düşürdüğü 1005/1596-1597 tarihi Anadolu kazaskeri olarak ilk göreve gelişi için olmalıdır.

Ahîzâde Abdülhalim Efendi aynı zamanda hattat ve şairdir. Rûhî manzumesinde bu yönlerine değinmediği Abdülhalim Efendi'yi redifinde tercih ettiği adalet sahibi tamlamasıyla övmüştür:

Şeri'at mesnedinde hükm hükmi re'y re'yidür
Olur 'adli ile makbul-ı 'âlem-ârâ-yı sâhib-i 'adl

[Şeriat makamında (onun) hükmü hüküm, kanaati kanaattir. Adaletiyle âlemin süsü olan adalet sahibinin (padişah) makbulü olmuştur.]

33. Tarih

Tārîh-i Muḥammed Efendi Ki Şadr-ı Rûmili Şud

Rumeli kazaskeri olan Mehmed Efendi'nin tarihi

Gayr-ı menkûtile menkûtın iki tārîh idüp
Söyledi bu mısra'-ı cān-perveri bir ehl-i ṭab'

Rûḥîyâ bu mısra'ı altunile eflake yaz
Rûmilinüñ oldı kâdî 'askeri bir ehl-i ṭab' [1004] (Ak, 2001: 252)

[Karakter sahibi (bir kişi) noktalı ve noktasız iki tarih düşürüp bu iç açıcı mısraı söyledi.]

[Ey Rûhî, bu mısraı feklere altınla yaz. Karakter sahibi bir (kişi) Rumeli'nin kazaskeri oldu.]

روم ايلينك اولدى قاضى عسكرى بر اهل طبع

Mısraın menkut (noktalı) harfleri:

ى ن ی ق ض ی ی ب ب

$$10+10+50+10+100+800+10+10+2+2= 1004$$

Mısraın gayr-i menkut (noktasız) harfleri:

روم الك اول داع س ك ر ر ا ه ل ط ع

$$200+6+40+1+30+20+1+6+30+4+1+70+60+20+200+200+1+5+30+9+70=1004$$

H. 1004/ M. 1595-1596

Rûhî'nin bu manzumesi Mehmed Efendi'nin (ö. ?) Rumeli kazaskeri olarak tayini için düşürülmüş bir tarihtir. Beş beyitten oluşan manzumenin redifi 'bir ehl-i tab'' tamlamasıdır. Tarih beyti sonda yer almaktadır. Tarih beytinden bir önceki beyitte şair düşüreceği tarihin türünü söylemiş, buna göre hesabın nasıl yapılacağını yolunu vermiştir. Bu tarih, menkut ve gayr-i menkut yani noktalı ve noktasız harflerin ayrı ayrı hesabıyla ortaya konmuştur. Tarihin hesabına, tarih beytinin tamamı değil yalnızca ikinci mısraı dâhildir. Mısraın noktalı ve noktasız harflerinin hesapları, her biri için 1004 tarihini vermektedir. Bu tarih, beytin yanına not düşülmüş olan tarihle aynıdır. Mısraın tüm harflerinin hesabının 1004'ün iki katı olan 2008 sayısını vermesi, bu tarihin aynı zamanda dütâ tarih olduğunun kanıtıdır.

Rûhî, beş beyitlik manzumenin son iki beytinde düşürdüğü tarihle ilgili bilgiler vermiş, ilk beyitlerinde ise Mehmed Efendi'yi methetmiştir. Şair ilk beytinde padişah III. Mehmed'den 'şeh-i dîn-perver' olarak bahsetmiştir. Mehmed Efendi, dini koruyan sultanın döneminde sevinç ve mutluluğa nail olmuştur:

Minnet Allah'a ki devrinde şeh-i dîn-perverün

Oldı ikbâl u sa'adet mazhârı bir ehl-itab' (Ak, 2001: 252)

Şair devamında, 'Nazım ehli olan yârana/şairlere müjde! Rumeli'nin adalet dağıtan kadısı, karakter sahibi bir kişi oldu.' diyerek övgüye devam etmiştir:

Müjde ehl-i nazm olan yârana kim Rûmilinün

Oldu kâdî-i 'adâlet-güsteri bir ehl-i tab' (Ak, 2001: 252)

35. Tarih

Tārîh Berāy-ı Es'ad Efendi-i Mezkûr Ki Şadr-ı Anaṭoli Şud

Anadolu kazaskeri olan mezkûr Esad Efendi için tarih

Sa'âdetle geçince şadra Rûhî didi tārîhin
Anaṭoliya oldı şadr Es'ad-ism bir 'âdil [1010] (Ak, 2001: 253)

[Makama mutlulukla geçince Rûhî tarihini söyledi: Anadolu'ya Es'ad isimli
adil bir kişi vezir oldu.]

اناطولى يه اولدى صدر اسعد اسم بر عادل

1+50+1+9+6+30+10+10+5+1+6+30+4+10+90+4+200+1+60+70+4+1+60+
40+2+200+70+1+4+30= 1010

H. 1010/M. 1601-1602

Rûhî'nin bu manzumesi, Hocasâde Esad Efendi'yle ilgili tarihlerinden biridir. Üç beyitten müteşekkil olan manzume Esad Efendi'nin Anadolu kazaskeri olarak tayin edilmesi dolayısıyladır. Tarih beyti manzumenin sonunda yer almaktadır. Şair burada, mahlasını söylemiş ve tarih düşürdüğünü haber vermiştir. Beytin ikinci mısraının hesabı 1010 tarihini vermektedir. Bu bir tam tarihtir.

Hocasâde Esad Mehmed Efendi, Safer 1010'da (Ağustos 1601) Anadolu kazaskeri oldu. Recep 1011'de (Aralık 1602- Ocak 1603) azlolunarak Ramazan 1012'de (Şubat 1604) Rumeli kazaskeri oldu (Mehmed Süreyya, 1996: 492). Rûhî, manzumesinde Esad Efendi için cihanda nam salmış, talihli sıfatlarıyla bahsederken, fazilet ve erdem sahibi her kişinin dergâhının toprağından feyz aldığını belirtir:

'Adâletle cihânun nâmdârı ol bülend-ahter
Ki hâk-i dergehinden feyz alur her fâzıl-ı kâmil (Ak, 2001: 253)

3.1.1.3. Beylerbeyleri ve defterdarların tayinlerine düşürülen tarihler

Beylerbeyleri

Osmanlı Devleti'nde taşra teşkilatı, eyaletlerden oluşmaktadır. Bu yönetim biriminin başında, askerî ve idarî yetkileriyle beylerbeyi bulunmaktadır. Türk-İslâm devletlerinde değişik isimler altında zikredilen bu yetkili Osmanlı kaynaklarında beylerbeyi, mîr-i mîrân, emîrül-ümerâ ve vali adlarıyla geçmektedir (İpşirli, 1992: 69).

Rûhî'nin tayin konulu olan tarih manzumeleri içinde beylerbeyliği en fazla işlenen konudur. Şair, yirmi bir manzumesinde çeşitli eyaletlerde

görevlendirilen beylerbeylerinin vazifeye tayinlerinin tarihini düşürmüştür. Bu manzumelerde makamın beylerbeyi, mîr-i mîrân ve vali isimleriyle zikredildiği görülür.

Bağdatlı Rûhî Mısır, Bağdat, Lahsa, Cidde, Gence, Şirvan ve Nihâvend eyaletlerinin beylerbeylerine tarihler düşürmüştür. Bu eyaletler içinde en fazla, yaşadığı şehir olan Bağdat'ı işlemiştir. Beylerbeyi olan isimlerden de Ferâgî Osman Paşa için diğer paşalara göre daha çok manzume kaleme alınmıştır.

3. Tarih:

Kaşide-i Bâ-Târîh Bâz Der-Şân-ı Vezîr-i Mükerrerrem-i Mezkûr Ki Hâkim-i Bağdâd Şude Bûd

Yine Bağdat hâkimi olmuş olan adı geçen saygıdeğer vezir hakkında tarihli kaside

Söyledi Rûhî şafâ-yı kalbile târîhüñi

Bir vezir-i kâmil oldu hâmi-i dâru's-selâm [994] (Ak, 2001: 226)

[Rûhî, gönül hoşluğuyla tarihini söyledi: İlim ve hüner sahibi bir vezir Cennet'e (Bağdat'a) koruyucu oldu.]

بر وزير كامل اولدى حامى دار السلام

2+200+6+7+10+200+20+1+40+30+1+6+30+4+10+8+1+40+10+1+4+1+20
0+1+30+60+30+1+40= 994

H. 994/ M. 1586

Bağdatlı Rûhî'nin kaside nazım şekliyle söylediği bu tarihinde Cigalazâde Yusuf Sinan Paşa'nın (ö. 1014/1606) Bağdat beylerbeyliğine getirilişi anlatılmıştır. Yirmi beyitlik bu manzumenin başlığında paşanın adı doğrudan verilmemiş 'vezîr-i mükerrerrem-i mezkûr' olarak anılmıştır. Bununla birlikte şiirin 9. beytinin ilk mısraında 'Hak seni ahaba Yûsuf kılmış a'daya Sinân' cümlesiyle paşanın iki isminin de zikredilmesi dikkat çekicidir.

Tarih, alışıldığı üzere manzumenin son beytinde değil, 18. beytindedir. Tam tarihtir. Tarih mısraında 'hâmi-i dâru's-selâm' tamlamasında yer alan hemze de hesaba eklenmiştir. Ebced hesabında hemze (◌)nin karşılığı, elif (ل) gibi 1'dir. Dolayısıyla harflerin sayı değerleri toplandığında elde edilen 993 sayısına hemzenin karşılığı olan 1 eklenmiş ve Hicrî 994 tarihine ulaşılmıştır. Bulunan tarih, yazma nüshalarda tarih beytinin yanına yazılmış olan tarihe uymaktadır.

Rûhî, bu tarih manzumesinde Cigalazâde Yusuf Sinan Paşa'nın 994/1586 yılında Bağdat valisi olarak görevlendirilmesine tarih düşürmüştür. Sinan Paşa, 1544'te Messina'da doğdu. Asıl adı Scipione'dir (Şakiroğlu, 1993: 525). Babası, Messina'lı kaptanlardan meşhur Viskond Cağala'dır (Gülcü, 1999: 60). Cağalazâde yahut Cigalazâde lakabı buradan gelmektedir. İslâmiyet'i kabul etmiş ve Yusuf Sinan adını almıştır. Silahdarlık ve yeniçeri ağalığı gibi görevlerden sonra Bağdat valiliğine tayin edilmiştir.

Manzumede şair, Sinan Paşa'yı uzunca övmüştür. Şair ilk mısradaki izzet ve ihtişam ehli bir kişinin Bağdat'a geldiğini söyleyerek giriş yapmıştır. Adalet baharının bulutu gölgesini salınca Dâru's-selâm yani Bağdat'ın da, kıskanılan Cennet gibi olduğu söylenmiştir. Manzumede Bağdat dâru's-selâm ve burc-ı evliyâ isimleriyle geçmektedir. Sinan Paşa da Burc-ı evliyâ'nın şanlı koruyucusudur. Şair paşanın beylerbeyliğini, adaletli paşanın devri olarak nitelemiştir. Yani bu devir, 'adl eyyâmı *adalet günleri*'dir. Rûhî, Sinan Paşa'nın Bağdat'a gelişinin halkı da sevindirdiğinden bahseder:

Yine Bağdâd'a sa'âdetle gelüp virdükde şevk
Yine yümn-i makdemünle halkı itdün şâd-kâm (Ak, 2001: 225).

Şair, Sinan Paşa'nın övgüsünün ardından 18. beyitte tarihi vermiş ve tarih beytinden sonra gelen iki beyitte de paşa için dua ederek manzumeyi bitirmiştir.

Bağdatlı Rûhî, Cigalazâde Sinan Paşa için birden çok tarih manzumesi kaleme almıştır. Bunların yanında, şairin divanında paşa için kaleme alınmış biri îdiye olan dört kaside daha vardır.

5. Tarih:

Tārîh-i İyâlet-i Vâlî-i Mezkûr Ki Hâkim-i Bağdâd Şud

Bağdat hâkimi olan adı geçen valinin vali olmasının tarihi

İkisi ref olıcağ oldu bir a'lâ tārîh
Tālî' el virdi yine geldi Süleymân Pāşā [1005/993] (Ak, 2001: 228)

[İkisi ortadan kaldırılınca güzel bir tarih oldu: Şansı yaver gitti ve Süleyman Paşa yine (beylerbeyliğine) geldi.]

طالع ال ويردى ينه كدى سليمان پاشا

9+1+30+70+1+30+6+10+200+4+10+10+50+5+20+30+4+10+60+30+10+4
0+1+50+2+1+300+1=995

'İkisi ref olıcağ' ikisi çıkarılınca ibaresinden 995-2= 993

H. 993/ M. 1585

Rûhî'nin bu tarihi Süleyman Paşa'nın (ö. ?) Bağdat beylerbeyi oluşu sebebiyle kaleme alınmıştır. Kıt'a-i kebire formundaki manzume on dört beyittir. Şair manzumenin ilk beyitlerinde, dönemin Bağdat valisi olan Ali Paşa'nın gönderilip yerine Süleyman Paşa'nın geldiğinden bahseder:

Hâkim-i vakti iken memleket-i Bağdad'un
'Ali Pâşâ'yı idüp ref' vezir-i dâna

Kıldı bir vâli vâli-i vilâyet yerine
Kim 'adâletle gelüp eyleye hükmin icrâ (Ak, 2001: 228)

Devamında Süleyman Paşa'nın övgüsü yapılmış ve manzumenin 6. beytinde tarih düşülmüştür. Ruhî'nin bu tarihi, manen tarihlerden ta'miyeli bir tarihtir. Ta'miyeli tarihler ekleme, çıkarma veya hem ekleme hem çıkarma yoluyla söylenebilirler. Bu tür tarihlerde, tarih mısraında eksik yahut fazla olan sayı, şairin tarih beytinin ilk mısraında vereceği bilgi doğrultusunda eklenir veya çıkarılır. Rûhî'nin düşürdüğü bu tarih mısraı ebced hesabına vurulduğunda 995 sayısı elde edilir. Fakat bu, söz konusu tarihle uyuşmamaktadır. Beytin ilk mısraındaki 'ikisi ref' olıcak' *ikisi kaldırılınca/ ikisi çıkarılınca* ifadesinden 995'ten 2 çıkarılacağı kararına varılır. Dolayısıyla $995-2= 993$ ulaşmamız gereken tarihtir. Divanın yazma nüshalarından Pertev Paşa nüshasında 993, Reşid Efendi nüshasında ise 1005 tarihi yazılmıştır. Bu durumda Pertev Paşa nüshasındaki tarihi esas almak yerinde olacaktır.

Şair, manzumenin ilk beytinde Ali Paşa'nın görevden alınması için 'ref' itmek', tarih beytinde de iki sayısının çıkarılması için kullandığı 'ref' olmak' tabirini kullanmıştır. Nüktedan ve hünerli şair Rûhî'nin iki farklı beyitte tercih ettiği bu kelimelerin yarattığı ince anlam dikkate değerdir.

Manzumenin devamında şair Süleyman Paşa'yı övmüş, 13. beyitte göreve gelişi için şükretmiş ve son beyitte de mahlasını vererek paşa için dua etmiştir. Rûhî, Süleyman Paşa'yı manzumenin başlığında vâli-i mezkûr *sözü edilen vali* olarak zikretmiştir. Manzumede Süleyman Paşa'nın adını tarih beytinde söylemiştir.

Süleyman Paşa hakkında elimizde bulunan bilgiler sınırlıdır. Sicill-i Osmanî'de paşayla ilgili bilgilere ulaşamamıştır. Bununla birlikte III. Murad'ın hâric vezirlerinden olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bağdat'ın beylerbeyi olarak görevlendirildiği 993/1585 yılı III. Murad'ın padişahlığı dönemine denk gelmektedir. Bu yıllarda beylerbeylerinin hâric vezirlerinden tayin edildiği bilinmektedir:

XVI. yüzyılın ikinci yarısında III. Murad zamanında (1574-1595) beylerbeyliklerin sayısı süratle artmış (...). Yine aynı dönemde vezirlerin sayısı da on beşe yükselmiş, yedisi 'kubbe veziri' veya 'dâhil veziri' adıyla Dîvân-ı Hümâyün'da, altısı ise 'hâric veziri' adıyla Yemen- Aden, Tebriz, Budin, Bağdat, Rumeli ve Mısır eyaletlerinde beylerbeyi olarak görev yapmışlardır (İpşirli, 1992: 71).

Rûhî'nin manzumede bahsettiği Ali Paşa, Elvendzâde Ali Paşa olmalıdır. Elvendzâde Ali Paşa ikinci kez Ocak 1583- Aralık 1584 döneminde (Gülcü, 1999: 72) Bağdat beylerbeyliği görevinde bulunmuştur. 993/1585 yılında Bağdat beylerbeyi olan Süleyman Paşa hakkında Erdinç Gülcü'nün verdiği bilgiler şöyledir: Süleyman Paşa Karaman Beylerbeyliği'nden 20 Aralık 1584'te Bağdat Beylerbeyliğine tayin edilmiştir. 1585 yılında birkaç aylık vazifeden sonra beylerbeylikten azledilmiştir (1999: 59).

Rûhî, Süleyman Paşa için biri bahariyye olan iki kaside ve bir terciibend kaleme almıştır. Süleyman Paşa'nın cömertliği, kahramanlığı ve fakirlere yardımında bulunması (Buyruk, 2015: 32) şiirlerin konusunu oluşturmaktadır. Şairin paşa için kaleme aldığı bu tarihten başka tarihleri de bulunmaktadır.

6. Tarih:

Tārîh-i İyâlet-i Hüsrev Pâşâ Hâkim-i Bağdâd

Bağdad hâkimi Hüsrev Paşa'nın vali olmasının tarihi

Söyledi Rûhî şafâ-yı kalbîle tārîhîni

Bir müdebbir hâkim oldı hâmi-i dâru's-selâm [994] (Ak, 2001: 230)

[Rûhî, gönül hoşluğuyla tarihini söyledi: İhtiyatlı bir hâkim Cennet'e (Bağdat'a) koruyucu oldu.]

بر مدبر حاکم اولدی حامی دارالسلام

2+200+40+4+2+200+8+1+20+40+1+6+30+4+10+8+1+40+10+1+4+1+200
+1+30+60+30+1+40= 995

H. 994/ M. 1586

Rûhî bu tarihinde diğer bir Bağdat beylerbeyi olan Hüsrev Paşa'yı (ö. 995/ 1587) konu edinmiştir. Kaside formunda kaleme alınmış, on yedi beyitlik bir manzumedir. Şair manzumeye 'Ey Dârü's-selâm (Bağdat) sakinleri! Sevinin! Yöneticiniz izzet ve ihtişam ehli bir kişi oldu.' diyerek başlamıştır.

Oldı sâhib-hükmünüz bir ehl-i izz ü ihtişam

Şâd olun ey sâkinân-ı ravza-i dâru's-selâm (Ak, 2001: 229)

Rûhî, Bağdat halkına valiyi müjdeleyerek başladığı şiirine Hüsrev Paşa'nın methiyle devam etmiştir. Paşayı cömert, adil, lütüfkâr, tedbirli, ihtiyatlı olarak nitelemiştir.

Kimdür ol Pâşâ-yı 'âdil Husrev-i sâhib-kerem
Ol ki bulmuşdur sehâ vü 'adlile 'âlemde nâm (Ak, 2001: 229)

Tarih beyti manzumenin 15. beytidir. Rûhî ilk mısradaki mahlasını ve tarih söylediğinin haberini vermiştir. Manen ta'miyeli bir tarihtir. Mısra ebced hesabına vurulduğunda, 'hâmi-i dâru's-selâm' tamlamasında yer alan hemze ile birlikte 995 sayısını vermektedir. Hüsrev Paşa 1585-1586 yılları arasında Bağdat valiliği yapmıştır. Bu durumda, tarih beytinin yanına not edilmiş 994 yılına ulaşılmalıdır. Tarih mısraında yer alan 'bir müdebbir' *bir tedbirli/ihtiyatlı* ifadesinden 995'ten bir çıkarılacağı düşünülürse 995-1=994 tarihine ulaşılır. Hemzenin hesaba katılmaması durumunda da istenen tarih elde edilebilir. Ancak Rûhî'nin tarihlerine genel olarak bakıldığında hemzenin sayı değerini hesaptan ayrı tutmadığı görülmektedir. Bu sebeple tarihi ta'miyeli tarih olarak kabul etmek yerinde olacaktır.

Hüsrev Paşa Sicill-i Osmanî'de 'Köse' lakabı ile geçmektedir. Haremde çıkıp 960'da (1553) Ayntab beyi, sonra beylerbeyi, damad-ı padişâhî ve defterdar oldu (Mehmed Süreyya, 1996: 684). Bu görevlerden sonra beylerbeyi olmuş önce Şam, ardından Van beylerbeyi olarak görev yapmıştır. 1563-1565 yıllarında Bağdat valisi olarak vazifelendirilmiştir. Bu paşanın ilk Bağdat valiliğidir. Bu vazifenin ardından Van, Erzurum, Diyarbakır beylerbeyliğinde bulunmuş ve 1581-1585 tarihleri arasında yine Van beylerbeyi olarak görevlendirilmiştir. Bu görevden sonra Halep Beylerbeyliği yapmış ve aynı yıl Bağdat Beylerbeyliği'ne getirilmiştir (Gülcü, 1999: 54). 994/ 1585'te tayin edildiği vazife paşanın ikinci Bağdat beylerbeyliğidir. Rûhî'nin tarih manzumesi bu ikinci göreve getiriliş dolayısıyla kaleme alınmıştır.

7. Tarih:

Tārīh-i İyālet-i Şadr-ı Mükerrrem 'Āli Pāşā Hākīm-i Maḥrūse-i Mıṣr Būd

Mısır hâkimi olan saygıdeğer vezir Ali Paşa'nın vali olmasının tarihi

Bağdatlı Rûhî'nin bu tarihi, kaside nazım şekliyle yazılmış yirmi dokuz beyitlik bir manzumedir. Manzume Mısır beylerbeyi Ali Paşa (ö. 1013/1604) için kaleme alınmıştır. Bu tarih manzumesinde tarih beyti tespit edilememiştir. Şair, diğer tarihlerinin aksine bu tarihte tarih söylediğini açıkça belirterek bir beyti işaret etmemiştir. Manzumenin tarih olduğu

başlığında belirtilmiş fakat alışılmışın dışında olarak söz konusu tarih rakamla kaydedilmemiştir.

Manzumeden herhangi bir tarihe ulaşılammış olsa da Mısır beylerbeyi Ali Paşa hakkındaki bilgilerden yola çıkılarak söz konusu tarih tespit edilmiştir. Ali Paşa aslen Bosnalı olup Malkoç/Molkoçevîç ailesine mensuptur. (...) Sert mizacından dolayı “Yavuz” lakabıyla tanınmıştır. Bosna’dan devşirilerek İstanbul’a getirildi (Demirsoy, 2013: 352). Padişah III. Mehmed ile katıldığı Eğri Seferi ve ardından Haçova Meydan Muharebesi’yle takdir kazanmıştır. Özen Tok’un tespit ettiği üzere Safer 1010/ Ağustos 1601’de Mısır beylerbeyliğine tayin edilmiştir. Bu vazifesi Rebûlâhîr 1012/ Eylül 1603’e kadar sürmüştür (Tok, 2002: 268). Rûhî, manzumenin 13. beytinde paşanın görevde bulunduğu bu iki yıllık sürece vurgu yapmıştır:

Mısır cây-ı zerdür ammâ iki yılda bunca zer
Kimse cem’ itmiş degül ma’lûmdur beyne’l-enâm (Ak, 2001: 232)

Yavuz Ali Paşa’dan hemen önce Mısır’da bir kıtlık yaşanmış ve bu kıtlık çeşitli sorunlara sebebiyet vermiştir. O sırada Mısır’da düzen sarsıldığı için III. Mehmed onu Mısır’da ıslahat yapmak, durumu düzeltmek ve askerî tedbirler almakla görevlendirmişti (Demirsoy, 2013: 352). Rûhî, şiirinde Mısır’da yaşanan bu sıkıntılara ve paşanın yaptığı iyileştirmelere değinmiştir. Ali Paşa’nın Mısır’a gidişiyile insanlar üzerindeki zulmü yıktığından, Mısır’ı mali ve sosyal açıdan kalkındırdığından bahsetmiştir:

Mısra gitdi sadme-i kahrından irdi ser-te-ser
Hâne-i pür-zulmet-i Fir’avniyâna inhidâm (Ak, 2001: 231)

Taşını topragını feyz-i nazarla kıldı zer
Söz budur bâkî hayâl-i fâsid ü evkâr-ı hâm (Ak, 2001: 232)

Ali Paşa Mısır’a vardığında buradaki idarî, askerî ve malî meselelere el attığı gibi reaya ve askere nizam verdi. Divânda gelir ve giderleri yoklattırdı (...). Ali Paşa Mısır halkının emniyet ve huzuruna yönelik faaliyetlerle de yakından ilgilendi ve gerekli tedbirlerin alınmasını sağladı (Tok, 2002: 154). Paşanın Mısır için yaptığı tüm bu hizmetler padişahın takdirlerini kazandığı gibi halkı da mutlu etmiştir. Rûhî yirmi dokuz beyitlik bu manzumesinde Ali Paşa’yı uzunca övmüştür. Paşanın Mısır’ı kötü bir dönemde iken ciddi sorunlardan kurtardığı, kalkınma ve refahını sağladığı düşünülürse Rûhî’nin methi mübalağalı sayılmayacaktır. Şair manzumenin devamında Yavuz Ali Paşa için dua etmiştir.

13. Tarih:

Tārīḥ-i İyālet-i Elvendzāde ‘Āli Pāṣā Ki Bā-Vezāret Ḥākīm-i Bağdād Şude

Vezaretle Bağdat hâkimi olan Elvendzâde Ali Paşa'nın vali olmasının tarihi

Didi Rûhî şafâ-yı kalbile teşrifine tārīḥ

Ali Pāṣā-yı ‘ādil ḥāmi-i dāru’s-selām oldı [1004] (Ak, 2001: 238)

[Rûhî, gönül hoşluğuyla teşrifine tarih söyledi: Adaletli Ali Paşa Cennet’e (Bağdat’a) koruyucu oldu.]

علی پاشای عادل حامی دار السلام اولدی

70+30+10+2+1+300+1+10+70+1+4+30+8+1+40+10+1+4+1+200+1+30+6
0+30+1+40+1+6+30+4+10= 1007

H.1004/ M.1595/1596

Bağdatlı Rûhî bu tarihini Elvendzâde Ali Paşa'nın Bağdat beylerbeyi oluşuna düşürmüştür. Dört beyitten oluşan manzumenin tarih beyti sonda yer almaktadır. Tarih beytinin ilk mısrasında şair, ‘Rûhî teşrifine tarih dedi/ söyledi’ diyerek tarih düşürdüğünün haberini mahlasıyla birlikte vermiştir. Beytin ikinci mısrasında tarih düşürülmüştür. Bu tarih, tarih düşürme çeşitlerinden manen tam tarihtir. Mısraın tamamı ebced sistemine göre hesaplandığında 1007 tarihini vermektedir. Bu tarih ile Pertev Paşa nüshasında beytin yanına not edilmiş olan 1004 tarihi uyuşmamaktadır. Bununla birlikte Reşid Efendi nüshasında ve matbu nüshada not edilmiş herhangi bir tarih yoktur. Bu iki tarihten doğru olan 1007’dir. Kaynaklarda, Elvendzâde Ali Paşa'nın 1007/1598 tarihinde Bağdat beylerbeyliğine geldiği belirtilmektedir:

Elvendzâde Ali Paşa ümera kökenli olup; H.992/M.1574 ile H.999/M.1591 yılları arasında ve H.1007/M.1598’de olmak üzere iki kez Bağdat Beylerbeyliğinde bulunduktan sonra M.1598’de vefat etmiştir (Üzümcü, 2015: 107).

Sicill-i Osmanî’de Ali Paşa'nın Bağdat valisi olarak iki kez görev yaptığı söylenmiştir: Rebiyülâhir 1007’de (Kasım 1598) ikinci defa Bağdat valisi oldu (Mehmed Süreya, 1996: 284). Erdinç Gülcü ise doktora tezinde paşanın dört kez Bağdat valiliği görevine getirildiğini belirtir: 1597 Ekim sonlarında dördüncü defa Bağdat Beylerbeyliği’ne atanmış, 1598 Şubat başlarında görevde bulunduğu sırada 80 yaşında vefat etmiştir (Gülcü, 1999: 58). Rûhî’nin bu manzumesi, paşanın Bağdat beylerbeyi olarak son vazifesine başladığı tarihi göstermektedir.

Rûhî, ‘oldı’ redifli manzumesine ‘Yine, Bağdat sakinlerine Allah’tan bir lütuf oldu (ve) yine Dârü’s-selâm’ın valisi lütuf ehli bir (zat) oldu.’ diyerek başlamıştır. Şair ‘yine’ kelimesini her iki mısradaki da kullanarak paşanın Bağdat valiliğine tekrar geldiğini vurgulamıştır:

Yine lutf oldı Hakdan sâkinân-ı mülk-i Bagdâd’a
Yine bir ehl-i himmet hâkim-i Dârü’s-selâm oldı (Ak, 2001: 237)

Elvendzâde Ali Paşa’nın ilk beylerbeyliği 982/1574 yılında başlamıştır. Bu dönemde Kerbelâ’da Hz. Hüseyin’in türbesini padişahın buyruğuyla tamir etti. Hz. Abdülkadir Geylânî’nin türbesini dahi yaptı (Mehmed Süreya, 1996: 284) Elvendzâde Ali Paşa 1583’te İran üzerine düzenlenen seferin başında görevlendirilmiştir. Niyazi,(...) Ali Paşa'nın 1583'te İranlılara karşı kazandığı zaferleri anlattığı *Zafer-name-i Alt Paşa* adlı eserini yazmıştır (Eravcı, 2011: 686).

15. Tarih:

Ḳasīde-i Ma‘a’t-Tārīḫ Bâz Der-Şân-ı Hazret-i ‘Osmân Pâşâ Dâme İḳbâluhu

Yine Hazret-i Osman Paşa -ikbali daim olsun- hakkında tarihli kaside

Didüm bu beyt-i dil-keşi Rûhî ki on tārīḫ ola
Şerhinde istiḫrâcınun sırrın beyan idüp tamam

Bir ehl-i devlet luṭfile geldi ki hep ehl-i dili
Gül gibi olup yardı kıldı ‘aṭâdan şâd-kâm (Ak, 2001: 240)

[Ey Rûhî! On (adet) tarih olsun diye, şerhinde çıkarılacak hesabın sırrını açıkladığım bu gönül çekici beyti dedim.]

[Makam sahibi bir (kişi) lütufla geldi. Gönül ehli kişiler hep gül gibi olup yardı, ihsanıyla sevince kavuşmuş oldu.]

بر اهل دولت لطفله کلدی کی هب اهل دلی
کل کبی اولوب یاردی قلدی عطادن شاد کام

1. mısram hesabı:

2+200+1+5+30+4+6+30+400+30+9+80+30+5+20+30+4+10+20+5+5+2+1
+5+30+4+30+10= 1008

2. mısram hesabı:

20+30+20+2+10+1+6+30+6+2+10+1+200+4+10+100+30+4+10+70+9+1+
4+50+300+1+4+20+1+40= 996

1. mısraın noktalı harfleri ve harflerin hesabı:

ب ت ف ی ب ی   2+400+80+10+2+10=504

1. mısraın noktasız harfleri ve harflerin hesabı:

ر ا ه ل د و ل ل ط ل ه ك ل د ك ه ه ا ه ل د ل

200+1+5+30+4+6+30+30+9+30+5+20+30+4+20+5+5+1+5+30+4+30= 504

2. mısraın noktalı harfleri ve harflerin hesabı:

ب ی ب ی ق ی ق ی ن ش   2+10+2+10+10+100+10+50+300= 494

2. mısraın noktasız harfleri ve harflerin hesabı:

ك ل ك ا و ل و ا ر د ل د ع ط ا د ا د ك ا م

20+30+20+1+6+30+6+1+200+4+30+4+70+9+1+4+1+4+20+1+40= 502

H. 1008/ M. 1599-1600

Rûhî'nin bu tarihi, musanna'/ sanatlı tarih türüyle kaleme alınmış on iki beyitlik bir manzumedir. Şair tarih beytinden önceki beyitte sanatlı tarih düşürdüğünün haberini 'on tarih ola' diyerek haber vermiş ve anlamından hesabın tamamının bulunacağını belirtmiştir.

Rûhî'nin manzumenin 10. beytinde verdiği bilgiler, tarihle ilgili önemli ipuçları içermektedir. Şair söz konusu beytin ilk mısraında 'Şirvan'ın tekrar hâkimi oldu.' diyerek Ferâgî Osman Paşa'nın ikinci kez Şirvan beylerbeyi oluşuna tarih düşürdüğüne dikkat çekmektedir. Zira Ferâgî Osman Paşa için düşürdüğü önceki manzumerden ve kaynaklardan edinilen bilgiye göre paşa 1008/ 1599-1600 tarihinde ikinci defa Şirvan valiliğine tayin edilmiştir.

Şirvânun olup hâkimi tekrâr basdukda kadem

Oldum sühandâ peyrev-i Yahyâ-yı matbu'û'l-keîâm (Ak, 2001: 240).

Beytin ikinci mısraında ise şiirde Yahya'nın (Taşlıcalı) peşinden gittiğini, onu örnek aldığını söylemiştir. Bu bilgi, Taşlıcalı Yahya'nın aynı tarzda düşürdüğü tarihi hatırlatmaktadır. Yahya, Süleymaniye Camii'nin yapımına beyitten on tarih hesaplanacak bir tarih düşürmüştür:

Sâhibü'l-cum'a şeh-i sünnî Süleymân-ı zemân

Câmi'-i bâlâ te'âlallâh âcep 'âlî binâ

964 صاحب الجمعة شه سنى سليمان زمان 964

964 خامع بالا تعالى الله عخب على بنا 964

964 964 964 964 964 964 (Karabey, 2015: 121)

Taşlıcalı Yahya'nın bu beytinden farklı hesaplama yolları kullanılarak on tane 964 tarihi elde edilmektedir. Her mısraın ayrı ayrı hesaplanmasıyla 964 tarihine ulaşıldığı gibi noktalı ve noktasız harflerin hesabı da 964'ü vermektedir.

Rûhî'nin bu beyti örnek alarak düşürdüğü anlaşılan tarihinde de benzer bir hesap yapılır. Beytin her bir mısraı başlı başına birer tarihtir. Bu hesaba göre ilk mısra hadisenin tarihi olan 1008'i verirken ikinci mısra 996 tarihini vermektedir. İkinci mısraın hesabında eksiklik vardır. Mısraın veznine bakıldığında da eksik hece olduğu görülür. Bu eksikliğin yazma nüshadaki* bir hatadan kaynaklanması ihtimal olabileceği gibi mısraın -şairin tasarrufuyla- ta'miyeli kaleme alınmış olması da muhtemeldir. Buna göre ikinci mısraın şerhinden çıkarılacak 12 ekleme ta'miyesiyle bu fark kapanmalıdır. Ancak imaeen verilen bu ta'miye tespit edilememiştir.

Devamında iki mısraın da noktalı ve noktasız harflerinin hesabı ayrı ayrı yapılır. Beytin noktalı harflerinin toplamından 1008 ve yine noktasız harflerinin toplamından 1008 tarihi elde edilir. İlk beytin noktalı harfleriyle ikinci beytin noktasız harflerinin toplamından aynı tarih elde edildiği gibi ilk beytin noktasız harfleriyle ikinci beytin noktalı harflerinin toplamından da söz konusu tarih bulunur. Buraya kadar olan hesaplarla altı adet 1008 tarihi elde edilmiş olur. İlk beytin noktalı harflerinin iki katı ve noktasız harflerinin iki katından da iki adet 1008 tarihi elde edilir. İkinci mısraın noktalı harflerinin iki katı ve noktasız harflerinin iki katı hesaplandığında da iki adet 1008 tarihi bulunur ve toplamda on adet tarih hesaplanmış olur.

Görüldüğü üzere Rûhî'nin manzumesinin son üç beyti düşürdüğü tarihle ilgilidir. Bunlardan önceki dokuz beyitte ise Ferâğî Osman Paşa'nın övgüsü yapılmıştır. Rûhî, Ferâğî Osman Paşa için birden çok tarih düşürmüştür. 28. tarih manzumesi, paşanın bu ikinci Şirvan beylerbeyliği için Farsça kaleme alınmıştır.

16. Tarih:

Mezbûr Hazret-i 'Osmân Pâşāya Tārīhdür

Adı geçen Hazret-i Osman Paşa'ya tarihtir

Rûhî'nin sanatlı tarihlerinden bir diğeri olan bu manzume on beş beyitten müteşekkildir. Şair, musanna' tarihini, Osman Paşa'nın ikinci defa Şirvan beylerbeyi olarak görevlendirilmesi sebebiyle düşürmüştür. Paşanın bu

---

*Şairin bu iki sanatlı tarihi (15 ve 16 numaralı tarih manzumeleri) Bağdatlı Rûhî Divanı'nın nüshalarından yalnızca Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 396 numarada kayıtlı yazmada yer almaktadır. Bu sebeple nüsha karşılaştırması yaparak eksikliği yahut ta'miyeyi tespit etmek mümkün olmamıştır.

vazifeye getiriliŖi 1008 tarihindedir. Dolayısıyla ulaŖılması gereken tarih 1008'dir.

Rûhî, bu sanatlı tarihinin çözümlünü Ŗiirin her beytinde ayrıntılarıyla aıklamıŖtır. Aıklamaya baŖlamadan evvel manzumenin ikinci ve üçüncü beytinde, kendisinden on adet tarih elde edilecek bir beyit yazdığını, hesabının yolunu bir bir anlatarak tarihi çözmeye çalıŖanlara kolaylık sağladığını söylemiŖtir:

Didi bir beyt kim andan olur müstahrec on târîh
İder tahsin işitse nüktedândân-ı zevi'l-efhâm

Tarîkin bir bir istihrâcınun Ŗerh eyleyin gûŖ it
Hesâb itdükde tâ müstahric andan çekmeye âlâm (Ak, 2001: 240)

Bu beyitlerin devamında gelen dokuz beyitte Ŗair, tarihin on farklı hesaplama yoluyla nasıl bulunacağını anlatmıŖtır. İlk olarak, beytin her mısraının birer tarih olduğunu söylemiŖ, ardından iki mısraın da noktalı harflerinin hesabının bir tarih, noktasız harflerinin de bir tarih verdiğini söylemiŖtir:

Birer târîh bil her mısra'ını evvelâ k'anı
YaraŖur yazsa altun ile üstâdân-ı heft-eklâm

İkisinün de cevherdârını bir sâdesin bir bil
Ki her biri letâfetde gönüllerden olur ârâm (Ak, 2001: 240)

Bu hesaplarla dört adet 1008 tarihi elde edilecektir. Bunlardan sonra Ŗair, hesaplama yollarını anlatmaya devam etmiŖtir. İlk mısraın noktasız harfleriyle sonraki mısraın noktalı harflerinin toplanmasından bir tarih çıkarılacağını ve yine ilkinin noktalılarıyla ikincinin noktasızlarının toplanmasıyla bir tarihe daha ulaŖılacaėını aıklamıŖtır:

Dönüp mısra'-ı evlânun hurûf-ı gayr-ı menkûtın
Kıl âhır mısra'ın menkûtı ile cem' idüp irkâm

Yine menkûtına anun bunun ur gayr-ı menkûtın
Ki peydâ ola anlardan iki târîh-i nîk-encâm (Ak, 2001: 240-241)

Bu hesaplarla birlikte altı tarihe ulaŖılmıŖ olur. Ŗair, sonraki dört tarih hesaplamasının da yollarını vermiŖtir. Tarih beytinin dört kısımdan olduğunu, bu kısımların birbirinin yansması gibi olduğunu ve her birinin hesabının aynı tarihi ortaya koyduğunu belirtmiŖtir:

Tahayyül eyleyüp her kısmını ma'lûm idündükde
Bu iki hûb târîhin ki kıldum sonra çâr aksâm

Yine ‘aynile bak ol çâr kısma âb-ı tab‘unda
Her kısmı ‘aksiyle bir târîh-i zevk-encâm (Ak, 2001: 241)

Bu dört tarihin hesabıyla toplamda on adet tarihe ulaşılmış olur. Rûhî, manzumenin son beytinde ‘Her şeyi bilen Allah’ın yardımıyla bu güzel tarihi söyledim.’ diyerek tarih düşürdüğünü haber vermiştir. Ancak şair manzumenin anahtar beyti olan tarih beytini vermemiştir. Bu sebeple, ayrıntılarıyla hesaplama yolları kaydedilmiş olan manzumede söz konusu tarihe ulaşmak mümkün değildir. Şair, tahmin edemediğimiz bir nedenden manzumenin tarih beytini yazamamış yahut manzumeye ekleyememiştir.

Rûhî, manzumenin 14. beytinde bu musanna‘ tarihini Taşlıcalı Yahya’yı örnek alarak yazdığını belirtmiştir. Taşlıcalı Yahya’nın sanatlı tarih türünde örnek kaleme aldığını ve bu özel tarzın ortaya çıkması için çalıştığını söylemiştir:

Husûsâ mücid-i evvel şeh-i mülk-i suhan Yahyâ
Bu tarz-ı hâsun îcâdına kılmış cânile ikdâm (Ak, 2001: 241)

Rûhî, sanatlı tarihlerinden ilki olan 15. manzumesinde Taşlıcalı Yahya’nın peşinden gittiğini söylemiştir. Bu manzumesinde de aynı konuya vurgu yapmıştır. Şairin her iki sanatlı tarihinde de Taşlıcalı Yahya’nın daha önce alıntıladığımız Süleymaniye Camii’ne tarih olan manzumesini örnek aldığı açıktır.*

21. Tarih:

Târîh-i Muqarrer Şuden-i Eyâlet-i Bağdâd Be Merhûm Süleymân Pâşâ

Bağdat valiliğinin Süleyman Paşa’ya verilmesi kararına tarih

Didi Rûhî muqarrer olıcağ tekrar târîhin
Yine vâli-i sâbık geldi iqbâl ile devletle [998/993] (Ak, 2001: 244)

[Rûhî, tekrar (göreve gelişi) kesinleşince tarihini söyledi: Önceki vali, mutluluk ve saadetle yine (göreve) geldi.]

ينه والى سابق كدى اقبال ايله دولته

10+50+5+6+1+30+10+60+1+2+100+20+30+4+10+1+100+2+1+30+1+10+
30+5+4+6+30+400+30+5= 994

H. 993/ M. 1585

* Daha fazla bilgi için bkz. Kaya, İ. G. (2006). “Divan Şiirinde Tarih Düşürme Geleneği ve Yahya Bey’in Bir Kasidesi”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 30, ss. 39-56.

Rûhî bu manzumesinde, ikinci kez Bağdat beylerbeyi olan Süleyman Paşa'nın göreve gelişine tarih düşürmüştür. Kıt'a-i kebire formunda kaleme alınmış manzume beş beyitten müteşekkildir. Rûhî manzumenin son beytinde, paşanın aynı göreve tekrar geldiğini belirtmiş ve tarih söylemiştir. Beytin ikinci mısramın ebced hesabı 994 tarihini vermektedir. Bu yazma nüshalara not edilmiş tarihlerle uyuşmamaktadır. Beytin yanında, Pertev Paşa nüshasında 993, Reşid Efendi nüshasında 998 tarihi yer almaktadır.

Süleyman Paşa, Bağdat valiliğine ilk kez 1584'te tayin edilmiştir. Süleyman Paşa'nın ikinci defa Bağdat Beylerbeyliği'ne atanması 17 Haziran 1586 tarihinde olmuş ve kısa bir süre sonra 21 Ağustos 1586 tarihinde görevden azl edilmiştir (Gülcü, 1999: 59). 17 Haziran 1586 tarihi Hicrî 29 Cemâziyelâhir 994 tarihine denk gelmektedir. Dolayısıyla Süleyman Paşa Bağdat beylerbeyliğine ikinci kez 994 tarihinde getirilmiştir. Bu tarih ile mısran ebced hesabı aynıdır. Bu bilgiler doğrultusunda, Rûhî'nin bu tarihinin 994 olması gerekir.

Rûhî manzumesine paşayı överek başlamıştır. Paşanın gelişiyile Bağdat halkının, onun adaletinin gölgesinde sevinçle vakit geçirdiğinden bahsetmiştir. Süleyman Paşa'nın Bağdat beylerbeyi olarak ilk vazifesinin ardından bir süre bu görevden uzak kalmasına değinen Rûhî, paşanın gelişine şükretmiştir:

Egerçi nice gün tagyiri mesken eyleyüp gitdi
Bihamdullahi ve'l-minne yine geldi selâmetle (Ak, 2001: 244)

24. Tarih:

Tārîh-i Mağdem-i Hâzret-i Pâşâ Ki Hâkim-i Bağdâd Şude Bûd

Paşa Hazretlerinin Bağdat valiliğine gelişinin tarihi

Teşrif-i mağdemine şevkile dindi tārîh
Mülk-i 'Irâqa geldi bir Āşaf-ı melek-câh [sene 1002] (Ak, 2001: 247)

[Gelişi şerefine sevinçle tarih söylendi: Irak ülkesine (Bağdat'a) iyi huylu bir vezir geldi.]

ملك عراقه كلدى بر اصف ملك جاه

40+30+20+70+200+1+100+5+20+30+4+10+2+200+1+90+80+40+30+20+
3+1+5= 1002

H. 1002/ M. 1593

Bağdatlı Rûhî'nin bu tarihi yine bir Bağdat beylerbeyinin göreve gelişi için kaleme alınmıştır. Manzume beş beyittir ve kıt'a-i kebire formundadır.

Rûhî, şiirde mahlasını 3. beyitte vermiştir. Manzumenin tarih beyti sonda yer almaktadır. Tarih mısraının tamamı ebced hesabına vurulduğunda 1002 tarihi elde edilir. 1002 tarihi, manzumenin yanında yazan tarihle aynıdır. Fakat Osmanlı İdaresinde Bağdat (1534-1623) adlı doktora tezinde yer alan bilgilere göre paşanın göreve gelişi Zilkade 1001/Ağustos 1593 tarihindedir (Gülcü, 1999: 61-62). Bu bilgiler göz önüne alındığında tarihin ta'miyeli olması gerekir. Tarih mısraındaki 'Irâka geldi bir' ifadesinden bir sayısının irak *uzak* olması anlamı düşünülerek tarihten bir çıkarılabilir.

1002/1593 tarihinde Bağdat beylerbeyi olarak Hızır Paşa (ö. 1012/ 1603-1604) görev yapmaktadır. Hızır Paşa, Enderûn'dan yetişmiştir. 997'de (1589) Rumeli valisi olup 999'da (1590-91) kubbe veziri olmuştur (Mehmed Süreyya, 1996: 670). Hızır Paşa'nın 1002'deki Bağdat valiliği vazifesi ilk değildir. Paşa bundan önce bir kez Bağdat beylerbeyi olarak görevlendirilmiştir. Hızır Paşa ilk defa 1592 Ocak başlarında Bağdat beylerbeyi olmuş ancak aynı yıl görevden ayrılmıştır (Gülcü, 1999: 61). Bağdat beylerbeyi olarak ikinci vazifesi Zilkade 1001/Ağustos 1593'tedir.

Rûhî manzumenin başlığında, beylerbeyi olan Hızır Paşa'dan 'hazret-i paşa' olarak bahsetmektedir ve paşanın adını zikretmemektedir. Şairin 2. ve 4. beyitlerde ise paşayı ismini hatırlatma yoluyla tevriyeli olarak 'bir Hızır-vakt' şeklinde andığı görülür:

Ya'ni 'Irâka oldu bir Hızır-vakt hâkim
Mihnet-keşân-ı dehrün virdi murâdın Allah

Bir Hızır-vakt geldi kim oldu makdeminden
Gam-hâne-i 'Irakun her künci bir saf-gâh (Ak, 2001: 247)

Rûhî'nin bundan sonra gelen tarihi de Hızır Paşa'nın Bağdat valiliği için düşürülmüştür.

25. Tarih:

Tārīh-i Diger Der-Mağdem-i Vālī-i Sābık

Önceki valinin gelişine diğer bir tarih

Mülhem-i ğayb itdi tārīhin raqam
Oldı vālī bir celilü'l kadr şadr [sene 1002] (Ak, 2001: 248)

[Gaipten gelen bir ilhamla tarihi yazıldı: Kudretlilerin ulusu bir sadrazam, vali (beylerbeyi) oldu.]

اولدی والی بر جلیل القدر صدر

1+6+30+4+10+6+1+30+10+2+200+3+30+10+30+1+30+100+4+200+90+4
+200= 1002

H. 1002/ M. 1593

Bağdatlı Rûhî'nin beş beyitlik bu manzumesi de Hızır Paşa'nın Bağdat beylerbeyliğine getirilişi içindir. Tarih beyti sonda yer almaktadır. Beytin ikinci mısraı ebced ile hesaplandığında 1002 tarihi bulunur. Bu tarih, mısraın yanında 'sene 1002' olarak geçen tarihle aynıdır. Ancak Hızır Paşa için düşürülen diğer tarihte olduğu gibi bunun da ta'miyeli olması gerektiği durumda, tarih mısraındaki 'oldı bir' ifadesinin bir çıkarma olarak düşünülmesi mümkündür.

Öncekinde olduğu gibi bu manzumede de şair, Hızır-vakt tabirini kullanarak paşanın adına telmihte bulunmuş ve tevriyeli bir kullanım ortaya koymuştur. Rûhî Hızır Paşa'nın gölgesini, adaletinin güneşiyle Şark'a yani Doğu'ya saldığını söyler:

Sâye saldı Şarka mihr-i 'adlile
Bir vezir-i kâmil-i hurşîd-kadr (Ak, 2001: 247)

Bağdatlı Rûhî'nin divanında, Bağdat beylerbeyi Hızır Paşa övgüsünde kaleme aldığı bir kasidesi bulunmaktadır. 'Der Şân-ı Şerîf-i Hazret-i Paşa Ki Hâkim-i Bagdâd Bud' başlıklı kaside yirmi dokuz beyittir. Bu kasidede Rûhî, Hızır Paşa'yı methederken paşanın gelişiyle Bağdat'ın kavuştuğu adalet ve refahtan da bahsetmiştir. Zamanında Bağdat'a hâkim olan yönetim ve fikir noksanlığından dolayı kötülük yerine dönen şehrin, valinin gelişiyle düzeldiği anlatılır:

Gitdi ol hâkim ki olmuşdı zamânında 'Irâk
Killet-i tedbir ü naks- re'yden dârü'l-fesâd (Ak, 2001: 118)

Bu kasidenin dikkati çeken yönü 15. beytinde Rûhî'nin Hızır Paşa için düşürdüğü bir tarihin daha yer almasıdır:

Dâhil olduğda 'Irâka söyledüm târîhîni
Geldi bir vâlî ki iqbâli cihanı kıldı şâd (Ak, 2001: 118)

کلدی بر والی که اقبالی جهانی قلدی شاد

20+30+4+10+2+200+6+1+30+10+20+5+1+100+2+1+30+10+3+5+1+50+1
0+100+30+4+10+300+1+4= 1000

Beytin hesabından 1000 tarihi bulunur. Bu ta'miyeli bir tarihtir. İkinci mısraın başında yer alan 'geldi bir' ifadesinden yola çıkılarak sonuca bir eklenir. Böylelikle tarih 1001 olur. Rûhî'nin aynı olay için düşürdüğü diğer iki tarihin hesabı 1002 çıkmaktadır ve bu tarihler çıkarma ta'miyeli olarak

değerlendirildiğinde 1001 tarihine ulaşılmaktadır. Kaside içinde yer alan bu tarihle beraber, Rûhî'nin Bağdat valisi Hızır Paşa'nın göreve gelişine üç tarih düşürdüğü tespit edilmiştir.

26. Tarih:

Tārīh-i 'Osmān Pāšā Vālī-i Şirvān Bude

Şirvan valisi olan Osman Paşa'ya tarih

Şafālar eyleyüp tārīh-i naşbın istedi Rûhî

Didi dil oldı bir vālī-i kāmīl hāmi-i Şirvan [1007] (Ak, 2001: 248)

[*Rûhî neşelenerek, tarihi tayin etmek istedi. Dilim 'Olgun bir vali, Şirvan'ın koruyucusu oldu.' dedi.*]

اولدی بر والی کامل حامی شروان

1+6+30+4+10+2+200+6+1+30+10+20+1+40+30+8+1+40+10+300+200+6
+1+50= 1007

H. 1007/ M. 1598

Bağdatlı Rûhî'nin tarihlerinden bir diğeri olan bu manzume Şirvan valisi olan Osman Paşa'nın (ö. 1014/ 1605-1606) göreve gelişi için kaleme alınmıştır. Manzume beş beyitten müteşekkildir. Tarih beyti sonra yer almaktadır. Tam tarihtir. Fakat tarih mısraının tamamı ebced hesabına dâhil değildir. Mısraın başında yer alan 'didi dil' ifadesinden sonra gelen kısım hesaplanacaktır. Bu kısmın ebced hesabı 1007'yi vermektedir. Bu beytin yanında yazan tarihle aynıdır.

1007/1598 tarihinde Şirvan'da vali olarak görev yapan Osman Paşa, Koca Osman Paşa'dır. Ferâğî Osman Paşa olarak da bilinmektedir. Sicill-i Osmanî'deki bilgilere göre 1006'da (1597-98) Şirvan, 1007'de (1598-99) Sivas valisi olmuştur. (Mehmed Süreyya, 1996: 516). 1598 yılı Hicrî 1006-1007 yıllarına denk gelmektedir. Buna göre beytin ebced hesabıyla bulunan 1007 tarihi kabul edebileceği gibi, Sicill-i Osmanî'de yer alan 1006 tarihi de kabul edilebilir. 1006'nın esas alınması durumunda Rûhî'nin tarihini ta'miyeli tarih olarak düşünmek gerekecektir. Tarih mısraında yer alan 'oldı bir' ifadesinden 1 çıkarılacağı fikriyle 1006 tarihine ta'miye yoluyla ulaşılmış olur.

Mehmed Süreyya Sicill-i Osmanî'de Osman Paşa'nın şair olduğu bilgisini vermektedir. Rûhî, şiirinde bu konuya değinmemiştir. Şair, manzumede paşayı övmüştür. Paşa için; 'Yûsuf-likâ' *Yusuf yüzlü*, 'mülk-arâ' *ülkeyi süsleyen*, 'celilü'l kadr' *kudretlilerin ulusu*, 'Âsaf-şân' *Asaf namlı* gibi sıfatlar kullanmıştır. Osman Paşa'nın güzel ve yerinde söz söylemedeki

kabiliyetinin, yiğitliğinin ve cömertliğinin söz götürmez olduğunu söyleyen şair, paşaya dua etmiştir:

Belâgatda şecâ'atda sehâvetde müsellemdür
Vücûd-ı pâkını havf-ı hatardan saklasun Yezdân (Ak, 2001: 248)

27. Tarih:

Tārîh-i İyâlet-i 'Osmân Pâşâ Ki Vâlî-i Gence Şud

Gence valisi olan Osman Paşa'nın valiliğinin tarihi

Olnca Genceye vâlî didi tārîhini Rûhî
Bir ehl-i 'adl oldı devlet ile vâlî-i Gence [1003] (Ak, 2001: 249)

[Gence'ye vali olunca, Rûhî (de) tarihini söyledi: Adalet ehli bir (kişi)
Gence valisi oldu.]

بر اهل عدل اولدی دولت ایله والی کنجه

2+200+1+5+30+70+4+30+1+6+30+4+10+4+6+30+400+1+10+30+5+6+1+
30+10+20+50+3+5= 1004

H. 1003/ M. 1595

Rûhî'nin bu tarihi Ferâgî Osman Paşa'nın Gence valiliği için düşürülmüştür. Beş beyitten oluşan şiirin tarih beyti sondadır. Şair, beytin ilk mısraında mahlasını vermiş ve tarih söylediğini belirtmiştir. Beytin ikinci mısraı ebced hesabına vurulduğunda 1004 elde edilir. Beytin yanında ise 1003 yazmaktadır. Osman Paşa'nın 1003 yahut 1004 tarihlerinden hangisinde Gence valisi olduğu kaynaklarda yer almamaktadır. Sicill-i Osmanî'de bu bilgi tarihsiz verilmiştir: 999'da (1591) İçel mutasarrıfı, sonra Gence muhafızı oldu (Mehmed Süreyya, 1996: 516). Buna göre Osman Paşa'nın vazifeye başlama tarihi 1004 kabul edilirse bu bir tam tarihtir ve müdahaleye gerek yoktur. Ancak beytin yanında yazan 1003 tarihi kabul edilirse bu durumda ta'miyeli bir tarihtir ve beytin ikinci mısraındaki 'bir oldı' ifadesinden bir çıkarma yoluna gidilmelidir.

Bugün Azerbaycan'ın bir şehri olan Gence, XVI. asırda Osmanlı topraklarına katılmış ve on sekiz yıl Osmanlı eyaleti olarak kalmıştır: 20 Temmuz 1588'de Erzurum'dan hareket eden Ferhad Paşa idaresindeki kalabalık Osmanlı kuvvetleri Gence önlerine geldiler ve 1 Eylül'de terkedilmiş şehre girdiler (Efendizade, 1996: 18). Gence'nin Osmanlı idaresine geçişi III. Murad'ın padişahlığı yıllarındadır. Osman Paşa'nın buraya beylerbeyi olarak vazifelendirilmesi ise III. Mehmed'in tahta çıkışının hemen ardından olmalıdır. 1003/1595 tarihinde tahta çıkan padişahı, Rûhî manzumesinin ilk beytinde zikretmiştir:

Şeh-i şāhib-ıhired Sultān Muḥammed ol bülend-aḫter
Ki ḫidmetde yed-i lutfıyla ḫurşid uramaz pençe (Ak, 2001: 249)

[Güneş lütfunun eliyle; o akıl sahibi, talihli Sultan Mehmed'e hizmette
pençe vuramaz.]

Rûhî, şehrin adına uygun olarak –ence kafiyesini kullanmıştır. Tarih mısraında da bu kafiyeyle Gence'yle kullanarak bu uyumu ortaya koymuştur. Manzumede genc *hazine* kelimesi –e yönelme hâl ekiyle birlikte Gence şehrinin adını hatırlatacak şekilde tevriyeli kullanılmıştır:

Diyâr-ı Genceye bir ehl-i 'adli kıldı vâli kim
İrişdi zulm iden devrinde rence 'adl iden gence (Ak, 2001: 249)

[(Padişah) Gence diyarına adalet ehli bir valiyi tayin etti. (Onun) devrinde
eziyet eden zulüm, adaletli davranan hazine buldu.]

28. Tarih:

Tārîḫ-i İyâlet-i 'Osmān Pāşā Ki Vâli-i Şirvān Şud Def'a-i Sānî

İkinci defa Şirvan valisi olan Osman Paşa'nın vali olmasının tarihi

Hâl ma'lûm kün ez tārîḫeş
Bāz şud vâli-i mülk-i Şirvān [sene 1009] (Ak, 2001: 250)

[Şimdi tarihini öğrenin: Şirvan ülkesinin valisi oldu.]

باز شد والى ملك شروان

2+1+7+300+4+6+1+30+10+40+30+20+300+200+6+1+50= 1008

H. 1008/ M. 1599-1600

Rûhî, bu tarihini Ferâgî Osman Paşa'nın ikinci kez Şirvan beylerbeyi oluşu sebebiyle Farsça olarak kaleme almıştır. Manzume yedi beyittir. Rûhî, paşanın ilk Şirvan beylerbeyliğine düşürdüğü tarihte kullandığı –ân kafiyesini bu manzumede de kullanmıştır. Osman Paşa'nın Şirvan valisi olarak bu iki görevi için düşürülen tarihlerin aynı kafiye de olması dikkat çekicidir. Manzumenin tarih beyti sonda yer almaktadır. Beytin ikinci mısraı ebced hesabına vurulduğunda 1008 tarihi elde edilir. Bu, beytin yanında yazan tarihle uymamaktadır. Tam tarihtir. Ancak vâli-i mülk-i Şirvān tamlamasındaki hemze hesaba dâhil edilmemiştir.

Bağdatlı Rûhî bu Farsça manzumesinde Osman Paşa'yı çokça methetmiştir. Osman Paşa'nın izzet, ikbal, şeref sahibi; iyilik ve yüceliğe malik olduğunu söylemiştir:

Sâhib-i ‘izzet u ikbâl u şeref
Mâlik-i himmet u rıf‘at ‘Osmân (Ak, 2001: 249)

Osman Paşa’ya ilgili kaleme aldığı önceki tarih manzumelerinde paşanın şairliğine değinmeyen Rûhî, bu manzumede değinmiştir. Paşanın hem nesirde hem nazımda bir benzerinin olmadığını belirtmiştir:

An ki der-nesr ne-dâred emsâl
An ki der-nazm ne-dâred akrân (Ak, 2001: 249)

29. Tarih:

Tārîḥ-i Eyâlet-i Emîr Pâşâ Ki Ḥâkim-i Vilâyet-i Mışr Şud

Mısır vilayetinin hâkimi olan Emir Paşa’nın valiliğinin tarihi

Rûhî eyâletine şevkile didi tārîḥ
Oldı Emîr Efendi vâlisi mülk-i Mışruñ [1004] (Ak, 2001: 250)

[Rûhî, (paşanın) valiliğine şevkle tarih dedi: Mısır ülkesinin valisi (beylerbeyi) Emir Efendi oldu.]

اولدی امیر افندی والیسی ملک مصرک

1+6+30+4+10+1+40+10+200+1+80+50+4+10+6+1+30+10+60+10+40+30
+20+40+90+200+20= 1004

H. 1004/ M. 1595-1596

Bu tarih, Rûhî’nin Mısır valisi Emir Paşa (ö. ?) için kaleme aldığı kıt‘a-i kebire formunda bir manzumedir. Beş beyitten oluşmaktadır. Manzumenin tarih beyti sonda yer almaktadır. Beytin ilk mısraında Rûhî, mahlasını anmış ve tarih düşürdüğünü haber vermiştir. İkinci mısraın tamamı ebced hesabıyla 1004 tarihini vermektedir. Bu tarih, beytin yanında yazan tarihle aynıdır ve tam tarihtir.

Manzumenin Pertev Paşa nüshasında yer alan başlığında Mısır valisi olarak defterdar Emir Paşa/ Efendi’nin tayin edildiği bilgisi verilmiştir (Tārîḥ-i Defterdâr Emir Efendi Ḥazretleri Ki Ḥâkim-i Vilâyet-i Mışr Şud). Emir Paşa, Sicill-i Osmanî’de Emirî Mehmed Bey olarak geçmektedir. Burada hakkındaki bilgiler sınırlıdır. İstanbullu olduğu, Mısır muhasebecisi görevinde bulunduğu ve III. Murad devrinde vefat ettiği söylenmiştir (Mehmed Süreyya, 1996: 481).

Mısır’da Osmanlı hâkimiyeti Yavuz Sultan Selim’in buraya yönelik seferi sonucunda 923’te (1517) başladı ve bu dönemde Osmanlı idaresi altında Mısır beylerbeyilik haline getirildi (Seyyid Muhammed es-Seyyid, 2004: 563). Mısır beylerbeyleri vezirler arasından tayin edilmiştir. XVI. asrın

sonlarına doğru bu uygulamanın dışına çıkıldığı ve beylerbeyi atamalarının vezirler dışından yapıldığı olmuştur. Ancak 1004 (1595-1596)'te Baş-defterdar Mehmed Paşa'nın beylerbeyi olarak tayininden itibaren bu makamın vezaret payesiyle tevcihi teamül haline gelmiştir (Tok, 2002: 21). 'XVII. Yüzyılda Mısır Eyaleti' isimli doktora tezinden (Tok, 2002: 16) öğrendiğimize göre baş-defterdar Mehmed Paşa, Seyyid Mehmed Paşa'dır ve 1004/1595-1596 tarihinde Mısır beylerbeyi olmuştur. Seyyid Mehmed Paşa 1004/1596-1006/1598 tarihleri arasında bu vazifede bulunmuştur.

Rûhî'nin manzumesinde Mısır valisi olduğunu söylediği Emir Paşa; kaynaklarda Emirî Mehmed Bey, baş-defterdar Mehmed Paşa, Seyyid Mehmed Paşa olarak geçmektedir. Şairin düşürdüğü tarihle kaynaklarda belirtilen tarih imtizaç etmektedir. 'Vâlisi Mülk-i Mısrun' redifli manzumenin genelinde şair, paşayı övmüştür:

A'ân-ı Mısra müjde kim oldı devlet ile
Bir ehl-i 'adl efendi vâlisi Mülk-i Mısrun

Dünyâ safâlar itdi bu müjdeden ki oldı
Bir 'âlemün pesendi vâlisi Mülk-i Mısrun (Ak, 2001: 250)

46. Tarih

Tārîh-i İyâlet-i Ca'fer Pâşâ Ki Vâlî-i Bağdâd Şude Bûd

Bağdat valisi olan Cafer Paşa'nın vali olmasının tarihi

Dâhil olduğda 'Irâka didi Rûhî tārîh
Geldi iclâlile ikbâlile Ca'fer Pâşâ [999] (Ak, 2001: 260)

[Irak'a (Bağdat'a) girince Rûhî tarihini söyledi: Cafer Paşa ululuk ve mutlulukla geldi.]

كلى اجلاليله اقبالله جعفر باشا

20+30+4+10+1+3+30+1+30+10+30+5+1+100+2+1+30+30+5+3+70+80+2
00+2+1+300+1= 1000

H. 1000/ M. 1591-1592

Bağdatlı Rûhî'nin bu manzumesi Hadım Cafer Paşa'nın (ö. 1008/1599-1600) Bağdat beylerbeyliği vazifesine tayini sebebiyle kaleme alınmıştır. Manzume yedi beyitten oluşmaktadır. Tarih beyti sonda yer alan manzumenin tarih mısranının ebced hesabı 1000 tarihini vermektedir. Manzumenin yer aldığı Reşid Efendi ve Pertev Paşa nüshalarında beytin yanına 999 (M. 1590-1591) tarihi kaydedilmiştir. Fakat kaynaklarda Cafer Paşa'nın 1001/1592 tarihinde Bağdat valiliğine getirildiği bilgisi vardır.

Tarih beytinde yahut manzumenin diğer beyitlerinde tespit edebildiğimiz herhangi bir ta‘miye işareti yoktur.

Hadım Cafer Paşa, saray ağalarından olup çıktıktan sonra beylerbeyi olmuştur (Mehmed Süreyya, 1996: 383). Şam valisi, Anadolu ve Rumeli beylerbeyi vazifelerinde bulunmuştur. Hadım Cafer Paşa Tebriz Beylerbeyliği’nde bulunduktan sonra 23 Kasım 1592 tarihinde Bağdat Beylerbeyliği’ne tayin edilmiş ve 10 Haziran 1593’e kadar görev yaptıktan sonra Şirvan Beylerbeyliği’ne atanmıştır (Gülcü, 1999: 62).

Rûhî, manzumesinde adaletli oluşuna vurgu yaparak paşayı övmüştür. Cafer Paşa’nın Bağdat’a vali olarak gelişi şairi sevindirdiği gibi hem Bağdat’a hem de cihana müjde olmuştur:

Saldı dehre haber-i makdemi bu zemzemei
Ki meserret ola peydâ vü elem nâ-peydâ

Oldı âvâze-i ‘adlile cihân mâlâmâl
Bu beşâret haberinden dil ü cân buldı safâ

Eyledi gül gibi Bagdadı safâ-yı kademi
Gayret-i sahn-ı sarây-ı çemen-i bâg-ı bekâ (Ak, 2001: 260)

47. Tarih

Tārîḫ-i İyâlet-i İbrâhîm Big Ki Vâlî-i Nihâvend Şud

Nihâvend valisi olan İbrahim Bey’in vali olmasının tarihi

Söyledi Rûḫî o ‘âlî-himmetüñ tārîḫini
Vâlî-i şehr-i Nihâvend oldı İbrâhîm Bek [999] (Ak, 2001: 261)

[*Rûḫî, o yüce himmetlinin tarihini söyledi: İbrahim Bey, Nihâvend şehrinin valisi oldu.*]

والى شهر نهاوند اولدى ابراهيم بك

6+1+30+10+300+5+200+50+5+1+6+50+4+1+6+30+4+10+1+2+200+1+5+
10+40+2+20= 1000

H. 1000/M. 1591-1592

Bağdatlı Rûhî’nin bu tarihi de bir beylerbeylik vazifesine düşürülmüştür. Dört beyitten oluşan manzume, İbrahim Bey’in (ö. ?) Nihâvend şehrine beylerbeyi/vali olarak tayini vesilesiyle kaleme alınmıştır. Rûhî, tarih beytinin ilk mısraında tarih düşüreceğini haber vermiş ve mahlasını zikretmiştir. İkinci mısra ise ebced hesabıyla 1000 tarihini vermektedir. Manzumenin yer aldığı iki yazma nüshada da (Pertev Paşa ve Reşid Efendi

nüshaları) beytin yanında 999 tarihi not düşülmüştür. Fakat bu tarih, beytin hesabıyla uyuşmamaktadır. Tarih beytinde ve manzumede ta'miye olabilecek bir ifadeye rastlanmamıştır.

Nihâvend, İran'da Hemedan şehrinin güneyinde yer alan tarihi bir şehirdir (Sarıçam, 2007: 98). XVI. asırda Osmanlı idaresine geçmiş ve beylerbeylik olmuştur. 1591-1592 tarihlerinde buraya beylerbeyi olarak tayin edilen İbrahim Bey hakkında bilgilere ulaşılamamıştır. Rûhî, manzumesinde İbrahim Beyi övmüş ve Allah'ın lütfuyla 'bey' iken 'beylerbeyi' olduğunu söylemiştir:

Mîr iken lutf-ı Hak anı mîr-i mirân eyledi
Himmeti 'âlî olanun pâyesi 'âlî gerek (Ak, 2001: 261)

48. Tarih

Tārîḥ-i Diger Bâz Be-İyâlet-i Mîr-i Mîrân-ı Mezkûr

Yine adı geçen beylerbeyinin vali olmasına başka bir tarih

Ol şâhib-i iqbâlûñ Rûhî didi tārîḥin
İclâlile devletle oldı begimüz pāşā [999] (Ak, 2001: 261)

[Rûhî, o mutluluk sahibinin tarihini dedi: Beyimiz ululuk ve mutlulukla paşa oldu.]

اجلا لله دولته اولدى بكمز باشا

1+3+30+1+30+30+5+4+6+30+400+30+5+1+6+30+4+10+2+20+40+7+2+1
+300+1= 999

H. 999/ M. 1590-1591

Rûhî, İbrahim Paşa'nın Nihâvend beylerbeyi olarak görevlendirilişi için bir tarih manzumesi daha kaleme almıştır. Dört beyitlik manzumenin tarih mısraının hesabı, 999 tarihini vermektedir. Şairin aynı hadise için düşürdüğü bu iki farklı tarihinde ebced hesapları farklı çıkmaktadır. Bu manzumeden ulaşılan tarih, iki manzumede de tarih beyitlerinin yanına yazılmış olan 999 tarihiyle uymaktadır. Buna göre Rûhî'nin Nihâvend beylerbeyliği için düşürdüğü bu ikinci tarih tam tarih olmalıdır.

Şair, tarih beytinde İbrahim Bey'in beylerbeyi vazifesine gelişiyle bey unvanından paşa unvanına geçişini vurgulamıştır. Tarih beytinden önceki beyitlerde ise paşanın övgüsünü yapmış ve onu, diğer valilerin makamını kıskandığı lütuf sahibi paşa olarak anmıştır. Âsaf makamlı diyerek Hz. Süleyman'ın vezirine telmihle paşayı övmüştür. Rûhî, paşanın Halîlullah

(Allah'ın dostu) ile aynı isimli olduğunu belirtmiş ve bu yolla, paşanın Hz. İbrahim'le olan isim benzerliğini ortaya koymuştur:

Bir mâlik-i lutf oldu vâlisi Nihâvendün
Kim câhına reşk eyler her vâli-i mülk-ârâ

Ol vâli-i Âsaf-câh hemnâm-ı Halîlullah
Kim kılmış anı Allah hem 'adl ü hem dâna (Ak, 2001: 261)

53. Tarih

Tārîḥ-i Merhûm 'Âlî Efendi Maḥallî Ki Ḥâkim-i Cidde Şud

Cidde valisi olan Merhum Ali Efendi'nin tarihi

Söyledi Rûḥî ol 'âli-himmetüñ tārîḥini
Ciddeye bir mîr-i 'âlî-ḳadr ḥâlâ oldu bek [sene 1007] (Ak, 2001: 264)

[Rûḥî, o yüce himmetlinin tarihini söyledi: Cidde'ye yüksek rütbeli bir emir, henüz bey oldu.]

جده به بر میر عالی قدر حالا اولدی بك

3+4+5+10+5+2+200+40+10+200+70+1+30+10+100+4+200+8+1+30+1+1
+6+30+4+10+2+20= 1007

H. 1007/ M. 1599

Rûḥî'nin bu manzumesi tayin vesilesiyle düşürülen bir tarihtir. Ali Efendi'nin Cidde beylerbeyi oluşu için kaleme alındığı başlıkta belirtilmiştir. Manzume beş beyittir. Tarih mısraının ebced hesabı 1007 tarihini vermektedir. Beytin yanında yazan tarihle hesaptan çıkan tarih aynıdır. Rûḥî'nin bu tarihi, bir tam tarihtir.

1007/1599 tarihinde Cidde beylerbeyi olarak Gelibolulu Mustafa Âlî tayin edilmiştir. Mustafa Âlî, 1008/1600 yılında son görev yeri olan Cidde'de vefat etmiştir (Ertaş, 201: 196).

Rûḥî, bu manzum tarihine, padişahın Ali Bey'e vazifeyi ihsan eylediğini belirterek başlamıştır. İkinci beyitte, Gelibolulu Âlî'yi önce Şam beylerbeyi olarak görevlendirdiğini belirtmiştir. Üçüncü beyitte ise, Şam beylerbeyliğinin ardından Cidde'ye emeklilik ihsan edilerek ömrü oldukça orada bu vazifeyi sürdürmesi amacıyla atandığını söylemiştir:

Mîr-i mirân itdi evvel Şâma ol vecihle kim
Öyle 'âlî-ḳadr mîrûn pâyesi a'lâ gerek

Ba‘dehu kıldı tekâ‘udli ‘inâyet Ciddeye
Ol livâda ‘ömri oldukça ola devletle bek (Ak, 2001: 264)

Rûhî'nin manzumesinde değindiği üzere Gelibolulu Âlî, Cidde'den önce Şam beylerbeyliğine tayin edilmiştir: Şam beylerbeyliğine tayin olundu, fakat görevine başlayamadı. Son olarak Cidde sancak beyliğine tayin edildi (Kütükoğlu, 1989: 414).

64. Tarih

Tārīḥ-i İyâlet-i Aḥmed Pāşā Ki Ḥākīm-i Bağdād Şud

Bağdat hâkimi olan Ahmed Paşa'nın valiliğinin tarihi

Didiler ol semiyi-i Aḥmede lâyıḳ diseñ tārīḥ
Didi ḥāmi-i iḳlīm-i ‘Irāk oldu bir ehl-i ‘adl [1003] (Ak, 2001: 270)

[Dediler ki O Ahmed'le (Hz. Muhammed(s.a.v)) aynı ismi taşıyana tarih demen uygundur, (bunun üzerine) adalet sahibi bir kişi Irak (Bağdat) diyarının koruyucusu oldu, dedi.]

حامی اقليم عراق اولدی بر اهل عدل

8+1+40+10+1+100+30+10+40+70+200+1+100+1+6+30+4+10+2+200+1+
5+30+70+4+30= 1004

H. 1003/ M. 1594-1595

Rûhî'nin bu tarihi yine bir Bağdat beylerbeyi vazifesine tayin sebebiyle düşürülmüştür. Kıt'a formundaki manzume iki beyittir. Ehl-i ‘adl redifli manzumenin son mısraının tamamı tarihin hesabına dâhil değildir. ‘Didi’ kelimesinden sonra gelen kısım tarihtir ve hesabı 1004 tarihini vermektedir. Manzumenin içinde olduğu yazma nüshalardan Reşid Efendi nüshasında beytin yanına herhangi bir tarih not edilmemiştir. Bununla birlikte Pertev Paşa nüshasında ise 1003 tarihi yer almaktadır. Olayın tarihinin 1003/1594-1595 olması durumunda tarih ta‘miyelidir ve ‘ırak oldu bir’ ifadesinden bir çıkarılacağı sonucuna varılır. Böylelikle 1004-1=1003 tarihi elde edilmiş olur.

Osmanlı İdaresinde Bağdat isimli çalışmanın Bağdat beylerbeyleriyle ilgili bölümünde Ahmed Paşa'nın Bağdat vazifesi ile ilgili olarak şu bilgiler yer alır:

Ahmed Paşa yeniçeri ağalığından büyük ihtimalle 1596 tarihinde Bağdat Beylerbeyliği'ne tayin edilmiş olup 1597 Ekim sonlarına kadar görev yaptıktan sonra bu tarihte Erzurum Beylerbeyliği'ne tayin edilmiştir (Gülcü, 1999: 63).

1596 yılı Hicrî 1004-1005 yıllarına denk gelmektedir. Ancak Gülcü'nün vurguladığı üzere bu tarih kesin değildir. Mısram hesabından çıkan 1004 sayısı tam tarih olarak doğru olabileceği gibi, ta'miyeli olarak 1003 tarihi de olayın asıl tarihi olabilir.

Rûhî manzumesinde Bağdat'ı başlık haricinde, Irak ismiyle anmayı tercih etmiştir. Ahmed Paşa'nın, devrin padişahının lütfuna mazhar olarak Irak'a (Bağdat'a) vali olmasına şükreder:

Bihamdillah düşüp lutfına mazhar şâh-ı devrânun
'Iraka oldı vâli bir 'atâya kâdir ehl-i adl (Ak, 2001: 270)

79. Tarih

Tārîh-i İyâlet-i Muhammed Pâşâ Ferzend-i Hüseyin Pâşâ

Hüseyin Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'nın vali olmasının tarihi

Bu 'izz ü şevkete gördüm ki lazım söylemek tārîh
Didüm devlet saña el virdi oldun vâli-i 'âdil [997] (Ak, 2001: 280)

[Bu saygın ve ulu (zata) tarih söylemek gerektiğini gördüm. 'Talih sana yardım etti, Adil (bir) vali oldun.' dedim.]

دولت سكه ال ويردى اولدك والى عادل

4+6+30+400+60+20+5+1+30+6+10+200+4+10+1+6+30+4+20+6+1+30+1
0+70+1+4+30= 999

H. 997/ M. 1588-1589

Rûhî'nin bu tarihi, Mehmed Paşa'nın (ö. ?) beylerbeyliği vazifesine tayin edilmesi dolayısıyladır. Manzume beş beyittir. Tarih beyti sonda bulunur ve ikinci mısranda 'didüm' kelimesinden sonra gelen kısmın ebced hesabı 999 tarihini vermektedir. Beytin yanına kaydedilmiş olan 997 tarihi ile hesabın tarihinin arasında iki fark vardır.

Manzumenin başlığında haber verildiği üzere Mehmed Paşa, Hüseyin Paşa'nın (ö. ?) oğludur. Rûhî manzumede de bu konuya değinmiş ve babası Hüseyin Paşa'dan övgüyle bahsetmiştir:

Baban bir ehl-i ihsân idi oldur şânuna lâyık
Ki sen hem olasın ihsâna râğıb himmete mâyil

Pederle ihtiyâcun yok senün fahr itmeğe zîrâ
Seni hem 'âdil itmişdür Hudâ hem kâmil ü 'âkîl (Ak, 2001: 280)

Rûhî bu manzum tarihinin başlığında yahut beyitlerinde, Mehmed Paşa'nın vali olarak hangi eyalette görevlendirildiği konusunda bilgi vermemiştir. Bey iken beylerbeyi vazifesine geldiğinden bahsetmekle yetinmiştir:

Beg iken devlet ü ikbâlile beglerbegi oldun
Bihamdillah oldun gül gibi maksuduna vâsıl (Ak, 2001: 280)

Manzumeden edinilen bu bilgiler ışığında yapılan araştırmada, Sicill-i Osmanî'de babasının adı zikredilmeyen, Koca Sinan Paşa'nın damadı olduğu söylenen 999/ 1590'da Bosna beylerbeyi olarak göreve başlayan bir Mehmed Paşa'ya ulaşılmıştır (Mehmed Süreyya, 1996: 1029-1030). Yine 999/ 1590'da Bağdat beylerbeyi olarak Mehmet Paşa adlı bir zatın görev yaptığı bilinmektedir (Gülcü, 1999: 61). Fakat bahsi geçen bu paşanın da babasının adı zikredilmemektedir. Bu durumda Rûhî'nin tarih manzumesine konu olan Mehmet Paşa'nın Bağdat yahut Bosna beylerbeyi olup olmadığı konusu müphemdir.

Yukarıdaki iki farklı bilgide yer alan tarihlerin, beytin hesabı olan 999 tarihiyle aynı olması, hesaptan çıkan tarihin doğru olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte beytin yanına kaydedilmiş olan 997 tarihinin doğru olması durumunda tarih ta'miyeli olmalıdır. Ancak iki artırma ta'miyesi tespit edilememiştir.

86. Tarih

Tārīḥ-i İyālet-i Pāşā-yı 'Ālīşān Ki Ḥākīm-i Laḥsā Şude Būd

Lahsâ hâkimi olan şanı yüce paşanın vali oluşunun tarihi

Didiler teşrifine tārīḥ dinse veçhi var
Oldu Laḥsa ḥākimi bir himmeti 'ālī didüm [997] (Ak, 2001: 284)

[Gelişine tarih söylense yeri var dediler. Lahsa valisi yüce himmetli biri oldu, dedim.]

اولدی لحسا حاکمی بر همتی عالی

1+6+30+4+10+30+8+60+1+8+1+20+40+10+2+200+5+40+400+10+70+1+
30+10= 997

H. 997/ M. 1588-1589

Rûhî bu tarihini Lahsa beylerbeyliğine tayin için kaleme almıştır. İki beyitten oluşan manzume 'didüm' rediflidir. Tarih mısraında 'didüm' kelimesi hesaba dâhil edilmeyecektir. Bundan önceki kısımların ebced hesabı 997 tarihini vermektedir. Bu tarih, manzumenin yanına kayıtlı tarihle aynıdır.

Rûhî manzumesinde Lahsa beylerbeyliği vazifesine tayin edilen kişinin ismini zikretmemiştir. Başlıkta pâşâ-yı ‘âlişân çok şanlı, şerefli paşa olarak anmıştır. Manzumenin ilk beytinde de paşayı yüksek feleğe benzeterek dünyanın onun ayakları altında kaldığını söylemiştir:

Didiler kim oldu âyâ şimdi Lahsa hâkimi
Bir felek-rif’at ki olmuş dehr pâmâlî didüm (Ak, 2001: 284)

997/1589’da Lahsa valisi olarak Hüseyin Paşa (ö. ?) isimli bir zatın görev yaptığı kaydedilmiştir. Hüseyin Paşa, bu vazifede Recep 998/ Mayıs-Haziran 1590 tarihine kadar bulunmuştur (Mandaville, 1970: 513).

Defterdar

Defterdar, Osmanlılar’da maliye teşkilâtının başıdır (Kütükoğlu, 1994: 94). İlk başlarda merkezde tek bir defterdar bulunurken zamanla sınırların genişlemesiyle eyalet sayısı artmış, önce Anadolu ve Rumeli defterdarlıkları kurulmuş, ardından eyaletlere de defterdar atanmaya başlamıştır. Eyaletlerde bulunan defterdarlara belgelerde “hazine defterdarı”, “mal defterdarı” veya sadece defterdar tabirleri kullanılmıştır (Gülcü, 1999: 90).

Rûhî, tarih manzumelerinden beşini defterdar olarak görevlendirilen kişilerin tayinleri vesilesiyle kaleme almıştır. Manzumelerde gelişlerine tarih söylenen görevlilerin tümü Bağdat defterdarlarıdır. Şair, manzumelerin başlıklarında ‘Bağdat maliyesinin defterdarı’ diyerek bilgi vermiştir.

4. Tarih:

Der-Şân-ı ‘Alî Efendi Mahallî Ki Defterdâr-ı Mâliye-i Bağdâd Bûd

Bağdat maliye defterdarı olduğu zaman Ali Efendi hakkında (tarih)

Hem baña müjde vü hem kaçd idüp aña târîh
Mülhem-i ğayb didi geldi yeñi defterdâr [993] (Ak, 2001: 227)

[Aynı zamanda bana müjde olan (bu olaya) tarih (düşürmeye) niyet edip;
gayıpten gelen bir ilhamla yeni defterdar geldi, dedim.]

ملهم غيب دیدی کلدی یکی دفتر دار

20+30+4+10+10+20+10+4+80+400+200+4+1+200= 993

H. 993/ M. 1585

Rûhî’nin bu tarih manzumesi Gelibolulu Mustafa Âlî’nin Bağdat defterdarı tayin edilmesi sebebiyle kaleme alınmıştır. Manzume kaside formundadır ve on yedi beyittir. Rûhî şiire sâkîye seslenerek başlar. ‘Ey sâkî, sabah vakti oldu, beni bir kadehle mest et. Çünkü şaşılacak bir mutluluğum var.

Gönlümü mutlu görüp şaşırma.’ der. Şair yıllardır bir dert yüzünden hasta olduğunu, gece gündüz o kederle üzüldüğünü ancak artık o dertten kurtulduğunu belirtir. Bu dert şiirin 6. beytinde açıklanır:

Ki niçün gelmeye bir ehl-i suhan Bağdâd’a
Ola hâlî niçün erbâb-ı keremden bu diyâr (Ak, 2001: 226).

[Bağdat’a söz ehli (bir kişi) niçin gelmiyor? Bu ülkede, cömertlik erbabı (bir kişi) niçin yok?]

Rûhî, tarih beytine kadar bu derdinden bahsetmiştir. Gelibolulu Âlî’nin defterdar olarak gelişinin kendisine müjde olduğunu söyleyip tarih düşürmüştür. Şair tarihi, manzumenin 12. beytinde vermiştir. Tür olarak tam tarihtir. Fakat mısraın tamamı hesaba dâhil edilmemektedir. ‘Mülhem-i gayb didi’ cümlesinden sonra gelen ‘geldi yeni defterdâr’ cümlesi ebced hesabına vurulmalıdır. Bu cümlenin sayı değerleri hesaplandığında 993 sayısı elde edilir. Bu tarih manzumenin tarih beytinin yanında yazan tarihle aynıdır.

Tarih beytinden sonra son beyte kadar Gelibolulu Âlî’nin methi yapılmıştır. Son beyitte ise Gelibolulu Âlî Çelebi’ye dua edilerek şiir bitirilmiştir:

Lâyık oldur ki du‘a eyleyelüm ey Rûhî
Eylesün ‘ömrünü pâyende Celîl ü Cebbâr (Ak, 2001: 227)

Gelibolulu Âlî, 2 Muharrem 948 (24/25 Nisan 1541) gecesi Gelibolu’da doğdu. Medrese tahsili gördükten sonra yazdığı şiirlerle dikkati çekerek ilk eseri Mihr ü Mâh’ı sunduğu Şehzade Selim’e (II. Selim) divan kâtibi oldu (Kütükoğlu, 1989: 414). Halep ve Şam’da divan kâtibi olarak bulunmuş, yıllar içinde İstanbul’da ve İstanbul dışında çok çeşitli yerlerde farklı görevlere tayin edilmiştir. 993/1585 yılında Bağdat mal defterdarlığına atanmış ancak bu görevi kısa sürmüştür. Rûhî’nin düşürdüğü tarih bu göreve getirilişi içindir.

Gelibolulu Âlî bu görev sebebiyle Bağdat’a geldiğinde Rûhî ile tanıştıkları bilinmektedir. Rûhî’nin bu temastan hayli etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır:

1585’te Bağdat’a gelen Âlî’yi karşılayan Rûhî, onun şiirine nazire yazmakla kalmaz; Bağdat’a defterdar oluşuna bir kaside kaleme alır. Rûhî, 1585 yılından sonra da Âlî’nin mansıp ve azillerini yakından izler. Padişahın Âlî’yi önce Şam ve ardından Cidde beylerbeyi yapması üzerine 1598 tarihli bir tarih kıt’ası kaleme alır (Aksoyak, 2005: 144).

61. Tarih

Tārīḥ-i Mu'allimzâde Ki Defterdâr-ı Mâliyye-i Bağdâd Şude Bûd

Bağdat maliye defterdarı olan Muallimzâde'nin tarihi

Virüp hem müjde Rûhî-i ḥasteye hem ḳasd idüp tārīḥ
Didi geldi Mu'allimzâde olduḳ maḳdeminden şâd [997] (Ak, 2001: 269)

[Hem hasta Rûhî'ye müjde (olsun diye) hem de tarih (düşürmeye) niyet edip; Muallimzade'nin gelişiyile mutlu olduk, dedi.]

کلدی معلم زاده اولدق مقدمندن شاد

20+30+4+10+40+70+30+40+7+1+4+5+1+6+30+4+100+40+100+4+40+50
+4+50+300+1+4= 995

H. 995/ M. 1586-1587

Rûhî bu tarihini, yine bir Bağdat defterdarının göreve gelişi için düşürmüştür. Manzume beş beyitten oluşmaktadır ve tarih mısraının ebced hesabı 995 tarihini vermektedir. Manzumenin yer aldığı yazma nüshalarda mısraın yanına 997 tarihi kaydedilmiştir. Şairin sözünü ettiği Muallimzâde'nin defterdarlık vazifesine atanma tarihi tespit edilemediğinden, tarihin tam mı yahut ta'miyeli mi olduğu konusunda kesin yargıya varmak mümkün olamamıştır.

Osmanlı İdaresinde Bağdat (1534-1623) isimli çalışmanın Bağdat'ın hazine defterdarlarının incelendiği kısımda, bu yıllarda defterdar olarak görev yapan iki isim karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, görevde buldukları tarih 1587 olarak kaydedilen Süleyman ve Mehmed Efendi'dir (Gülcü, 1999: 92). Rûhî'nin manzumesinde yalnızca Muallimzâde olarak andığı defterdarın, Sicill-i Osmanî'de Muallimzâde Mehmed Paşa (ö. 1023/1614 sonrası) ismiyle kaydedilen kişi olması ihtimaldir. Adı geçen eserde, Muallimzâde Mehmed Paşa'nın Şam, Halep defterdarı ve 1007'de (1598-99) defterdar-ı sâni olup sonra sancağa çıkarak beylerbeyi olduğu kaydedilmiştir (Mehmed Süreyya, 1996: 1064).

Muallimzâde'nin defterdar oluşu için yazdığı manzumede şair, Bağdat defterdarlığının neden boş kaldığını, bu makama irfan ehli bir kişinin neden gelmediğini merak ettiğini söyler. Böyle düşünüp dururken Muallimzâde'nin defterdarlığa gelişiyile çok mutlu olduğunu belirtir (Adıgüzel ve Kuşçu, 2019: 2133):

Yerümden bir seher turdum bu oldu kalbüme lâylıḥ
Ki defterdardan âyâ niçün hâli ola Bağdâd

Niçün bir ehl-i ‘irfân gelmeye bu ‘işret-âbâda
Ki erbâb-ı ma‘ârif ide ihsanından istimdâd (Ak, 2001: 269)

62. Tarih

Tārîh-i Celîl Muḥammed Efendi Ki Defterdâr-ı Mâliyye-i Bağdâd Şude

Bağdat maliye defterdarı olan Celîl Mehmed Efendi'nin tarihi

Ḳıldı Rûhî şevḳile tārîh-i teşrifin raḳam

Müjde ey erbâb-ı dîvân geldi bir ḳadr-ı celil [1004] (Ak, 2001: 270)

[Rûhî, sevinçle gelişinin tarihini yazdı: Ey divan erbabı, müjde! Büyük kudretli (bir kişi) geldi.]

مژده ای ارباب دیوان کلدی بر قدری جلیل

40+7+4+5+1+10+1+200+2+1+2+4+10+6+1+50+20+30+4+10+2+200+100
+4+200+10+3+30+10+30= 997

H. 997/ M. 1588-1589

Rûhî'nin bu manzum tarihi de yine bir Bağdat defterdarlığı makamına tayin vesilesiyle kaleme alınmıştır. Manzume beş beyitten oluşmaktadır ve tarih mısraının hesabı 997 tarihini vermektedir. Beytin yanına ise 1004 tarihi not edilmiştir.

Rûhî'nin defterdar oluşuna tarih söylediği Celîl Mehmed Efendi (ö. ?) hakkında kaynaklarda bilgi bulunamamıştır. Dolayısıyla ebced hesabıyla ulaştığımız 997/1588-1589 ve not edilmiş olan 1004/1595-1596 tarihlerinin doğruluğuyla ilgili kanıtlar elimizde yoktur.

Şair manzumesinde Celîl Mehmed Efendi'yi şanı büyük defterdar olarak nitelendirir ve onun vasıflarını az ya da çok anlatmanın kendisine farz olduğunu söyler. Devamında veli huylu bu zatın iş ve davranışlarında Allah'ın rızasını gözettiğini belirten Rûhî, bu sözlerinin dedikodu olmadığını ve gerçeği yansıttığının üzerinde durur:

Geldi defterdâr-ı ‘âlî-şânı Bağdâdun bize

Farzdur evsâfın itmek ger kesîr ü ger kalîl

Ol velî-tıynet ki fi'li Hakk rızâsı üzredür

Sözlerüm hep vasf-ı hâlidür degüldür kâl u kîl (Ak, 2001: 269)

78. Tarih

Tārîh-i Ḳudüm-ı İbrâhîm Efendi Ki Defterdâr-ı Bağdâd Şude Bûd

Bağdat defterdarı olan İbrahim Efendi'nin göreve gelişinin tarihi

Dāhîl olduĝda ‘Irāka ‘izzet ü iĝbālile
Oldı tārîh-i kudûmı geldi defterdarımız (Ak, 2001: 279)

[Irak’a (Baĝdat’a) gelince şeref ve mutlulukla gelişinin tarihi ‘defterdarımız
geldi’ oldu.]

کلدی دفتردارمز

20+30+4+10+4+80+400+200+4+1+200+40+7= 1000

H. 995/ M. 1586-1587

Rûhî tarihlerinden bir diğeri, İbrahim Efendi (ö. ?) isimli bir zatın Baĝdat defterdarlığı vazifesine tayin edilmesi dolayısıyla yazmıştır. Manzume beş beyittir ve tarih beyti sonda yer almaktadır. Beytin ikinci mısraının tamamı tarih değildir. ‘Geldi defterdarımız’ cümlesi ebced ile hesaplanmalıdır. Bu hesaptan 1000 tarihi elde edilir. Beytin yanına ise 995 tarihi not edilmiştir. Bu tarih ile hesaplama bulunan tarihin farklı olduğu görülür. Bu durumda 1000 tarihi doğru kabul edilmeli yahut tarih ta‘miyeli olmalıdır.

Rûhî’nin sözünü ettiği Baĝdat defterdarı İbrahim Efendi hakkında Sicill-i Osmanî’de ve diğeri kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. XVI. asırda Baĝdat’ta görev yapmış olan defterdarlara ait bilgiler, Osmanlı İdaresinde Baĝdat (1534-1623) isimli doktora tezinde derlenmiştir. Bu çalışmada 995/1586-1587 ve 1000/1591-1592 yıllarında görev yapan defterdarların tespit edilemediği görülmüştür. Dolayısıyla İbrahim Efendi’nin hangi yılda bu vazifeye getirildiği bilinmemektedir.

Şair, manzumede İbrahim Efendi için İsa nefesli diyerek Hz. İsa’nın ölümlere can bağışlaması mucizesine telmihle, hasta gönüllerine taze can verdiğini söylemiştir:

Geldi defterdar olup Bagdâda bir ‘İsî-nefes
Tâze cân buldı kudûmından dil-i bîmârımız (Ak, 2001:279)

Tarih beytinden bir önceki beyitte ise Rûhî, defterdarın gelişiyile Irak ülkesinin şeref bulduğundan, talihsizlik ve hakirliğin yerini mutluluğun aldığından bahsetmiş, Baĝdat’ı Irak ülkesi olarak anmıştır:

Buldı teşrif-i kudûmından şeref mülk-i ‘Irâk
Oldı ikbâla mübeddel zillet ü idbârımız (Ak, 2001: 279)

85. Tarih

Tārīḥ-i Ḳudūm-ı Aḥmed Efendi Ki Defterdār-ı Mālīyye-i Bağdād Şude Būd

Bağdat maliye defterdarı olan Ahmed Efendi'nin (vazifesine) gelişinin tarihi

Olsa ger tārīḥ-i teşrifî bu mısrā' yaraşur
Geldi bir kâmil ḳudūmı virdi dünyaya şafâ [997] (Ak, 2001: 283)

[Gelişinin tarihi olacaksa bu mısra ona layıktır: Kâmil (bir valinin) gelişini dünyaya neşe verdi.]

کلدی بر کامل قدومی ویردی دنیاپیه صفا

20+30+4+10+2+200+20+1+40+30+100+4+6+40+10+6+10+200+4+10+4+
50+10+1+10+5+90+80+1= 998

H. 997/ M. 1588-1589

Rûhî'nin bu manzumesi Bağdat defterdarları için düşürdüğü tarihlerden biridir. Manzume beş beyitten ibarettir ve tarih mısraının hesabı 998 tarihini vermektedir.

Şair, Bağdat'a defterdarlık vazifesine tayin edildiğini haber verdiği Ahmed Efendi (ö. ?) hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Rûhî manzumesinde Ahmed Efendi'den övgüyle bahsetmiştir. Defterdarı, cömertlik divanının veziri, doğruluk ve mutluluk sahibi, yumuşak huylu gibi vasıflarla anmıştır. Defterdar oluşuyla Bağdat'a şeref verdiğini, ayağını öpmenin şan ve şeref sahibi olmaya sebep olduğunu söylemiştir:

Sadr-ı dîvân-ı kerem Ahmed Efendi kim bugün
Sâhib-i sıdk u safâdur mâlik-i hilm u hayâ

Virdi defterdâr olup dîvân-ı Bagdâda şeref
Pây-bûsı oldı halka ba'is-i 'izz ü 'alâ (Ak, 2001: 283)

3.1.1.4. Kadılar ve müderrislerin tayinlerine düşürülen tarihler

Kadı

Kadı, hukukî uyuşmazlıkları ve davaları karara bağlamak üzere devletçe tayin edilen görevli, hâkim olarak tanımlanmaktadır.(Atar, 2001: 66). İlmiye sınıfındandır, şer'î hukuk adamıdır, ancak mülkî erkân içindedir (Ortaylı, 2001: 70). Kadılar görevli oldukları yerin şeri ve idari yargısından olduğu gibi mülki idaresinden ve emniyetinden de sorumlu olmuşlardır. Yerel

noktasız (mu‘cem u mühmel) harflerle tarih düşürerek bir beyit söylediğinin bilgisini vermiştir. Bu bilgiye göre tarihi hesaplamak için beytin bir mısraını değil tüm beyti ebced hesabına vurmak gerekmektedir.

Beytin noktalı ve noktasız harfleri hesaplanırken beyitte geçen bazı kelimeler Pertev Paşa nüshası dikkate alınarak düzeltilmiştir. Çeviriyazılı metinde ilk beyitte ‘şehbâ’ olarak geçen kelimenin ‘Yahyâ’, ikinci beyitte ise ‘hayâ’ olarak okunmuş olan kelimenin ‘hayâ’ olması gerektiği yazma nüsha dikkate alınarak tespit edilmiştir. Bu doğrultuda beytin tamamında yer alan noktalı harfler hesaplanmış ve 1004 tarihine ulaşılmıştır. Nitekim beytin noktasız harflerinin ebced karşılığı da aynı tarihi vermektedir.

Rûhî’nin tarih beytinin noktalı ve noktasız harflerinin toplamalarının birer tarih vermesi, beytin tüm harflerinin hesabının 2008 sayısını vermesi demektir. Bu da tarihin aynı zamanda, düta bir tarih olduğunu gösterir. Düta tarihler, iki kat söylenen tarihlerdir. Bu tarihlerde beytin yahut mısraın hesabı, söz konusu tarihin iki katını verir.

Zekeriyâyâde Yahyâ Efendi’nin babası Şeyhüslâm Bayramzâde Zekeriyâyâ Efendi’dir. Yahyâ Efendi, 1596’da Halep, 1597’de Şam kadılığına tayin edildi. Bu görevde iken Cigalazâde Sinan Paşa’nın takdirini kazanarak Mısır kadısı oldu (Kaya, 2013: 245). Rûhî’nin, farklı bir tarih düşürme tekniğiyle oluşturduğu bu tarihi Yahyâ Efendi’nin Halep kadılığına tayini sebebiyledir. Şair bunu ilk beytiyle şöyle haber vermiştir:

Minnet Allah’a kim oldı devlet ü ikbâl ile
Kâdı-i mülk-i Haleb bir mâlik-i tab‘-ı selîm (Ak, 2001: 236)

[Allah’a şükürler olsun, sağlam karaktere sahip bir (zat) mutluluk ve saadetle Halep diyarının kadısı oldu.]

Rûhî, ‘sözün gül bahçesinin ortasındaki bir fidan’ olarak nitelendirdiği Yahyâ Efendi’yi manzumesinde methetmekten geri durmamıştır:

Ol nihâl-i sahn-ı gülzâr-ı suhan kim sözleri
Tâzedür mânend-i gül-berk-i çemenzâr-ı na‘îm (Ak, 2001: 237)

Yahyâ Efendi, Müderris, molla ve Cemaziyelâhir 1012’de (Kasım 1603) İstanbul kadısı oldu (Mehmed Süreyya, 1996: 1674). Bu görevlerinin yanı sıra Yahyâ Efendi, babası gibi şeyhülislamlık vazifesinde de bulunmuştur. Şairliğiyle de bilinir, divan sahibidir: Şairlik bakımından şeyhü’l-İslâmların hepsiyle, şâirlerin pek çoğuna tercih olunan faziletli bir şâirdir (Bursalı Mehmed Tahir, 1972: 435).

34. Tarih

Tārīh-i H̄ācezāde Es'ad Efendi Ki Vālī-i Edirne Şud

Edirne Valisi olan Hocazâde Esad Efendi'nin tarihi

Çıldı tārīhini Rūhī-i suhan-sāz raqam

Oldı bir Es'ad-ı dehr Edrineye vālī-i mülk [1004/1010] (Ak, 2001: 253)

[Şair Rūhī, tarihini yazdı: Dünyanın en hayırlısı, Edirne 'ye vali oldu.]

اولدی بر اسعد دهر ادرنه یه والی ملک

1+6+30+4+10+2+200+1+60+70+4+4+5+200+1+4+200+50+5+10+5+6+1+
30+10+1+40+30+20= 1010

H. 1004/ M. 1596

Bağdatlı Rūhī'nin iki beyitlik bu manzumesi, Hocazâde Esad Efendi'nin (ö. 1034/1625) Edirne kadılığı için düşürülmüş bir tarihtir. Tarih beytinin ikinci mısraının hesabı 1010 tarihini vermektedir. Divanın yazma nüshalarından Reşid Efendi'de bu tarih 1004, Pertev Paşa'da 1010 olarak kaydedilmiştir. Beytin hesabı Pertev Paşa nüshasına kaydedilen tarihle aynıdır. Fakat Esad Efendi'nin söz konusu göreve geliş tarihi 1004/1596 olduğundan Reşid Efendi'de yer alan tarih esas alınmalıdır. Bu duruma göre mısraın hesabıyla ulaşılması gereken tarih arasında 6 fark vardır. Altı eksiltmeli ta'miye olmalıdır. İlk beyitte ve tarih beytinde yer alan 'oldı bir fâzıl-ı dehr' ve 'oldı bir Es'ad-ı dehr' ifadelerinden yola çıkılarak ta'miye düşünülebilir. Dehr (دهر)'in ortasında yer alan 'n'in ebced karşılığı olan beş sayısına 'oldı bir' ifadesine göre bir eklendiğinde elde edilen altı sayısının 1010'dan çıkarılmasıyla 1004 tarihine ulaşılır.

Esad Efendi, Hoca Sâdeddin Efendi'nin ikinci oğludur. Müderrislik yapmış ardından kadılık vazifesine tayin edilmiştir. Şubat 1596'da Edirne kadısı oldu (Aktepe, 1995: 340). Cemaziyelahir 1004/Mart 1596 tarihinde başladığı bu vazifesi Zilkade 1004/ Temmuz 1596 tarihinde sona ermiştir (Yiğit, 1999: 172). Hocazâde Esad Efendi, bu görevlerin ardından farklı görevlere tayin edilmiş ve Rūhī de bu görevlerin bazılarında tarih manzumeleri kaleme almaya devam etmiştir. Edirne kadılığı için düşürdüğü bu tarihte şair Esad Efendi'den faziletli ve erdemli, şeriata-kanuna hâkim bir kişi olarak bahsetmiştir:

Oldı bir fâzıl-ı dehr Edrineye hâkim-i şer'

Ki müsellemdür anun tab'ına hallâl-i mülk (Ak, 2001: 253)

37. Tarih

Tārīḥ-i Diger Berāy-ı Mezbūr Ki Qādī-i Şām-ı Şerīf Būd

Şâm-ı Şerīf kadısı olan adı geçen kişi için diğ er bir tarih

Söyledi Rūhî o ālî-himmetüñ tārīḥini

Geldi bir kâmil efendi müjde ey aşḫāb-ı Şām [1011] (Al, 2001: 255)

[Rūhî, o yüce himmet (sahibinin) tarihini söyledi: Ey Şam ahalisi! Kamil bir efendi geldi.]

کلدی بر کامل افندی مژده ای اصحاب شام

20+30+4+10+2+200+20+1+40+30+1+80+50+4+10+40+7+4+5+1+10+1+9
0+8+1+2+300+1+40= 1012

H. 1011/M. 1602-1603

Rūhî bu manzumesinde, Azmîzâde Hâletî'nin Şam kadısı olarak vazifelendirilmesine tarih düşürmüştür. Manzume sekiz beyitten oluşmaktadır. Tarih beyti sonda yer alır ve şair burada tarih düşürdüğünü belirtmiştir. Beytin ikinci mısraının ebced hesabı 1012 sayısını vermektedir. Bu sayı ulaşmamız gereken 1011 tarihinden bir fazladır. Tarih mısraında yer alan 'geldi bir' ifadesi ta'miye olarak düşünülduğünde hesaptan çıkan 1012 sayısından bir çıkarılarak 1011 tarihi elde edilir. Bu duruma göre, ta'miyeli bir tarihtir.

Bağdatlı Rūhî, Azmîzâde Hâletî'nin Sahn-ı Semân müderrisliği için de tarih düşürmüştür. Hâletî, Sahn ve Süleymaniye medreselerinde görev yapmıştır. Hâletî bu müderrislik hayatının akabinde ilk kadılık görevi olarak 1011 Recebinde (1602 Aralık ayı ortası veya sonu ile 1603 Ocak ayının başı yahut ortası) Kara Çelebizâde Mehmed Efendi yerine Şam kadılığına tâyin edilmiştir (Kaya, 2017: 8). Rūhî, şeriat ve kanuna hâkim Hâletî'nin adaletiyle Şam'ın kiskanılan Cennet bahçesi olduğunu söyler. Hâletî'nin adalet ve doğruluğuyla Şam ülkesinin düzen bulduğundan bahseder:

Hâkim-i şer' oldı Şâma bir ferîd-i 'asr kim

Sâye-i 'adlinde reşk-i bag-ı firdevs oldı Şâm

Hâletî-i nâmdâr ol fâzıl-ı kâmil-'ayâr

Kim diyâr-ı Şâm buldı 'adl ü dâdından nizâm (Ak, 2001: 254)

38. Tarih

Tārīḥ-i Diger Der-Şân-ı Mezbūr Dâme Fazluhu

Adı geçen kişinin –fazlı daim olsun- şânında diğ er bir tarihi

Rûhî-i bî-dil didi târîhini
Müjde Şâm ehline* geldi Hâleti [1011] (Ak, 2001: 256)

[*Âşık Rûhî, tarihini söyledi: Şam ahalisine müjde! Hâletî geldi.*]

مژده شام اهلینه کدی حالتی

40+7+4+5+300+1+40+1+5+30+10+50+5+20+30+4+10+8+1+30+400+10=
1011

H. 1011/M. 1602-1603

Bu manzume Rûhî'nin, Şam kadılığı için düşürdüğü tarihlerden bir diğeridir. Altı beyitten oluşan manzumenin tarih beyti sondadır. Beytin ikinci mısraının tamamının hesabı 1011 tarihini vermektedir. Manen tam tarihtir.

Bu manzume Rûhî'nin Azmîzâde Hâletî için kaleme aldığı üçüncü, Hâletî'nin Şam kadılığı için yazdığı ikinci tarihtir. Şam kadılığına düşürdüğü ilk tarih ta'miyelidir. Bu ise bir tam tarihtir. Rûhî manzumenin ilk beytinde 'Söz sahibi biri Şam kadısı oldu.' Diyerek olayı haber vermiştir:

Kadı-ı Şâm oldı bir sâhib-kelâm
Şâd-kâm itdi cihânı rıf'atı (Ak, 2001: 255)

Hâletî'nin şairliğine bu şiirde de vurgu yapılmıştır. Şiirlerinin ruhunun gönüllere tesir ettiği belirtilir:

Hâlet-i kâmil ol kim nazmınun
Dillere te'sir idüpdür hâleti (Ak, 2001: 255)

39. Tarih

Târîh-i Diger Bâz Der-Şân-ı Şerîf-i Mezbûr

Yine adı geçen kişinin şerefli şânında başka bir tarih

Berây-ı maḳdemeş târîh cestem
Müverrih güft ḳadı-ı nev âmed [1011] (Ak, 2001: 256)

[*Gelişi için tarih aradım. Müverrih söyledi: Yeni kadı geldi.*]

قاضی نو امد

100+1+800+10+50+6+1+40+4= 1012

* Alıntının yapıldığı kaynakta 'eline' şeklinde yazılmış. Fakat yazma nüshalarda 'ehline' yazmaktadır.

H. 1011/M. 1602-1603

Rûhî'nin bu tarihi de Azmîzâde Mustafa Hâletî'nin Şam kadılığı için düşürülmüştür. Dört beyitlik şiir, Farsça kaleme alınmıştır. Manzumede tarih mısraının tamamı hesaba dâhil edilmez. 'Müverrih güft' müverrih söyledi cümlesinden sonra gelen kısım tarihtir. Bu kısmın hesabı 1012 tarihini vermektedir. Azmîzâde Hâletî'nin Şam kadılığına 1011'de geldiği bilindiğine göre tarih, çıkarma ta'miyeli olmalıdır. Tarih beytinden bir önceki beytin ikinci mısraında yer alan ser âmed (سر آمد) ifadesinden âmed kelimesinin başı yani ilk harfî olan elif (ل) akla gelmektedir. Elifin (ل) ebced karşılığı olan bir sayısı 1012'den çıkarıldığında 1011 tarihine ulaşılmış olur.

Rûhî manzumesinde Azmîzâde Hâletî'yi methetmiştir. Hâletî'nin fazilet ve adalette cihanın önde gelen isimlerinden olduğunu söylemiştir:

Be lutf vücûd der âfâk-ı mümtâz
Be fazl u 'adl der 'âlem ser âmed (Ak, 2001: 256)

[Seçkin çevrede, varlığı lütuf(tur). Fazilet ve adalette, dünyada başta gelir.]

Bağdatlı Rûhî, Azmîzâde Mustafa Hâletî için dört tarih manzumesi kaleme almıştır. Bunlardan biri de Hâletî'nin Sahn-ı Semân'a müderris oluşu içindir. Lafzen ve manen söylenmiş olan bu tarih, tarih düşürme çeşitlerinden iki farklı türle yazılması dolayısıyla önem arz etmektedir. Diğer üç tarihi ise Şam kadılığı için düşürülmüştür. Bu üç manzume incelendiğinde birinin tam tarih, diğer ikisinin ta'miyeli tarih olduğu görülür. Rûhî, Hâletî'nin Şam kadılığı için düşürdüğü tarihlerinden birini Farsça yazmıştır. Böylece aynı konuda kaleme aldığı tarihlerinde, dil ve tür yönüyle çeşitlilik sağlamıştır.

40. Tarih

Tārîḥ-i Feyzî Efendi Ki Kâḍî-i Edirne Şud

Edirne kadısı olan Feyzi Efendi'nin tarihi

Çün Edirne şud müşerref ez vey Rûḥî
Tārîḥ nüvişt feyz-i Yezdân âmed [1007] (Ak, 2001: 257)

[Edirne şereflendiği için Rûḥî tarih yazdı: Allah'ın bereketi geldi.]

فیض یزدان آمد

80+10+800+10+7+4+1+50+1+40+4= 1007

H. 1007/ M. 1598

Bağdatlı Rûhî'nin bu tarihi Kafzâde Feyzullah Feyzi Efendi'nin (ö. 1020/1611) Edirne kadısı olması sebebiyle düşürülmüştür. Manzume Farsça kaleme alınmıştır ve iki beyitten oluşmaktadır. Tarih mısraında 'târih nüvişt' *tarih yazdı* cümlesinin ardından gelen kısım tarihtir. Bu kısım ebced hesabına göre 1007 tarihini vermektedir. Tarih düşürme çeşitlerinden manen tam tarihtir.

Kafzâde Feyzullah Feyzi Efendi, I. Ahmed devri kazaskerlerindedir ve şair Kafzâde Fâizî'nin babasıdır (Küçük, 2001: 162). Müderris, Halep, Mekke, Şam, Mısır, Edirne, Galata mollası oldu (Mehmed Süreyya, 1996: 535). Edirne kadılığı görevi, Safer 1007/Ekim 1598 tarihinde başlamış ve Recep 1008/Ocak 1600 tarihinde son bulmuştur (Yiğit, 1999: 172). Sicill-i Osmanî'de 'üç dilde şair' olduğu söylenir (Mehmed Süreyya, 1996: 535).

Rûhî, bu iki beyitlik Farsça manzumesinin ilk beytinde, Feyzi Efendi'nin Edirne kadısı olarak vazifelendirilmesinden duyduğu şükranı belirtir:

Sad şükr ki kâdı-i sühandân âmed
Ümmîd-resân-ı ehl-i irfân âmed (Ak, 2001: 256)

[*Yüzlerce şükür (olsun) ki söz söylemeyi bilen kadı geldi. İrfan ehli, ümit veren (kişi) geldi.*]

41. Tarih

Târîh-i Mehmed Efendi Kâdı-i Edirne Şud

Edirne kadısı olan Mehmed Efendi'nin tarihi

Şâd olup Rûhî-i gam-dîde didi târihin
Hâkim-i Edirne bir 'ârif-i Yezdân oldı [1005] (Ak, 2001: 257)

[*Kederli Rûhî, mutlu olup tarihini dedi: Edirne hâkimi, Allah'ın irfan sahibi bir (kulu) oldu.*]

حاکم ادرنه بر عارف یزدان اولدی

8+1+20+40+1+4+200+50+5+2+200+70+1+200+80+10+7+4+1+50+1+6+3
0+4+10= 1005

H. 1005/ M. 1597

Bu manzume, Rûhî'nin Edirne kadılığı görevine getirilen Bostanzâde Mehmed Efendi (ö. 1035/1625-1626) için düşürdüğü tarihtir. Manzume beş beyitten müteşekkildir. Tarih beyti sonda yer almaktadır. Beytin ikinci mısraı ebced hesabıyla 1005'i vermektedir. Bu sayı, beytin yanında yazan tarihe uymaktadır. Manen tam tarihtir.

Mehmed Efendi, kendisiyle aynı adı taşıyan müderrislik, kadılık ve kazaskerlik görevlerinde bulunmuş Bostanzâde Mehmed Efendi'nin (ö. 1006/1598) oğludur. Kendisi de Bostanzâde Mehmed Efendi olarak anılmıştır. Müderris, Selanik, Edirne, yine Selanik, Bursa, Mısır mollası oldu (Mehmed Süreyya, 1996: 988). Mehmed Bostanzâde, Recep 1005/Şubat 1597 ile Muharrem 1006/Ağustos 1597 tarihleri arasında Edirne kadılığı vazifesinde bulunmuştur (Yiğit, 1999: 172).

Rûhî, tarih manzumesine sabah rüzgârına seslenerek başlamış ve 'Ey sabah rüzgârı! Edirne halkına müjde ver. Çünkü orada dönemin hâkimi, irfan sahibi bir kişi oldu.' demiştir:

Ey sabâ Edirne halkına beşâret vir kim
Hâkim-i vakt ana bir mâlik-i irfân oldu (Ak, 2001: 257)

Şair manzumesinde Bostanzâde Mehmed Efendi'yi övmüştür. Mehmed Efendi'nin Edirne'ye gelişinin güzel söz söyleyen dostların yücelmesine vesile olduğunu söylemiştir:

Hâkim-i vakt olıcak Edirneye devlet ile
Sebeb-i rif'at-ı yârân-ı sühandân oldu (Ak, 2001: 257)

42. Tarih

Tārîḥ-i 'İyâni Efendi Ki Ḳādî-i Ḥaleb Şud

Halep kadısı olan İyânî Efendi'nin tarihi

Rûhîye virüp müjde kaçd idüp aña tārîḥ
Şevkile didi hâtîf oldu Ḥalebe ḳādî [1007] (Ak, 2001: 258)

[Rûhî'ye müjde verip ve ona tarih (söylemeye) kasedip gaipten bir ses şevkle dedi: Halep'e kadı oldu.]

اولدى حلبه قاضى

1+6+30+4+10+8+30+2+5+100+1+800+10= 1007

H. 1007/M. 1598-1599

Bağdatlı Rûhî'nin üç beyitten oluşan bu tarih manzumesi, yine bir kadılık vazifesi vesilesiyle kaleme alınmıştır. Tarih beyti sonda yer alır. Tarih mısrasında 'oldı Halebe kadı' cümlesinin ebced hesabı 1007 tarihini vermektedir ve tam tarihtir.

Halep, Yavuz Sultan Selim döneminde (1516) Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir. Şam emîrû'l-ümerâsı (beylerbeyi) idarî bölgesi içinde yer almıştır (Masters, 1997: 244). İyânî Muzaffer Efendi (ö. 1020/1611), Halep müftüsü

Ali Efendi'nin oğludur. Müderris, Halep, Bursa, Edirne mollası oldu (Mehmed Süreyya, 1996: 733).

Rûhî, İyânî Efendi'nin kadılığa tayininin nasıl olduğunu, manzumenin ilk iki beytinde detaylarla anlatmıştır. Şair, 'Dün kadılar/ mollalar arasında bir görev dağılımı yapılmış. Görevlendirilenlerden her biri dileğine kavuşmuş.' Diyerek hadiseyi hikâyeye etmeye başlamıştır. Devamında, İyânî isimli kudretli kadının/mollanın bu görev dağılımında neyi kabul ettiğini merak ettiğini anlatmıştır. İyânî Efendi'nin Halep kadısı olduğu müjdesini alınca da buna tarih düşürdüğünü belirtmiştir:

Mâbeyn-i mevâlîde bir silsile olmuş dün
Her biri murâd almış gör himmet-i feyyâzı

Didüm ki 'İyânî nam mollâ-yı celîlü'l-kadr
Bu silsileden oldı neyle 'acaba râzı (Ak, 2001: 257-258)

87. Tarih

Tārîḥ-i Kudûm-i Muḥammed Efendi ki Kâḍî-i Vilâyet-i Bağdad Şude Bûd

Bağdat vilayeti kadısı olan Mehmed Efendi'nin (göreve) gelişinin tarihi

Didi Rûhî şafâ-yı kalbîle teşrifine târîḥ
Mevâliden 'Irâka geldi luṭfile bir ehl-i cûd [994] (Ak, 2001: 284)

[Rûhî, gönül hoşluğuyla teşrifine tarih söyledi: Mevâlî'den cömert bir kişi lütufla Irak'a (Bağdat'a) geldi.]

مواليدن عراقه كدى لطفيله بر اهل جود

40+6+1+30+10+4+50+70+200+1+100+5+20+30+4+10+30+9+80+10+30+
5+2+200+1+5+30+3+6+4= 996

H. 994/ M. 1586

Bağdatlı Rûhî bu tarihini, Bağdat kadılığı vazifesine tayin edilen Mehmed Efendi (ö. 995/1587) için söylemiştir. Manzume üç beyitten müteşekkildir ve tarih mısraının ebced hesabı 996 tarihini vermektedir. Şiirin içinde bulunduğu Pertev Paşa nüshasında 994 tarihi bulunmaktadır. Reşid Efendi nüshasında ise tarih yoktur.

994/1586 yılında Bağdat'a kadı olarak atanan görevlilerin isimleri tespit edilememiştir. 1587-1588 yıllarında ise Subaşı-zâde ve Zeyrek-zâde isimli iki kişinin kadılık vazifesinde bulunduğu kaydedilmiştir (Gülcü, 1999: 123). Bu bilgilere göre yapılan araştırmada Rûhî'nin manzumesine konu edindiği Mehmed Efendi'nin Subaşızâde Mehmed Efendi olduğu anlaşılmıştır.

Müderriş, Bağdat mollası olup Zilhicce 995’de (Kasım 1587) vefat etti (Mehmed Süreyya, 1996: 1019).

Sicill-i Osmanî’de 995/1587’de vefat ettiği belirtilen Mehmed Efendi’nin, beytin hesabından çıkan 996 tarihinde göreve gelmesi düşünülemez. Yine Gülcü’nün doktora tezinde Mehmed Efendi’nin 1587 tarihinde göreve geldiği kaydedilmiştir. Miladî 1587, Hicrî 995-996 yıllarına karşılık gelmektedir. Buna göre manzumenin yanına not edilmiş olan 994 tarihinin de vazifenin başladığı tarih olması mümkün değildir. Bu durumda Rûhî’nin tarihi ta’miyelidir ve hesabı 995 olmalıdır. Tarih beytinin ikinci mısrasında yer alan ‘geldi (...) bir’ ifadesinden bir çıkarılacağı fikrine varılır. Mısraın hesabı olan 996’dan bir çıkarıldığında 995 tarihi elde edilmiş olur. Rûhî’nin, ekleme anlamı taşıyan ‘geldi bir’ ifadesini tarih manzumelerinde çıkarma ta’miyesi olarak kullandığı örnekler çoğunluktadır.

Rûhî, kadı olarak tayin edilen Mehmed Efendi’yi İslam dininin hâmîsi olarak tavsif ederek Irak’ı şereflendirdiğini ifade eder (Buyruk, 2015: 27-28):

Muhammed nâm ol hâmî-i şer‘-i Ahmed-i mürsel
Ki lutf u hilm ü hulkile olupdur ‘âkıbet mahmûd (Ak, 2001: 284)

Müderriş

Osmanlılar’da Osmanlı ilmiye teşkilâtında kadılık ve müftülükte birlikte oluşan üç temel görevden biri olan müderrişlik medreselerde çeşitli dersler veren hocaları nitelemek üzere kullanılmıştır (İpşirli, 2006: 468). Fatih Sultan Mehmed’in kurduğu Sahn-ı Semân ve ardından kurulan Süleymaniye Medresesi’yle birlikte medreseler arasında verdikleri eğitimin derecesine göre statü farkları oluşmuştur. Hâriç, Dâhil, Sahn, Süleymaniye gibi medreseler statülerine göre derecelendirilmiş medreselerdir. Bu medreselere tayin edilen müderrişlerin statüleri de medresenin statüsüne göre değişmektedir. Bu durum, mezkûr medreselere tayin edilmeyi mühim hale getirmiştir.

Rûhî, müderriş tayinlerine dört tarih manzumesi kaleme almıştır. Bu dört tarih Hâriç, Dâhil, Sahn ve Süleymaniye medreselerine tayinler içindir.

36. Tarih

Târîh-i ‘Azmîzâde Efendi Ki Be Medrese-i Şahñ Āmed

Sahn Medresesi’ne atanan Azmîzâde Hâletî Efendi’nin tarihi

Lafzen u ma‘nen eyledi şevkile târîhin raqam
Geldi hezâr ü pençe cānib-i şahña Hâletî [1005] (Ak, 2001: 254)

[Sözle ve manayla tarihini şevkle yazdı: Hâletî, bin beşte Sahn'a geldi.]

کلدی هزار و پنچده جانب صحنه حالتی

20+30+4+10+5+7+1+200+6+2+50+3+4+5+3+1+50+2+90+8+50+5+8+1+3
0+400+10= 1005

H. 1005/M. 1597

Rûhî'nin bu tarihi Azmîzâde Mustafa Hâletî'nin (ö. 1040/1631) Sahn Medresesi'ne tayini dolayısıyla kaleme aldığı altı beyitlik bir manzumedir. Manzumenin son beyti tarihtir. Rûhî, bu manzumede iki farklı tarih düşürme çeşidini bir arada kullanmıştır. Tarih beytinin ilk mısraında bu iki türle tarih söylediği bilgisini vermiştir. Şair, tarihi lafzen ve manen söylemiştir. Yani söz konusu tarih, tarih mısraının ebced hesabıyla elde edildiği gibi mısraın içinde sözle de belirtilmiştir. Rûhî, 'geldi hezâr ü pençde' *bin beşte geldi* diyerek tarihin 1005 olduğunu söyler. Aynı zamanda beytin hesabı da 1005'i vermektedir. Buna göre tarih, manen ve lafzen tam tarihtir.

Azmîzâde Hâletî, divan sahibi şairlerimizden biridir. Daha çok rubailerıyla tanınmıştır. Bununla birlikte müderrislik, kadılık gibi görevlerde bulunmuştur. İstanbul'un bazı medreselerinde çalıştı ve derece derece yükselerek 1597'de Sahn, 1600'de Süleymaniye müderrisi oldu (İpekten, 1991: 348). Rûhî bu tarihi, şairin 1597'de Sahn-ı Semân medresesine atanmasına düşürmüştür. Sahn medresesi Fâtih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'da kurulan yüksek dereceli medresedir (Unan, 2008: 532). Müderrisler için, diğer medreselerden üst bir konumda bulunan bu medreseye tayin edilme önemlidir. Rûhî de Azmîzâde Hâletî'nin diğer medreselerde müderris iken Sahn'a tayin edilmesini mühim bularak bu olaya tarih düşürmüştür.

Rûhî manzumesinde Azmîzâde Hâletî'nin şairlik yönüne değinmiştir. Nazım ve nesir vadisinde asrında eşsiz olduğunu, sözünün kalplere tesir ettiğini, mukaddes zatı gibi sözünün de yüce olduğunu belirtir:

Ol ki Ferîd-i 'asrdur vâdi-i nazm u nesrde
Eyler eser kelâmınun ol ki kulûba hâleti

Zât-ı mukaddesi gibi ol ki bülenddür sözi
Sözde yok ol ki vasfinun lutfi gibi nihâyeti (Ak, 2001: 254)

Rûhî, Azmîzâde Hâletî'nin farklı görevlere gelişi için de tarihler düşürmüştür. Bunlarla birlikte Şam kadılığı vazifesi için kaleme aldığı bir kasidesi de vardır.

58. Tarih

Tārīḥ-i Su'ūdizâde Kādri Efendi Ki Medrese-i Dâhil Āmede Būd

Dâhil Medresesi'ne atanan Su'udizâde Kadri Efendi'nin tarihi

İrince Dâhile devletle Rûhî didi tārīḥin
Mezîd ola İlâhî 'izzet ile pāye-i kādri [1005] (Ak, 2001: 267)

*[Dâhil (medresesine) mutlulukla kavuşunca Rûhî tarihini dedi: Ey Allah'ım!
(Kadri Efendi'nin) itibar ve değerinin payesi çoğalsın.]*

مزید اوله الهی عزت ایله پایهء قدری

40+7+10+4+1+6+30+5+1+30+5+10+70+7+400+1+10+30+5+2+1+10+5+1
+100+4+200+10= 1005

H. 1005/ M. 1596-1597

Rûhî'nin bu tarih manzumesi Su'udizâde Kadri Efendi'nin (ö. 1004/1596?) Dâhil medresesine atanması dolayısıyla kaleme alınmıştır. Manzume üç beyitten müteşekkildir. Tarih mısraının ebced hesabı 1005 tarihini vermektedir. Tarih mısraının sonuna kaydedilen tarihle aynıdır ve tam tarihtir.

Sicill-i Osmanî'deki bilgilere göre Kadri Çelebi, Suûdî Mehmed Efendi'nin oğludur. Müderris ve şairdir. Zilhicce 1004'te (Ağustos 1596) vefat etti (Mehmed Süreyya, 1996: 856). 1004/1596'da vefat ettiği kaydedilen Kadri Efendi için Rûhî'nin düşürdüğü tarih 1005/1596-1597'dir.

Osmanlı medreselerinde dereceleri göstermek üzere (...) üç ayrı usulün kullanıldığı bilinmektedir. Bunlardan biri; Hâriç, Dâhil, Sahn, altmışlı, Süleymaniye, dârülhadis şeklinde medreselerin statüsüne göre yapılmış derecelendirmelerdir (İpşirli, 2003: 330) Bu farklı derecelerdeki medreselerde görev yapan müderrislerin ücretleri de medreselere göre değişmektedir. Dâhil medreselerine tayin edilen müderrislerin ücretlerindeki farklılığın yanı sıra statülerindeki değişim de aynı yönde olmaktadır. Bu bağlamda üst derecedeki bir medreseye tayin edilme önem arz etmektedir. Rûhî de Kadri Çelebi'nin Dâhil medresesine tayinini kıymetli bulmuş ve mübalağalı bir şekilde dile getirmiştir. Kadri Efendi'nin ikbal mumunun ufuklara ışık vermesinde şaşılacak bir şey olmadığını belirten şair, onu eğitim sisteminin dolunay şeklinde vasıflandırır:

Ziyâ-bahş olsa âfâka 'acep mi şem'-i ikbâli
Odur şimdi fazîletde ma'ârif burcınun bedri (Ak, 2001: 267)

60. Tarih

Tārīḥ-i ‘Azīz Çelebi Maḥdūm-ı Sa‘deddīn Efendi Be-Medrese-i Süleymāniye Āmed

Sâdeddin Efendi’nin oğlu Aziz Çelebi’nin Süleymaniye Medresesi’ne gelişinin tarihi

Şafâ-yı kalbile Rûhî-i dâ’i didi tārīḥin

Süleymāniyyeye geldi ‘Azīz-i ‘aşr bir molla [996] (Ak, 2001: 268)

[*Duacı Rûhî, gönül hoşluğuyla tarihini dedi: Süleymaniye (medresesine) asrın kıymetlisi bir müderris geldi.*]

سليمانيه كلى عزيز عصر بر ملا

60+30+10+40+1+50+10+10+5+20+30+4+10+70+7+10+7+70+90+200+2+
200+40+30+1= 1007

Rûhî’nin bu tarihi Hoca Sâdeddin Efendi’nin oğlu Hocazâde Abdülaziz Efendi’nin (ö. 1027/1617) Süleymaniye medresesine tayini için kaleme alınmış dört beyitlik bir manzumedir. Tarih beyti sonda yer alır ve beytin yanına 996/1587-1588 tarihi kaydedilmiştir. Tarih mısramın ebced hesabı 1007 tarihini vermektedir.

Aziz Efendi, Hoca Sâdeddin Efendi’nin dördüncü oğludur. Müderris ve kadılık vazifelerinde bulunmuştur (Mehmed Süreyya, 1996: 99). Kaynaklarda Hocazâde Abdülaziz Efendi’nin Süleymaniye medresesine atanmasının tarihi yer almamaktadır. Şu halde tayinin tarihi beytin hesabından çıkan 1007 tarihi olabileceği gibi, manzumenin yazma nüshalarında beytin yanına not edilen 996 tarihi de olabilir. Ancak Rûhî, manzumenin ilk beytinde Sâdeddin Efendi’den müfti-i ‘aşr *asrın şeyhülislamı* olarak bahsetmesi doğru tarihe ulaşma konusunda ipucudur:

Bihamdillah ki mahdum-ı ‘azîzin müfti-i ‘asrun

Süleymāniyyeye kıldı müderris şâh-ı mülk-ârâ (Ak, 2001: 268)

Hoca Sâdeddin Efendi, 24 Şâban 1006’da (1 Nisan 1598) şeyhülislam olmuştur (Turan, 1998: 197). Rûhî’nin manzumesinde Sâdeddin Efendi’den şeyhülislam olarak bahsedebilmesi için tarih manzumesini 1006/1598 tarihinden sonra yazmış olması gerekmektedir. Buna göre Hocazâde Abdülaziz Efendi’nin tayininin 1007 tarihli olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak manzumeye not edilmiş olan 996 tarihinin de doğru olma ihtimali az da olsa vardır. Rûhî, 996/1587-1588 tarihinde gerçekleşmiş bir olay için 1006/1598 yılından sonra bu tarih manzumesini kaleme almış da olabilir.

Şair manzumede Aziz Efendi'yi övmüş ve aziz kelimesini ismini hatırlatacak şekilde övgüsünde kullanmıştır:

Vücûd-ı eşrefin nâmı gibi cândan 'azîz itmiş
Faziletle kılan akrânı içre rütbesin a'lâ (Ak, 2001: 268)

63. Tarih

Tārîh-i Teşrif-i Nâdirî Efendi Ki Ez Medrese-i Hâric Be-Dâhil Âmed

Hâriç Medresesi'nden Dâhil Medresesi'ne gelen Nâdirî Efendi'nin tarihi

Tārîh ola deyü bu beşâretten olup şâd
Rûhî didi Hakk 'avni ile dâhile geldüñ [1004] (Ak, 2001: 270)

[Rûhî, bu müjdeyle mutlu olup (bu mısra) tarih olsun dedi: Allah'ın yardımıyla Dâhil'e (medresesi) geldin.]

حق عونی ایله داخله کلدک

8+100+70+6+50+10+1+10+30+5+4+1+600+30+5+20+30+4+20= 1004

H. 1004/M. 1595-1596

Bağdatlı Rûhî'nin bu tarihi Nâdirî Efendi'nin (ö. 1036-1627) Hâriç medresesinden Dâhil medresesine tayin edilmesi dolayısıyla kaleme alınmıştır. Manzume üç beyittir ve tarih beyti sonda yer alır. Beytin ikinci mısraının tamamı ebced hesabına katılmayacaktır. 'Didi Rûhî' cümlesinden sonra gelen kısım tarihtir. Bu kısmın hesabı 1004 tarihini vermektedir. Beytin yanına kaydedilen tarihle hesaptan çıkan tarih aynıdır ve tam tarihtir.

Rûhî'nin tarih düşürdüğü bu müderris Ganîzâde Mehmed Nâdirî'dir. 1000 (1592) yılında ilk olarak 40 akçe ile İstanbul'da Papasoğlu Medresesi'nde başladığı öğretim hayatını çeşitli medreselerde müderris olarak sürdürdü. 1005'te (1596-97) Sahn-ı Semân, ardından Süleymaniye medreselerinde bulundu (Uzun, 1966: 355).

Ganîzâde Nâdirî divan sahibi, âlim şairlerden biridir. Şehname, Münşeât gibi daha pek çok eseri mevcuttur. Rûhî, 'Kelimelerinle asrın nadiri sensin.' diyerek Nâdirî'nin şairlik yönüne telmihte bulunmuştur:

Sensin kelimâatunla bugün nâdiri 'asrun
Yerden göge dek tab'unile velvele saldun (Ak, 2001: 270)

3.1.1.5. Beyler ve diğer görevlilerin vazifelerine tayinleri için düşürülen tarihler

Bey

Rûhî bey olarak vazifelendirilen üç kişi için manzum tarihler kaleme almıştır. Söz konusu kişilerin bey/emir oldukları, manzumelerin başlıklarında imâret kelimesiyle bildirilmiştir. İmâret kumandan, vali ve bey anlamına gelen bir terimdir (Abdülazîz ed-Dûrî, 1995: 121). Yine başlıklardan öğrenildiğine göre bey ünvanı verilen bu şahıslar Bağdat'ın ileri gelenlerindedir.

59. Tarih

Tārîḥ-i İmâret-i 'Aynizâde Basîrî Çāvûş

Aynizâde Basîrî Çāvûş'un bey oluşunun tarihi

Şafâlar eyleyüp Rûḥî-i dâ'i didi tārîḥin

Bîḥamdillâh Basîrî Çāvûş iḳbâlile oldı beg [1007] (Ak, 2001: 268)

[*Duacı Rûḥî mutlu olup, tarihini dedi: Allah'a şükürler olsun, Basîrî Çāvûş mutlulukla bey oldu.*]

بحمد الله بصيرى جاویش اقبال ايله اولدی بك

2+8+40+4+1+30+30+5+2+90+10+200+10+3+1+6+10+300+1+100+2+1+3
0+1+10+30+5+1+6+30+4+10+2+20= 1005

H. 1005/ M. 1596-1597

Bağdatlı Rûḥî bu tarihini Aynizâde Basîrî Çāvûş'un (ö. 1008/ 1599-1600) bey oluşu için düşürmüştür. Manzume beş beyittir ve konusuyla uygun olarak 'ile oldı beg' rediflidir. Tarih mısraı ebced hesabına vurulduğunda 1005 tarihini vermektedir. Bu tarih beytin yanına not edilmiş olan tarihle aynıdır ve tam tarihtir.

Sicill-i Osmanî'de Aynizâde Basîrî Abdülganî Bey'in Halep alaybeyi ve şair olduğu Kanije Seferi'nde 1008'de (1599-1600) vefat ettiği bilgileri yer alır (Mehmed Süreyya, 1996: 358). Hangi tarihte Halep alaybeyi olduğu bilinmemektedir.

Rûḥî manzumesinde Basîrî Çāvûş'un nereye bey olduğuyula ilgili bilgi vermemiştir. Bununla birlikte, Basîrî Abdülganî Bey'e bu makamı padişahın layık gördüğünü, başkaları gibi mal ve para gücüyle bu makama gelmediğini söylemesi dikkate değerdir:

Ana lâyük görüp sultân-ı kâmil eyledi himmet
Dimen kim gayrılar teg kuvvet-i mâlile oldı beg (Ak, 2001: 268)

76. Tarih

Tārîḥ-i İmāret-i Ḥ'āce Alizāde Fethi Beg Ki Ez-A'yān-ı Bağdād Būd

Bağdat'ın ileri gelenlerinden Hoca Alizāde Fethi Bey'in bey oluşunun tarihi

Bu iḳbālî görüp yüz şevkile Rûhî didi tārîḥ
Biḥamdillāh gül gibi beg oldun devlet el virdi [997] (Ak, 2001: 278)

[*Bu mutluluğu görüp büyük bir istekle Rûhî tarihi söyledi: Allah'a şükürler olsun talihin yardımıyla gül gibi bey oldun.*]

بحمد الله كل كبی بك اولدك دولت ال ويردی

2+8+40+4+1+30+30+5+20+30+20+2+10+2+20+1+6+30+4+20+4+6+30+4
00+1+30+6+10+200+4+10= 986

H. 997/ M. 1588-1589

Rûhî'nin bu tarihi Fethi Bey (ö. ?) isimli bir zatın bey oluşu için yazılmıştır. Manzume beş beyitten oluşmaktadır. Konusuyla uygun olarak 'el virdi' redifiyle kaleme alınmıştır. Manzumenin sonda yer alan tarih beytinin ebced hesabı 986 tarihini vermektedir. Hesaptan çıkan bu tarih eksiktir. Beytin yanına 997 tarihi kaydedilmiştir. Buna göre 11 eksik vardır. Bu eksikliği tamamlamaya yarayacak bir ta'miye işaretine rastlanmamıştır.

Rûhî, manzumenin başlığında Alizāde Fethi Bey'in Bağdat'ın ileri gelenlerinden olduğunu belirtmiştir. Kaynaklarda bu kişi hakkında bilgilere ulaşamamıştır. Şiirde beyliğin elde edilmesinde talihin yardımına vurgu vardır. 'felek yâr oldu', 'talih yüz gösterdi', 'devlet el verdi' gibi ifadelerden bunu anlamak mümkündür (Adıgüzel ve Kuşçu, 2019: 2134):

İrişdi melce-i râyât-ı kadrün evc-i a'lâya
Felek yâr oldı yüz gösterdi tâli' devlet el virdi (Ak, 2001: 278)

Rûhî, Fethi Bey'e hitaben 'Artık bundan sonra dünyanın gam ve kederini çekme, eğlen ve mutlu ol. Çünkü sevinç sana yardım etti.' demiştir:

Dahi şimdengirü endûh-ı âlemden ne gam yersin
Safâlar eyle maksûdınca çünkim behcet el virdi (Ak, 2001: 278)

77. Tarih

Tārīḥ-i İmāret-i Ḥācezāde Muḥammed Çelebi Ez-A'yān-ı Bağdād Est

Bağdat'ın ileri gelenlerinden Hocazāde Mehmed Çelebi'nin bey oluşunun tarihi

Didi Rūhī şafā-yı ḳalbile iḳbālūne tārīḥ

Liva-yı himmetūñ şalsun cihana gün gibi sāye (Ak, 2001: 279)

[Rūhī, gönül hoşluğuyla mutluluğuna tarih söyledi: İhsanının sancağı dünyaya güneş gibi gölge salsın.]

لوای همتك صلسون جهانہ كون كبی سایہ

30+6+1+10+5+40+400+20+90+30+60+6+50+3+5+1+50+5+20+6+50+20+
2+10+60+1+10+5= 996

H. 1000/ M. 1591-1592

Bağdatlı Rūhī'nin bu tarihi de Bağdat'ın ileri gelenlerinden bir zatın bey oluşu içindir. Manzume beş beyitten müteşekkildir. Tarih mısraının hesabı 996 tarihini vermektedir. Manzumenin yer aldığı yazma nüshalardan Reşid Efendi'de beytin yanında kaydedilmiş bir tarih yoktur. Pertev Paşa'da ise 1000 tarihi rakamla kaydedilmiştir. Hesaptan çıkan tarihle bu tarih uymamaktadır. Tarih beytinde ve ondan önceki beyitlerde ta'miye olabilecek ipucuna da rastlanmamıştır.

Rūhī'nin, 'emāret' yani beylik için düşürdüğü tarihlerden olan bu manzume Hocazāde Mehmed Çelebi (ö. ?) için kaleme alınmıştır. Mehmed Çelebi hakkında mezkûr kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Rūhī, manzum tarihinde Mehmed Çelebi'nin bey oluşuna şükretmiş, makamının yüksek sesiyle dünyayı sesle doldurduğunu söylemiştir:

Beg oldun gül gibi ikbâl-i devletle bihamdillah

Bırakdun gulgule âvâze-i câhunla dünyaya (Ak, 2001: 278)

Bundan sonra gelen beyitte de şair, feleğin mutluluk sancağını Mehmed Çelebi'nin ayağına göndermeden önce rakiplerine, dünyanın başı yüksek şahsı olduğunu bildirdiğini anlatmıştır:

Felek devlet livâsın pâyuna göndermeden mahzâ

Ser-efrâz-ı cihân oldugunu bildürdi a'dâya (Ak, 2001: 278)

Diğer Vazifeler

Bağdatlı Rūhī, devlet teşkilatının merkezî ve yerel yönetimlerinden çok sayıda devlet görevlisinin tayinlerine tarih düşürmüştür. Vazifelerin

çeşitlerindeki fazlalık da dikkat çekicidir. Tayinlere düşürülen tarihlerin incelendiği bölümün bu son kısmında, Rûhî'nin yine farklı türde devlet görevlileri için düşürdüğü tarihler ele alınacaktır. Bunlardan ilki reisülküttaplık için, ikincisi bir şahincibaşı için ve üçüncüsü bir vâridât âmiri için kaleme alınmıştır.

56. Tarih

Tārîḥ-i Riyāset-i Oḡcuzāde Meḡmed Efendi

Okçuzāde Mehmed Efendi'nin reisliğinin tarihi

Didi Rûḡî-i zār tārîḡini

Re'is oldı bir şāh-ı melek-himem [1007] (Ak, 2001: 266)

[Aḡlayıp inleyen Rûḡî tarihini dedi: Melek himmetli bir şah, reisülküttap oldu.]

رئیس اولدی بر شاه ملك همم

200+1+10+60+1+6+30+4+10+2+200+300+1+5+40+30+20+5+40+40=
1005

H. 1005/ M. 1596

Rûḡî'nin bu manzum tarihi Okçuzāde Mehmed Şâḡî'nin (ö. 1039/1630) reisülküttaplığa getirilişi içindir. Altı beyitlik manzumenin tarih beyti sonda yer almaktadır. Beytin ikinci mısraının ebced hesabı 1005 tarihini vermektedir. Tam tarihtir. Ancak beytin yanında, Reşid Efendi ve Pertev Paşa nüshalarında 1007 tarihi yazmaktadır.

Okçuzāde Mehmed Efendi, Okçuzāde Mehmed Paşa'nın oğludur. 1005 Rebûlevvelinde (Kasım 1596) reisülküttaplığa getirildiyse de bir ay sonra azledildi; ancak ardından tekrar aynı göreve getirildi (Aralık 1596) (Woodhead, 2007: 335). Rûḡî, manzumesinde, bugün mululuk ve saadetle padişahın maiyeti şahlar şahının reisi oldu diyerek, Mehmed Şâḡî'nin reisülküttap oluşunu haber vermiştir:

Sa'âdetle devletle oldı bugün

Re'is-i şehin-şâḡ-ı Dârâ-haşem (Ak, 2001: 266)

Okçuzāde Mehmed döneminin önde gelen münşîlerinden biriydi (...) İlk şiirlerinde "Zeynî" mahlasını kullanmış, ardından bunun yaygın bir mahlas olmasından dolayı "Şâḡî" mahlasını seçmiştir (Woodhead, 2007: 335). Rûḡî, tarihinde Mehmed Efendi'nin Şâḡî mahlasını kullanımına da değinmiştir:

Lakab olsa Şâhî yaraşur ana
Hem ehl-i hünerdür hem ehl-i kerem (Ak, 2001: 266)

57. Tarih

Tārîh-i Manşib-ı Dervîş Ağa Ki Şâhincibaşı Şude Būd

Şahincibaşı olan Dervîş Ağa'nın memuriyetinin tarihi

Olup şād Rûhî raqam kıldı tārîh
'Atā kıldı Dervîşe sultân-ı 'âdil [1004] (Ak, 2001: 267)

[*Rûhî mutlu olup tarih yazdı: Adil sultan Dervîş'e (makamı) bağışladı.*]

عطا قلدی درویشہ سلطان عادل

70+9+1+100+30+4+10+4+200+6+10+300+5+60+30+9+1+50+70+1+4+30
= 1004

H. 1004/ M. 1596

Bağdatlı Rûhî'nin bu tarihi Bosnevî Dervîş Paşa'nın (ö. 1012/1603) şahincibaşı olması vesilesiyle kaleme alınmış beş beyitlik bir manzumedir. Şair manzumenin son mısramında tarih düşürmüştür. Bu mısramın ebced hesabı 1004 tarihini vermektedir ve bu bir tam tarihtir.

Dervîş Ağa, III. Murad döneminde (1574-1595) Enderun'a alınarak doğancılar zümresine katıldı. (...) Doğancılığı sırasında hacca giden Dervîş Ağa daha sonra şahincibaşılığa getirildi (Mart 1596) (Ak, 1994: 196). Mart 1596, Hicrî Recep/Şaban 1004 tarihine denk gelmektedir. Dönemin padişahı III. Mehmed'dir. Rûhî, Dervîş Ağa'yı bu göreve tayin eden III. Mehmed'i övgüyle anarak manzumesine başlamıştır:

Hidiv-i civân-baht-ı Sultân Muhammed
Yok ki zâtına ma' deletde mu'âdil (Ak, 2001: 266)

Şiirin devamında da padişahın Dervîş Ağa'ya bu makamı ihsan edişi anlatılmıştır. Padişahın nasiplendirip muradına kavuşturduğu Dervîş Ağa'nın bu göreve getirilişi cihana müjdedir:

İdüp behre-mend ol hümâ-tab'ı kıldı
Murâdın cihân sayd-gâhında hâsıl

Cihana beşâret yerin buldı devlet
Kerem kıldı dervîşine şâh-ı kâmil (Ak, 2001: 267)

94. Tarih

Tārīḥ-i Maṣṣīb-ı Hüseyn Efendi Ki Vâridâtı-ı Dîvân-ı Hümâyûn Şud 1006

Divan-ı Hümayun gelir memuru olan Hüseyin Efendi'nin göreve gelişinin tarihi, 1006

Rûḥî-i zâr didi târîḥin

Ola erzânî vâridât-ı celîl (Ak, 2001: 287)

[Ağlayıp inleyen Rûḥî tarihini dedi: Kolayca elde ettikleri, yüce gelirler olsun.]

اوله ارزانی واردات جلیل

1+6+30+5+1+200+7+1+50+10+6+1+200+4+1+400+3+30+10+30= 996

H. 996/ M. 1587-1588

Bağdatlı Rûḥî'nin bu manzumesi divanın neşrindeki sıraya göre tarihlerinin sonuncusudur. Aynı zamanda tayin vesilesiyle düşürülmüş tarihlerinin de son manzumesidir. Şair, Hüseyin Efendi (ö. ?) isimli bir zatın Divanihümayun'un vâridât kaleminde görevlendirilmesine üç beyitlik bu manzumeyi kaleme almıştır. Tarih mısraının ebced ile hesabı 996 tarihini vermektedir. Manzumenin içinde bulunduğu nüshalardan Pertev Paşa'da tarih yer almazken, Reşid Efendi'de 1006 tarihi kaydedilmiştir. 1006 tarihini elde etmeyi sağlayacak ta'miye tespit edilememiştir. Verilmek istenen tarihin, mısraın tam hesabıyla elde edilen 996 olması kuvvetle muhtemeldir.

Vâridât, gelir, gelirler anlamına gelir ve defterdarlığa bağlı, gelirleri yöneten alt birimlerden biridir:

Defterdarların idaresi altındaki kalemler ayrılmış olup bunlar birer kalem şefinin başkanlığında olmak üzere muhasebe, mukâtaa, mevkûfat, vâridât, kıla' tezkireciliği ve tezkire-i ahkâm kalemleriydi (Kütükoğlu, 1994: 96).

Vâridâtî ise defterdarlığın bahsi geçen biriminin amiri konumunda olan kişinin vazifesine verilen adıdır. Rûḥî'nin başlıkta verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre Hüseyin Efendi, Divanihümayun'un gelirlerini takip etmekle görevli vâridât birimine tayin edilmiştir. Şair, manzumenin ilk beytinde de Hüseyin Efendi'nin 'vâridâtî' olduğunu belirterek vazifenin adına vurgu yapmıştır:

Vâridâtî olup bir ehl-i kalem

Kıldı lutf ana Rabb-ı hayy-ı celîl (Ak, 2001: 287)

Devamında gelen beyitte şair Hüseyin Efendi'yi himmet ehli olarak nitelendirmiş ve sayılar ilminin tamamını öğrendiğini belirtmiştir:

Ehl-i himmet Hüseyin Efendi kim
Fenn-i erkâmı eylemiş tekmîl (Ak, 2001: 287)

3.1.2. Vefatlara Düşürülen Tarihler

Tarih düşürme geleneğinde vefatlara düşürülen tarihlerin yeri büyüktür. Şairler özellikle padişahların, tanınmış zatların, devlet büyüklerinin, meşhur şairlerin ve daha pek çok kimsenin vefatına tarih düşürmüştür. İsmail Yakıt Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme isimli çalışmasında, vefatlar için kaleme alınan tarihleri kendi eceliyle vefat edenler, şehit olanlar, katledilenler ve intihar edenler olarak başlıklandırmıştır (Yakıt, 2017: 114).

Rûhî, tanınmış birkaç kişi dışında, daha çok çevresinden tanıdığı kişilerin vefatlarına tarih düşürmüştür. Bunların içinde bir zatın eşinin vefatına, başka bir kişinin kızının vefatına ve bir cinayet vakasına düşürdüğü tarihler ilgi çekici örneklerdir.

Şair, vefat konulu bu manzumelerinde duruma olan üzüntüsünü dizelerine yansıtmıştır. Rûhî'nin genç yaştaki ölümler için çok daha fazla üzüldüğü görülür. Bunların dışındaki vefatlar için kaleme aldığı manzumelerde ise merhumların keder, acı, sıkıntı, zahmet dolu bu dünyadan kurtulup huzura kavuştuklarını vurgulamıştır.

8. Tarih:

Tārîḥ-i Vefât-ı Muḥammed Şah Ki Ez Zebân-ı Ağayeş Güfte Şud

Muhammed Şah'ın ağasının dilinden söylenmiş olan vefat tarihi

Ḳıldı tārîḥ-i vefatını gönül vird-i zeban
Dile kâr eyledi hicrânı Muḥammed Şāhuñ [1003] (Ak, 2001: 234)

[Gönül, vefatının tarihini hep tekrarlanan bir dua (gibi) yaptı. Muhammed Şah'ın ayrılık acısı gönül canına işledi.]

دله کار ایلدی هجرانی محمد شاهک

4+30+5+20+1+200+1+10+30+4+10+5+3+200+1+50+10+40+8+40+4+300
+1+5+20= 1002

H. 1003/ M. 1595

Rûhî'nin bu tarihi Muhammed Şah'ın vefatı için kaleme alınmış dokuz beyitlik bir manzumedir. Manzumenin tarihi son beyitte verilmiştir. Divanın

nüshalarından Reşid Efendi yazmasında manzumenin tarih beytinin yanında 1003 tarihi yer almaktadır. Tarih mısramın ebced hesabı yapıldığında ise 1002 sayısı elde edilmektedir. Beyitten lafzen veya imaen ta'miye tespit edilememiştir. Yani şairin, eklenmesi gereken 1'i doğrudan veya ima yoluyla işareti, beyitte bulunamamıştır.

Rûhî'nin vefatına tarih düşürdüğü Sultan Muhammed Şah, 1596 tarihinde vefat eden Safevî hükümdarı Muhammed Hudâbende olmalıdır.

Şah unvanı tarihte farklı hükümdarlıklarda koruyan, hüküm süren anlamlarında kullanılmıştır: Safevîler'in İran'a hâkim olmasından sonra şah unvanı yaygınlık kazanmış ve 'İran hükümdarı' anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Gündüz, 2010: 249). Dolayısıyla Rûhî'nin tarih düşürdüğü Sultan Muhammed için kullandığı şah unvanı, Safevî hükümdarlarından biri olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Safevî hükümdarlarından Şah I. Tahmasb'ın oğlu olan Muhammed Hudâbende, 985/1578 tarihinde tahta geçmiştir. Hükümdarlığı 1587 yılında Abbas Mirza tahtını ele geçirene kadar sürmüştür. Tahtını yeniden ele geçirmek için bazı teşebbüslerde bulunduysa da başarılı olamayan Muhammed Hudâbende Kazvin'de öldü (1596) (Gündüz, 2008: 454).

Şair manzumeye 'Dostlar feryat figan ettiğim için beni ayıplamayın. Gönlüm Muhammed Şah'ın ayrılığının ateşiyle yandı.' diyerek başlamıştır. Manzumenin genelinde sultanın ölümünden duyduğu hüznü ve acıyı anlatmıştır. Baht-ı siyeh, feryâd u figân, nale, âh ü vâh gibi kelimelerin kullanım sıklığı buna kanıttır.

Dostlar âh u figân eyledüğüm 'ayb itmen
Nâr-ı hicriyle gönül yandı Muhammed Şâhun

Cümleden ben ki sitem-dîde-i baht-ı siyehem
Olmuşam hemdemi feryâd u figân u âhun (Ak, 2001: 233)

9. Tarih:

Tārîḫ-i Zībā Li-Vefatı 'Âli Ḥān

Ali Han'ın vefatına güzel bir tarih

Fikre vardı haber-i mevtini duydu Rûhî
Düşdi tārîḫ 'Âli Ḥāna igen hayf oldı [996] (Ak, 2001: 253).

[Rûhî, ölüm haberini alınca düşündü (ve) tarih düştü: Ali Han'a yazık oldu.]

دوشدی تاریخ علی خانہ ایکن حیف اولدی

70+30+10+600+1+50+5+1+10+20+50+8+10+80+1+6+30+4+10= 996

H. 996/ M. 1587-1588

Bağdatlı Rûhî'nin bu tarihi divanının matbu nüshasında yer almaktadır. Ali Han'ın vefatı dolayısıyla kaleme alınmış olan manzume beş beyitten müteşekkildir. Manzumenin tarih beyti sonda yer almaktadır. Şair beytin ilk mısraında mahlasını vermiş ve ikinci mısraın başında 'düşdi târîh' diyerek tarih düşürmüştür. Tarih beytinde mısraın tamamı ebced hesabına dâhil edilmemiştir. 'Ali Hâna igen hayf oldu' cümlesi ebced hesabına vurulduğunda 996 tarihi elde edilmektedir.

Şair manzumeye ecel rüzgârının Ali Han'ı iki kat büküp genç yaşta fani topırağa düşürdüğünden bahsederek başlamıştır:

İki kat itdi Alî Hân'ı büküp bâd-ı ecel
Gonca idi düşüben hâk-i fenaya saldı (Ak, 2001: 234).

Rûhî'nin ifadeleri, Ali Han'ın bir hastalık neticesinde zamansız öldüğünü düşündürmektedir. Şiirin ikinci beytinden ise bahsi geçen zatın İstanbul'da ikamet ettiği yahut İstanbul'da vefat ettiği fikrini edinmek mümkündür. Ali Han'ın vefatı üzerine tarih düşüren şair, İstanbul'un güzelliklerine doyamadan vefat ettiğini belirtir (Buyruk, 2015: 22).

Gözini açmadı zevkin ide İstanbul'uñ
Nâgehân dîdeleri gird-i fenadan toldı (Ak, 2001: 234)

Rûhî, Ali Han'ın gurbette öldüğünü 'Aglan ol bîkesi kim gurbet evinde öldi (Ak, 2001: 234)' mısraında söyler. Şair Ali Han adlı bir zattan divanında Velehu Berâyı Letâ'if Güfte Şud başlıklı manzumesinde de bahsetmiştir. Şair, güzel kokular yayan rüzgârdan kendisi adına Basra'da bulunan Ali Han'a dualar götürmesini ve elini öpmesini ister (Buyruk, 2015: 36):

Yoluñ düşse diyâr-ı Basra'ya ey bâd-ı 'itr-engîz
Du'âlar eyleyüp bûs it elin bizden 'Ali Hanuñ (Ak, 2001: 155).

Şairin bu iki farklı şiirinde adı geçen Ali Han yine iki farklı şehirle, Basra ve İstanbul'la anılmıştır. Rûhî'nin vefatı dolayısıyla tarih düştüğü Ali Han isimli zat hakkında Sicill-i Osmanî'de ve farklı kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

19. Tarih:

Târîh-i Vefât-ı Şehzâde-i Kâmil Sultân Selîm

Kamil şehzade merhum Sultan Selim'in vefatına tarih

Nev-civân gitdi cihandan didi Rûhî târîh
Hayf şehzade-i pür-fehm-i selîmü't-tab'a [1005] (Ak, 2001:243)

[Genç, delikanlı dünyadan gitti, Rûhî tarih söyledi: Karakteri sağlam,
anlayışlı şehzadeye yazık (oldu)!]

حيف شهزاده پر فهم سليم الطبعه

8+10+80+300+5+7+1+4+5+1+2+200+80+5+40+60+30+10+40+1+30+9+2
+70+5= 1005

H. 1005/ M. 1597

Rûhî'nin şehzadenin vefatı sebebiyle kaleme aldığı bu tarihi kıt'a-i kebire
şekliyle yazılmış beş beyitlik bir manzumedir. Şiirde tarih beyti sonda yer
almaktadır. Şair tarih düşürdüğünü 'didi Rûhî târîh' cümlesiyle belirtmiştir.
Tarih mısraı ebced hesabına vurulduğunda 1005 tarihi bulunur. Bu tarih de
beytin yanında yazan tarihle aynıdır ve bu bir tam tarihtir.

Bağdatlı Rûhî'nin manzumesinde bahsettiği Şehzade Selim, III. Mehmed'in
oğludur: 14 veya 4 yaşında iken 3 Ramazan 1005'de (20 Nisan 1597)
kızılca hastalığından vefat eyledi. II. Selim Türbesi'ne defnedildi (Mehmed
Süreyya, 1996: 40). Rûhî, şiirinde şehzadeyi nevcivân *delikanlı, genç*
olarak anmıştır. Bundan, şehzadenin erken yaşta vefat ettiği anlaşılır. Şair,
Sultan Selim'in muradına eremeden vefat ettiğini belirtir:

Gitdi nâ-kâm bekâ mülküne Sultân Selîm
Hayflar oldu o şehzâde-i 'âli-tab'a (Ak, 2001: 242)

Padişah III. Mehmed'in ismi bilinen beş oğlu vardır. Beş oğlundan ikisi
(Selim ve Cihangir) küçük yaşta ölmüştür. İdam ettirdiği Mahmud'un
dışında diğer iki oğlu Ahmed ve Mustafa daha sonra tahta çıkmışlardır
(Emecen, 2003: 413). III. Mehmed oğlunu öldürdükten yedi ay sonra vefat
etmiştir (H. 1012/ M.1605) (Uzunçarşılı, 1988: 115).

49. Tarih

Tārîh-i Vefât-ı Vālî-i Merķūm Tābe Şerāhu

Adı geçen valinin – Toprağı (kabri) iyi ve temiz olsun – vefatının tarihi

'Azm-i huld itdükde Rûhî söyledi târîhini
Oldı İbrāhîm Pāşā vāşıl-ı mülk-i na'îm [1005] (Ak, 2001: 262)

[Cennete (doğru) yola çıkınca Rûhî tarihini söyledi: İbrahim Paşa, cennet
mülküne ulaştı.]

اولدی ابراهيم باشا واصل ملك نعيم

1+6+30+4+10+1+2+200+1+5+10+40+2+1+300+1+6+1+90+30+40+30+20
+50+70+10+40= 1001

H. 1001/ M. 1592-1593

İbrahim Paşa'nın vefatına tarih olan bu manzume, Rûhî'nin paşa için kaleme aldığı üçüncü tarih manzumesidir. Manzume dört beyitten müteşekkildir. Tarih mısraı ebced hesabına vurulduğunda 1001 tarihini vermektedir. Manzumenin yer aldığı Pertev Paşa nüshasında 1001, Reşid Efendi nüshasında ise 1005 tarihi not düşülmüştür. Mısram hesabıyla Pertev Paşa nüshasının tarihi uyuşmaktadır.

Rûhî'nin üç tarih manzumesinde kendisini konu ettiği İbrahim Paşa'ya, Sicill-i Osmanî'de ve çeşitli kaynaklarda rastlanmamıştır. Dolayısıyla ölüm tarihini kesin olarak bilemediğimiz İbrahim Paşa'nın, Rûhî'nin manzumesinden hareketle 1001/ 1592-1593 tarihinde vefat ettiğini düşünmek yerinde olacaktır.

Şair, İbrahim Paşa'nın vefatını ilk beyitten haber verir. İbrahim Paşa, dünyadan göçüp, sonsuzluk meyhanesinde ikamet eder olmuştur:

Eyledi dünyâdan İbrâhîm Pâşâ intikâl
'İşret-âbâd-ı bekâya cân atup oldu mukîm (Ak, 2001: 262)

Rûhî, paşanın sağlığında herkese bolluk ve bereket bağışladığını belirtir:

Feyz-bahş-ı hâs u 'âm idi vücûd-ı eşrefi
Hâle ırgürmişdi anı rehmet-i fazl-ı Rahîm (Ak, 2001: 262)

65. Tarih

Tārîḥ-i Vefât-ı Cihân Dede El-Merḥûm Eş-Şehîr Be-Kelâmî Ṭâbe Serâhu

Kelâmî (namıyla) meşhur Merhum Cihan Dede'nin -Toprağı (kabri) iyi ve temiz olsun- vefatının tarihi

Didi Rûhî vefatına tārîḥ
Gıtdi müşkil-küşâ-yı mülk-i kadem [1004] (Ak, 2001: 271)

[Rûhî, vefatının tarihini dedi: Zorlukları çözen (kişi) dünyadan ayağını çekti.]

کندی مشکل کشای ملک قدم

20+400+4+10+40+300+20+30+20+300+1+10+40+30+20+100+4+40=
1389

H. 1004/ M. 1595

Rûhî bu manzumesini Kelâmî Cihan Dede'nin (ö. 1004/1595) vefatına tarih düşürmek maksadıyla kaleme almıştır. Kıt'a-i kebire nazım şekliyle kaleme alınmış manzume dokuz beyittir. Tarih mısraının ebced hesabı 1389 çıkmaktadır. Mısraın başındaki 'gitdi müşkil' ifadesinden müşkil kelimesinin ebced hesabı karşılığı olan 390 sayısının çıkarılması yoluyla ta'miye düşünülebilir. Bu durumda 1389-390=999 tarihi elde edilir. Fakat vefat tarihine ulaşmak için toplamdan 385 sayısı çıkarılmalıdır. Bu ifadenin haricinde çıkarma ta'miyesi olabilecek bir ifadeye rastlanmamıştır.

Kelâmî mahlaslı şairlerin ilki olan Kelâmî Cihan Dede, Kerbelâlıdır. 1004/1595-96 tarihinde vefat etmiştir (Okuyucu, 2008: 206). Rûhî, bu uzun manzum tarihinde Cihan Dede'yi methederken edebî yönüne de vurgu yapmıştır. Temiz kalpli ve sağlam tabiatlı olduğunu söylediği Cihan Dede'nin şiirini gönül çekici ve müphem bulur:

Mâlik-i kalb-i sâf u tab'-ı selîm
Sâhib-i nazm-ı dilkeş ü mübhem (Ak, 2001: 271)

Şiirinin, Anadolu'nun parlaklığını artıran bir özellikte olduğunu; nesrinin ise, İran'ın nesir ustalarının bile beğendiği kadar iyi olduğunu söylemiştir:

Nazmı revnak-fezâ-yı hıtta-i Rûm
Nesri makbul-ı münşiyân-ı 'Acem (Ak, 2001: 271)

66. Tarih

Tārîh-i Vefât-ı Merhûm Sefer Ağa

Rahmetli Sefer Ağa'nın vefatının tarihi

Rûhî-i zâr didi tārîhin
Şahn-ı mülk-i bekâya düşdi Sefer [996] (Ak, 2001: 272)

[Ağlayıp inleyen Rûhî, tarihini dedi: Sefer, sonsuzluk ülkesinin bahçesine düştü.]

صحن ملك بقايه دوشدى سفر

90+8+50+40+30+20+2+100+1+10+5+4+6+300+4+10+60+80+200= 1020

H. 996/M. 1587-1588

Rûhî'nin bu tarihi de Sefer Ağa (ö. ?) adında bir zatın vefatı sebebiyle kaleme alınmıştır. Manzume dört beyitten oluşmaktadır. Tarih mısraının ebced hesabı 1020 çıkmaktadır. 1020-996= 24 sayısı için çıkarma usulü ta'miye tespit edilmelidir. Tarih mısraında yer alan sahn-ı mülk-i bekâ

tamlamasından sahn sözünün ortasında bulunan ح harfinin sayı değeri olan 8’le, ‘düşdi sefer’ ifadesinden *üç kez düştü* anlamı çıkarılabilir. Yani 8 ile 3’ün çarpımı olan 24 sayısı toplamdan düşürüldüğünde 996 tarihi elde edilmiş olur.

Sicill-i Osmanî’de ve mezkûr kaynaklarda Sefer Ağa adıyla incelenen şahısların ölüm tarihleri, manzumeye not edilmiş olan tarihle uygun değildir. Bununla birlikte Sicill-i Osmanî’de 995/1597 yılında vefat eden müderrislik ve müftülük vazifelerinde bulunmuş bir zat Sefer Efendi adıyla kaydedilmiştir (Mehmed Süreyya, 1996: 1484). Ancak bu kişiyle Rûhî’nin bahsettiği şahsın aynı kişi olup olmadığı konusu müphemdir. Rûhî’nin tarih düşürdüğü Sefer Ağa’nın mesleği, unvanı yahut lakabı hakkında manzumede herhangi bir bilgi vermemesi, kişi hakkında net bilgilere ulaşmamıza engeldir.

Şair manzumede Sefer Ağa’nın dünyanın dertlerinden kurtulup rahmet deryasına düştüğünü; elem, dert, kıskançlık, korku ve tehlikenin olmadığı bir âleme gittiğini anlatmıştır:

İrdi bir ‘âleme kim yok anda
Elem ü derd ü renc ü havf u hatar

Mihnetinden halâs olup dehrün
Düşdi deryâ-yı rahmete yekser (Ak, 2001: 272)

67. Tarih

Tārîḥ-i Merḥûm Şâfi Çelebi Ṭābe Şerāhu

Rahmetli Sâfi Çelebi’nin – Toprağı (kabri) iyi ve temiz olsun – vefatının tarihi

Uçınca Rûhî hemân mevtine didüm tārîḥ
Şafâlar eyledi Şâfi cinâne başdı kadem [1003] (Ak, 2001: 272)

[(Sâfi Çelebi) uçunca (ben) Rûhî, ölümüne hemen tarih dedim: Sâfi cennete ayak bastı, huzura erdi.]

صفالر ایلدی صافی جنانه بصدی قدم

90+80+1+30+200+1+10+30+4+10+90+1+80+10+3+50+1+50+5+2+90+4+
10+100+4+40= 996

H. 996/M. 1587-1588

Şair bu tarih manzumesini de yine vefat nedeniyle kaleme almıştır. Kıt’a formunda kaleme alınmış olan manzumenin son mısraının hesabı 996 tarihini vermektedir.

Sicill-i Osmanî'de Sâfi Çelebi adıyla kaydedilen tek bir şahıs vardır. Şair olduğu bilgisinin yanında ölüm tarihi 997/1589 olarak verilmiştir (Mehmed Süreyya, 1996: 1431). Rûhî'nin sözünü ettiği kişiyle, adı geçen kaynaktan yer alan kişinin ölüm tarihlerinin yakın olması aynı kişi olduklarını düşündürmektedir ancak bu kesin değildir.

Rûhî, bu kısa manzumesine okuyucuya hitap ederek başlamıştır. Sâfi'nin bu dünyadan neden el çektiğini merak ederseniz, maksadı cennet bahçesine adım atmaktır.' demiştir:

Niçün bu bağdan el çekdi dersenüz Sâfi
Bihişt ravzasına basmagidi kasdı kadem (Ak, 2001: 272)

68. Tarih

Tārîh-i Vefât-ı Muştafa Beg

Mustafa Bey'in vefatının tarihi

Söyledi Rûhî-i bî-dil mevtinüñ tārîhini
Şahn-ı gülzâr-ı bekâyâ Muştafâ başdı kadem [994] (Ak, 2001: 273)

[Gönlü yaralı Rûhî, ölümünün tarihini söyledi: Mustafa, sonsuzluğun gül bahçesinin avlusuna ayak bastı.]

صحن كلزار بقايه مصطفى بصدى قدم

90+8+50+20+30+7+1+200+2+100+1+10+5+40+90+9+80+10+2+90+4+10
+100+4+40= 1003

H. 1003/M. 1594-1595

Bağdatlı Rûhî'nin bu tarih manzumesi Mustafa Bey'in (ö. ?) vefatı sebebiyle kaleme alınmıştır. Manzume üç beyittir. Tarih beytinin yanına 994 tarihi not edilmiştir. Fakat tarih mısraının hesabı 1003 tarihini vermektedir. İki tarih arasında 9 sayı fark vardır. Manzumede bu farkı ortadan kaldıracak doğrudan verilmiş bir çıkarma ta'miyesi tespit edilememiştir.

Ancak 'sahn-ı mülk-i bekâ' tamlamasından sahn sözünün ortasında bulunan ح harfinin sayı değeri olan 8'e kadem basdı ifadesinden 1 ekleneceği düşünülürse toplamdan 9 çıkarma yoluna gidilebilir. Böylece 994 tarihi elde edilmiş olur.

Sicill-i Osmanî'de 994 tarihinde vefat etmiş Mustafa Efendi adıyla kayıtlı bir kişi vardır. Üsküplü ve müderris olduğu bilgisi yer alır (Mehmed Süreyya, 1996: 1148). Rûhî manzumesinde ismini Mustafa Bey olarak zikrettiği zat hakkında başka herhangi bir bilgi vermediğinden şahsı kaynaklardan tespit etmek güçtür.

Rûhî, vefata tarih olan bu kısa manzumesinde dünyayı rahat ve huzurun olmadığı dikenlik bir âlem olarak nitelendirmiştir. Mustafa Bey'in gam, keder ve beladan ibaret olan bu dünyadan dert ve keder dikeninin olmadığı bir gül bahçesine yani cennete gittiğini anlatmıştır:

Gördi hâristân-ı 'âlemde yok âsâr-ı safâ
Mustafa Big eyledi 'azm-ı çemenzâr-ı 'adem

Gitdi bir yerden ki endüh u belâdur hâsılı
Yetdi bir gülzâra kim yok anda hâr-ı derd ü gam (Ak, 2001: 272-273)

69. Tarih

Tārîh-i Vefât-ı Hüsrevzâde İbrâhîm Çelebi Ki Nev-Cevân Reft Ez- 'Âlem

Gençken dünyadan göçen merhum Hüsrevzâde İbrahim Çelebi'nin vefatının tarihi

Cihândan nev-cevân gitmekle ol serv-i sehî-kâmet
Meded vâh öldi Hüsrevzâde tārîh oldı mevtiyçün [994] (Ak, 2001: 273)

[O fidan gibi boyu olan servi, dünyadan genç (yaşta) gidince (bu) ölümü için tarih oldu: Vâh, yazık! Hüsrevzâde öldü.]

مدد واه اولدی خسروزاده

40+4+4+6+1+5+1+6+30+4+10+600+60+200+6+7+1+4+5= 994

H. 994/ M. 1586

Şair Rûhî'nin vefat için düşürdüğü manzum tarihlerden biri de bu şiiirdir. İki beyitten oluşmaktadır. Tarih beytinde ikinci mısraın tamamı tarih değildir. 'Tarih oldı mevtiyçün' açıklaması hesaba dâhil edilmemiştir. İlgili kısmın ebced hesabı 994 tarihini vermektedir. Tarih beytinin yanına kaydedilen tarihle hesaptan çıkan tarih aynıdır ve tam tarihtir.

Hüsrevzâde İbrahim Çelebi hakkında mezkûr kaynaklarda bilgi bulunamamıştır. Hüsrev-zâde unvanı sebebiyle dönemin devlet adamlarından 'Hüsrev' isimli bey ya da paşalardan birinin oğlu olabileceği düşünülse de bunu kesinleştirecek kanıtlar mevcut değildir. Rûhî, manzumenin başlığında ve tarih beytinde 'nev-cevan' genç tabiriyle İbrahim Çelebi'nin genç yaşta vefat ettiğini vurgulamıştır.

Rûhî, bu genç yaşta vefat eden kişi için duyulan acıyı manzumesinde dile getirmiştir. Hüsrevzâde İbrahim, gam çölünde vefat edince meleklerin kendisine acıyarak ölümü için kan ağladıklarını belirtir:

Vefât idince deşt-i gamda Husrev-zâde İbrâhîm
Melekler acıyup kan agladılar gökde fevtiyçün (Ak, 2001: 273)

70. Tarih

Târîh-i Vefât-ı Beyânizâde Merhûm Aḥmed Çāvûş Ki Der-Ḥaleb Fevt Şud Ṭābe Şerāhu

Halep'te vefat eden merhum Beyânizâde Ahmed Çavuş'un -Toprağı (kabri) iyi ve temiz olsun- vefatının tarihi

Olinca Rûhîyâ ol ehl-i rahmet cennete vâşıl
Didüm târîhin Aḥmed Çāvûş oldı vâşıl-ı cennet [994] (Ak, 2001: 274)

[*Ey Rûhî! O rahmet ehli cennete kavuşunca tarihini dedim: Ahmed Çavuş cennete kavuştu.*]

احمد چاوش اولدی واصل جنت

1+8+40+4+3+1+6+300+1+6+30+4+10+6+1+90+30+3+50+400= 994

H. 994/ M. 1586

Rûhî'nin vefat için düşürdüğü bu tarihi, altı beyitten müteşekkil bir manzumedir. Sonda yer alan tarih beytinin ikinci mısraında 'didüm târîhin' ifadesinden sonra gelen kısım tarihtir. Bu kısım ebced sistemiyle hesaplandığında 994 tarihini vermektedir. Bu tarih ile beytin yanına kaydedilmiş olan tarih aynıdır ve tam tarihtir.

Şair bu tarihini Halep'te vefat ettiğini söylediği Beyânizâde Ahmed Çavuş için kaleme almıştır. Adını daha önce zikrettiğimiz kaynaklarda, Ahmed Çavuş hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

Rûhî, manzumesine dünyanın geçiciliği ve eziyetlerinden bahsederek giriş yapmıştır. Ahmed Çavuş'un dünyanın bela ve eziyetlerine katlandığını, tam rahata ereceği dönemde vefat ettiğinden çektiklerinin yanına kaldığını söylemiştir. Devamında gelen beyitte Ahmed Çavuş'un Bağdat'ta ikamet ettiğini ancak Halep şehrinde vefat ettiğini belirtmiştir:

Çeküp dehrün belâ vü mihnetin zevk idicek demde
Felek el viridi kaldı ana (hep) çekdikleri zahmet

Egerçi mesken-i me'lûfi Bagdâd idi ammâ kim
Haleb şehrinde kıldı emr-i Hakla cennete rihlet (Ak, 2001: 274)

71. Tarih

Tārīḥ-i Vefāt-ı Ḥasan Efendi Ki Defterdār-ı Mālīyye-i Bağdād Būd

Bağdat maliye defterdarı olan Hasan Efendi'nin vefatının tarihi

Rûḥî du'âyile didi tārīḥ-i mevtini

Dāyim Ḥasan Efendiye cennet maḳām ola [998] (Ak, 2001: 274)

[Rûḥî dua ile ölüm tarihini söyledi: Hasan Efendi'nin makamı cennet olsun.]

دايم حسن افنديه جنت مقام اوله

4+1+10+40+8+60+50+1+80+50+4+10+5+3+50+400+40+100+1+40+1+6+30+5= 999

H. 998/ M. 1589-1590

Bağdatlı Rûḥî'nin vefat için kaleme aldığı tarihlerinden olan bu manzume, Bağdat defterdarı Hasan Efendi'nin (ö. 998/1589-1590?) ölümü üzerine kaleme alınmıştır ve beş beyitten oluşmaktadır. Sonda bulunan tarih mısraının hesabı 999 tarihini vermektedir. Manzumenin yer aldığı yazma nüshalardan Pertev Paşa'da rakamla 998 tarihi kaydedilmişken Reşid Efendi'de herhangi bir kayıt yoktur. Kaynaklarda ölüm tarihini tespit edemediğimiz Hasan Efendi'nin vefatı, Pertev Paşa'da kayıtlı olan 998 yılında ise Rûḥî'nin bu manzum tarihi ta'miyeli olmalıdır. Tarih beytinden bir önceki beyitte 'gelür mi (...) bir' ifadesinden 999'dan 1 çıkarılır ve 998 tarihine ulaşılmış olur:

Yârab gelür mi 'âleme bir öyle ehl-i hayr

Kim lutfi dâyim ola vü hayrı müdâm ola (Ak, 2001: 274)

Bağdat defterdarı vazifesinde bulunduğu tespit edilen görevlilerden Hasan isimli bir kişi vardır. Bu şahsın Bağdat defterdarı olarak 1574-1578 yılları arasında görev yaptığı belirtilmektedir (Gülcü, 1999: 92). Bu kişinin, Rûḥî'nin ölümü için tarih düşürdüğü Hasan Efendi'yle aynı kişi olup olmadığı bilinmemektedir.

Rûḥî'nin bu manzumesi 'ola' rediflidir. Şair, redifin yarattığı anlam bütünlüğü dolayısıyla şiirin genelinde Hasan Efendi için dua etmiştir. 'Temiz kadeh elinden bir an bile uzak olmasın, huzur ve mutlulukla içtiği hep o temiz kadeh olsun.' demiştir. Rahmet kapılarının daima yüzüne açılması ve Allah'tan şerefli ruhuna binlerce selam olması duasında bulunmuştur:

Bir dem elinden olmaya câm-ı tahûr dûr
Nûş itdüği safâyile dâyim ola o câm ola

Rahmet kapuları yüzine feth olup müdâm
Hakdan şerîf-i rûhına yüz bin selâm ola (Ak, 2001: 274)

72. Tarih

Târîh-i Vefât-ı Ciger-Kûşe-i Elvendzâde Haydar Big Ki Nâmeş Rakıyye

Elvendzâde Haydar Bey'in Rakıyye isimli ciğer köşesinin vefatının tarihi

Şorsalar târîh-i mevtin okuram bu mışra'ı
Çekdi nakd-i 'ömrümü devran elümden aldı hây [998] (Ak, 2001: 275)

[Ölüm tarihini sorsalar bu mısraı okurum: Ah! Felek ömür sermayemi çekti,
elimden aldı.]

چكدى نقد عمرى دوران المدن الذى هاى

3+20+4+10+50+100+4+70+40+200+40+10+4+6+200+1+50+1+30+40+4+
50+1+30+4+10+5+1+10= 998

H. 998/ M. 1589-1590

Rûhî'nin vefat için düşürdüğü tarihlerden bir diğeri olan bu manzume Elvendzâde Haydar Bey'in (ö. ?) kızı Rukiyye Hanım (ö. 998/1589-1590) içindir. Dört beyitten oluşan manzumenin tarih mısraının hesabı 998 tarihini vermektedir. Mısraın yanına kaydedilmiş tarihle hesaptan çıkan bu tarih aynıdır. Kaynaklarda hakkında bilgilere ulaşamadığımız bu vefatın tarihi 998 olmalıdır. Tarih düşürme çeşitlerinden tam tarihtir.

Rukiyye Hanım'ın Elvendzâde Haydar Bey'in kızı olduğu manzumede doğrudan ifade edilmemiştir. Şairin Rukiyye Hanım için kullandığı nitelermelerden yola çıkılarak kızı olduğu sonucuna varılmıştır. Rûhî manzumenin başlığında ve ikinci beytinde, merhum Rukiyye Hanım'ı Elvendzâde Haydar Bey'in 'ciger-kûşesi' *ciğerinin köşesi* şeklinde genellikle evlat için kullanılan bu tamlamayla tanıtmıştır. Yine başka bir beytinde kullandığı 'hâsıl-ı ömrüm' *ömrümün neticesi/toplamı*, 'nakd-i ömrüm' *ömür sermayem* bu tamlamalardandır.

Şiirin Elvendzâde Haydar Bey'in ağzından yazılması dikkat çekicidir. Hâsıl-ı ömrüm, ciğer-kûşem, yâr-ı canım, nakd-i ömrüm gibi tamlamalarla Haydar Bey'in kızına olan sevgisi ve vefatına duyduğu keder yansıtılmıştır (Adıgüzel ve Kuşçu, 2019: 2135):

Eylesem 'ayb eylemen dünyâ vü mâfihâyı terk
Hâsıl-ı 'ömrüm yitirdüm neyleyin dünyâda vâv

Yata lâyük mı ciğer-kûsem Rakiyye hâkda
Ola ‘âlemde benüm ‘işret-gehüm behcet-serây (Ak, 2001: 275)

73. Tarih

Tārîh-i Vefât-ı Hümâ Hâtun Ki Zevce-i Muḳābele-i Muḫammed Çelebi Būd

Mehmed Çelebi'nin zevcesi Hümâ Hatun'un vefatının tarihi

Cihandan riḫlet itdükde didi tārîhini Rûhî
İrem gülzârına ḫondı Hümâ uçdı bu ‘âlemden [1002/1003] (Ak, 2001: 275)

[Dünyadan göç ettiğinde Rûhî (ölüm) tarihini söyledi: Hümâ bu âlemden uçtu, İrem bahçesine kondu.]

ارم کلزارنه فوندى هما اوچدى بو عالمدين

1+200+40+20+30+7+1+200+50+5+100+6+50+4+10+5+40+1+1+6+3+4+1
0+2+6+70+1+30+40+4+50= 997

H. 1002/ M. 1593-1594

Rûhî'nin vefatlara düşürdüğü tarihlerinden bir diğeri olan bu tarih Mehmed Çelebi'nin (ö. ?) eşi Hümâ Hatun (ö. 1002/1593-1594) içindir. Manzume üç beyitten oluşmaktadır. Tarih mısraı ebced hesabına vurulduğunda 997 tarihi elde edilmektedir. Mısraın yanında Pertev Paşa nüshasında 1003, Reşid Efendi nüshasında 1002 tarihi kaydedilmiştir. Bu durumda tarih, ta'miyeli olmalıdır. Tarih mısraındaki 'kondı Hümâ' ifadesinden h (ه) kondu/ geldi anlamı düşünülebilir. Hümâ kelimesin ilk harfi olan h'nin (ه) ebced hesabındaki karşılığı 5'tir. 997'ye 5 eklendiğinde 1002 tarihi elde edilmiş olur. Kaynaklarda Mehmed Çelebi ve eşi Hümâ Hatun ile ilgili bilgilere ulaşamamıştır. Rûhî'nin manzum tarihi ile belgelediği bu vefatın tarihi 1002/ 1593-1594 olmalıdır.

Manzumede Hümâ Hatun'un ismi dolayısıyla ilgi kurularak himmet kanatlarını açıp bu gam dolu dünyadan uçtuğu söylenmiştir (Adıgüzel ve Kuşçu, 2019: 2135). Hümâ Hatun'un büyük bir ağırlanma ve saygıyla cennete gittiğini belirten Rûhî, kendisini karşılamak için en büyük felek olan dokuzuncu felek yani çarh-ı a'zamdan meleklerin indiğini anlatmıştır:

Hümâ Hâtun idüp meyl-i sarây-ı cennetü'l-me'vâ
Açup himmet perin uçdı hemân bu dehr-i pür-gamdan

Hezâr i'zâz ile huld-ı berîne itdiler vâsıl
Melekler indi istikbâle nüh çarh-ı a'zamdan (Ak, 2001: 275)

89. Tarih

Tārīḥ-i Vefāt-ı Merḥūm Yaḥyā Ki Der-Dest-i A'dā Küşte Şud 1005

Düşman elinde 1005 (yılında) öldürülmüş olan Merhum Yahya'nın vefatının tarihi

Beyân-ı hâl idüp Rûhî vefâtına didi târīḥ

Şehîd oldı mekân-ı pâkî firdevs ola Yaḥyānuñ (Ak, 2001: 285)

[Rûhî durumu anlatıp vefatına tarih söyledi: Şehit oldu, Yahya'nın temiz mekâmı cennet olsun.]

شہید اولدی مکان پاکى فردوس اوله یحیانك

300+5+10+4+1+6+30+4+10+40+20+1+50+2+1+20+10+80+200+4+6+60+
1+6+30+5+10+8+10+1+50+20= 1005

H. 1005/ M. 1596-1597

Bu manzum tarih, Rûhî'nin konusuyla dikkat çekici tarihlerinden biridir. Şair manzumede haksız yere öldürüldüğünü söylediği Yahya isimli bir kişiyi konu edinmiştir. Şiir beş beyittir. Tarih beyti sonda yer alır ve tarih mısramının hesabı 1005'tir. Bu tarih ile manzumenin yer aldığı Reşid Efendi nüshasında başlığın yanına not edilen tarih aynıdır.

Şair başlıkta Yahya adlı bu kişinin düşmanlarının eliyle öldürüldüğünü belirtmiştir. Manzumesinde de bu olayın detaylarını işlemiştir. İlk beytinde, bu tarih manzumesinin Yahya'nın başına gelenleri anlatma amacı taşıdığını söylemiştir:

Mezarına gelüp ey vâkıf olmak isteyen hâle

Bu târīḥ eyler ahvâlin sana i'lâm Yahyânun (Ak, 2001: 285)

Devamında gelen beyitlerde Rûhî, o irfan ehli zatın haksız yere zulmün kemendiyle yakalandığını ve zalim kişilerin onun üzerine geldiklerini ifade etmiştir. 'Bu mazlumun kendisi şehadet şerbeti içti ama ona bu zulmü yapan dinsiz ve imansızların vay haline!' diyerek haksız yere öldürülen bu kimsenin şehit olduğunu vurgulamış bir taraftan da ona bu kötülüğü yapanlarının sonunun beter olacağını söylemiştir:

Giriftâr-ı kemend-i zulm idüp katl itdiler nâ-hak

Gelüp bir nice zâlim üstine ol ehl-i 'irfânun

O hod içdi şehâdet câmın ammâ vây hâline

O mazlûma bu zulmi eyleyen bî-dîn ü îmânun (Ak, 2001: 285)

93. Tarih

Tārīḥ-i Vefāt-ı Defterzâde Merḥûm Aḥmed Çavuş 995

Merhum Defterzâde Ahmed Çavuş'un vefatının tarihi, 995

O merḥûm eyleyince terk-i dünyâ kaşd idüp târīḥ
Didi hâtif ola me'vâsı Aḥmed Çāvūşuñ cennet (Ak, 2001: 287)

[*Gaipten bir ses o rahmetli, dünyayı terk edince tarih (düşürmeye) niyetlenip 'Ahmed Çavuş'un yeri cennet olsun.' dedi.*]

اوله ماواسی احمد چاوشك جنت

1+6+30+5+40+1+6+1+60+10+1+8+40+4+3+1+6+300+20+3+50+400= 996

H. 996/ M. 1587-1588

Rûhî'nin vefatlar dolayısıyla düşürdüğü tarihlerin sonuncusu olan bu manzume, Defter-zâde Ahmed Çavuş (ö. ?) için kaleme alınmıştır. Şairin kısa tarihlerinden biridir. Tarih mısramında 'didi hâtif' şeklinde yapılan girişin ardından gelen kısım ebced ile hesaplanmalıdır. Bu hesaptan 996 tarihi elde edilir. Manzumenin yanına kaydedilen tarih Reşid Efendi nüshasında 995, Pertev Paşa nüshasında 1006'dır.

Vefatına tarih düşürülen Defter-zâde Ahmed Çavuş'a, Sicill-i Osmanî'de ve mezkûr diğer kaynaklarda rastlanmamıştır. Kaynaklardan ölüm tarihine ulaşamadığından 995, 996 ve 1006 tarihlerinden doğru olanı tespit etmek güçleşmiştir. Bununla birlikte hesaptan çıkan 996 tarihini, 995 yahut 1006 tarihlerine tamamlatacak olan herhangi bir ta'miyeye rastlanmamıştır. Bu durumda hadisenin tarihini 996 olarak kabul etmek yerinde olacaktır.

Şair manzumenin başında, Ahmed Çavuş'un fani dünyada huzur bulmanın imkânsız olduğunu görerek sonsuzluk ülkesine göçtüğünü, vefat ettiğini belirtmiştir:

Cihân-ı bî-bekâda mümteni'dür gördi âsâyış
Bekâ mülkine defterdâr-zâde eyledi rihlet (Ak, 2001: 287)

3.1.3. Sünnet Düğünleri ve Evlilikler İçin Düşürülen Tarihler

Tarih düşürme geleneğinde, sünnet düğünleri ve evlilik merasimleri şairlerin tarihlerine konu olmuştur. Bağdatlı Rûhî de sünnet düğünleri için iki, evlilikler için dört tarih manzumesi kaleme almıştır.

3.1.3.1. Sünnet

Toplum hayatında önemli bir yere sahip olan sünnet düğünleri, tarih düşürme geleneği içinde de yerini almıştır. Özellikle padişahların

şehzadeleri için tertip ettikleri sünnet düğünlerine tarih düşürmek şairler arasında rağbet görmüştür.

Rûhî, Cigalazâde Sinan Paşa'nın oğlu Mahmud'un sünnet düğünü için tarih manzumesi kaleme almış ve bir de kaside yazmıştır. Sünnet konulu diğer tarih manzumesinde ise Cerrah Mehmed Paşa'nın oğulları için düzenlediği sünnet düğününe tarih düşürmüştür. Şair, bu tarih manzumelerinde düğünler hakkında çeşitli bilgiler vermiştir.

11. Tarih:

Tārīḥ-i Sūr-ı Sinān Paşā

Sinan Paşa'nın (düzenlediği) düğünün tarihi

Rûhî şafâ-yı kalbîle tārīḥini didi

Oldı bu sūr 'âleme hep mûcib-i sūrūr (Ak, 2001: 236)

[Rûhî, gönül hoşluğuyla tarihini söyledi: Bu düğün bütün âleme neşe kaynağı oldu.]

اولدی بو سور عالمه هب موجب سرور

1+6+30+4+10+2+6+60+6+200+70+1+30+40+5+5+2+40+6+3+2+60+200+6+200= 995

H. 995/ M. 1586-1587

Rûhî, bu tarih manzumesini Cigalazâde Sinan Paşa'nın oğlu için tertip ettiği bir sünnet düğünü vesilesiyle yazmıştır. Beş beyitten oluşan şiir, kıt'a-i kebire nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Şiirin tarih beyti sonda yer almaktadır ve tam tarihtir. Beytin ilk mısraında Rûhî, mahlasını söylemiş ve gelenek olduğu üzere, tarih düşürdüğünü belirtmiştir. İkinci mısra ebced hesabına vurulduğunda ise 995 tarihini verir ki bu beytin yanında yazan tarih ile uyumludur.

Rûhî, manzumesine Sinan Paşa'ya seslenerek başlar ve 'Daima rahat, huzurlu olasin.' diye dua eder. Şiirin ikinci beytinde paşanın halka zevk ve neşe vermek için bahar mevsiminde padişahlara yaraşır bir düğün düzenlediği söyler:

Zevk ü sūrūr virmek için halka gül gibi

İtdüñ dem-i bahârda bir hüsrevâne sūr

Kıldın sūrūr-ı sîneñi sünnet bu sūrda

İcrâ-yı sünnet eylemede itmedüñ kusûr (Ak, 2001: 236)

Şair Cigalazâde Sinan Paşa'nın oğluna tertip ettiği bu sünnet düğününden Bâz Der Şân-ı Şerîf-i Sadr-ı Mezkûr Ki Hâkim-i Bağdâd Bud başlıklı bir kasidesinde de bahsetmiştir. Bu kaside ve tarih manzumesinin –ûr kafiyesiyle yazılmaları dikkat çekmektedir. Aynı konuyu işleyen bu manzumeler arasında kafiyeyle yarattığı ortaklık, Rûhî gibi hünerli bir şairden beklenebilecek bir inceliklerdir. Kaside düğün hakkında, tarih manzumesine nispetle daha fazla bilgi içermektedir. Sûriyye özelliğinde olan manzumenin 22. beytinde bahsi geçen düğün anlatılmaya başlanmıştır:

Güzîde-i vüzerâ Hazret-i Sinân Pâşâ
Meğer ki eyledi mahdum-zâdesiyçün sûr (Ak, 2001: 93)

[Vezirlerin seçkini Sinan Paşa hazretleri, demek ki oğluna düğün yapmış.]

Şair, kasidede Sinan Paşa'nın oğlu için 'sürûr-ı sîneñ' gönülünün neşesi tamlamasını kullanmış ve 'O gözünün nuruna (oğluna) bu sünnet farz olmuştu.' demiştir. Kasidenin ileriki beyitlerinde 'Bu sûrda nice sünnet oldu' ifadesi geçmektedir. Sünnet düğününde sadece Sinan Paşa'nın çocuğu değil, aynı zamanda pek çok çocuğun da sünnet ettirildiği anlaşılmaktadır (Buyruk, 2015: 240).

Sinan Paşa'nın iki oğlu olduğu bilinmektedir: Kendisinden sonra iki oğlu da devlet hizmetinde çeşitli görevlerde bulundular. Bunlardan Mahmud vezirlik yaptı (Şakiroğlu, 1993: 526). Rûhî'nin tarih manzumesinde, paşanın oğlunun adı geçmemektedir. Buna karşılık kasidede, sünnet düğününün oğlu Mahmud için tertip edildiği bilgisi verilmiştir:

Bu sûru ism-i şerîfi gibi ide mahmûd
Belâdan ide çiğr kûşeni Hudâ mestûr (Ak, 2001: 95)

Rûhî, Sinan Paşa'nın oğlu için düzenlediği bu sünnet düğününden bahseden iki manzume kaleme almıştır. Kasidesinin beyitleri arasında düğün hakkında bilgilere yer vermiş, diğer manzumesinde ise bu düğünün tarihini düşürmüştür.

50. Tarih

Tārîh-i Hıtân-ı Veled-i Şadr-ı Ekrem Muḥammed Pāşā Tābe Şerāhu

Sadrazam Mehmed Paşa'nın -Toprağı (kabri) iyi ve temiz olsun- oğlunun sünnetinin tarihi

Rûhî bu sūr-ı dilkeşûñ kıldı raqam tārîhini
İzid mübarek eyleye sūrın vezir-i 'âdilüñ [1005] (Ak, 2001: 263)

[Rûhî, bu gönül çekici düğününün tarihini yazdı: Allah, âdil vezirin düğünününü mübarek eylesin.]

ايزد مبارك ايليه سورن وزير عادلک

1+10+7+4+40+2+1+200+20+1+10+30+10+5+60+6+200+50+6+7+10+200
+70+1+4+30+20= 1005

H. 1005/ M. 1596-1597

Bağdatlı Rûhî bu tarihini, bir sünnet düğünü vesilesiyle kaleme almıştır. Manzume yedi beyitten ibarettir. Tarih beyti sonda yer alır ve şair burada mahlasıyla birlikte tarih düşürdüğüün haberini vermiştir. Beytin ikinci mısraı ebced sistemiyle hesaplandığında 1005 tarihini vermektedir. Hesaptan çıkan tarih ile yazma nüshalarda beytin yanında yazan tarih aynıdır. Bu, tarih düşürme çeşitlerinden tam tarihtir.

Manzumenin başlığında şair, Mehmed Paşa'nın vezir olduğunu ve oğlu için sünnet tertip ettiğinin bilgisini vermiştir. Şiirin ikinci beytinde ise Mehmed Paşa'nın vezir-i sâni *ikinci vezir* olduğunu söylemiştir:

Ya'nî vezir-i sâni ol sadr-ı Muhammed nâm kim
Fettâhıdur hem 'ukdenün hallâlıdur hem müşkilün (Ak, 2001: 262)

1005/1596-1597 yıllarında ikinci vezir olarak vazifelendirilen kişi Cerrah Mehmed Paşa'dır (ö. 1013/ 1604):

4 Mart 1596'da sefere çıktı ve Eğri Kalesi kuşatmasına katıldı. Bundan sonra ikinci vezir ve sadâret kaymakamı oldu. 9 Nisan 1598'de Hadım Hasan Paşa'nın azli üzerine sadârete getirildi (Halaçoğlu, 1993: 415).

Oğulları Pîrî Bey ve Osman Bey'dir (Mehmed Süreyya, 1996: 1045). Cerrah Mehmed Paşa'nın bu sünnet düğünü iki oğlu için tertip ettiği bilgisini Rûhî manzumenin üçüncü beytinde vermiştir:

Gül faslı sünnet eyledi iki sürûr-ı sinesin
Kim her birisi ahsen-i takvîmdür âb u gilün (Ak, 2001: 262)

Rûhî, sünnet merasiminin bahar mevsiminde (gül faslı) yapıldığını, sünnet düğününün eğlence ehli için bir çağrı olduğunu, bahar mevsiminin gelmesi ile bir yandan gül bahçelerinin gezilmesi, bir yandan sünnet merasiminin vermiş olduğu bu zevkin fırsat bilinmesi gerektiğini belirterek, sünnet düğününün mübarek olması temennisinde bulunur (Buyruk, 2015: 239):

Bir sâr-ı 'âlî eyleyüp 'ıyş ehline kıldı safâ
Virdi murâd-ı maksadın her bî-dil ü bî-hâsılun

Bir yana sevk-i geşt-i gül bir yana zevk-i seyr-i sâr
'ıyş eylen ey ehl-i safâ bu demleri fırsat bilün (Ak, 2001: 262-263)

3.1.3.2. Evlilik

Evlilik merasimleri de sünnet düğünleri kadar şiirlerde işlenmiştir. Padişahların kızlarının evlilikleriyle sarayın diğer düğünleri Surnâme adı verilen eserlere konu olmuştur.

Bu törenler vesilesiyle sûriyye adıyla kaside şeklinde yazılan şiirlerle tarih manzumeleri de bu tür içinde değerlendirilmektedir. Surnâmeler sadece sarayın düzenlediği törenleri konu edinirken sûriyyelerle bu merasimlerin yılını belirleyen tarih manzumelerinde hem sarayın hem bu çevrenin dışında kalan kişilerin düzenlediği törenler anlatılmaktadır (Aynur, 2009: 565).

Rûhî, evlilikler için dört manzumede tarih düşürmüştür. Şairin tarihlerine konu ettiği evlilikler saray dışındadır. Bağdat eşrafından tanıdığı, kuvvetle muhtemel arkadaşı yahut yakını olan kişilerin evliliklerinin tarihini vermiştir.

80. Tarih

Tārîḥ-i ‘Aḳd-i Ḥükmî Efendi Der-Bağdād Te‘ehhül Kerde 997

Bağdat'ta evlenen Hükmî Efendi'nin nikâh akdinin tarihi, 997

Yüz şevk ile kaşd idüp bu ‘aḳde tārîḥ
Hâtif didi aḳterân-ı sa‘deyn oldı (Ak, 2001: 280)

[*Hatîf büyük bir şevkle bu evliliğe tarih (düşürmeye) niyet edip ‘İki uğurlular birleşti’ dedi.*]

اقتران سعدين اولدى

1+100+400+200+1+50+60+70+4+10+50+1+6+30+4+10=997

H. 997/ M. 1588-1589

Rûhî'nin sünnet vesilesiyle söylediği tarihler olduğu gibi evlilikler için düşürdüğü tarihler de vardır. Bu manzum tarihlerden ilki Hükmî Efendi adlı bir zatın evliliği dolayısıyla kaleme alınmıştır. Manzume üç beyittir ve tarih beyti sondadır. Ancak mısraın tamamı hesaba dâhil değildir. ‘Hatîf didi’ şeklindeki sunuşun ardından gelen kısmın hesabı 997 tarihini vermektedir. Bu tarih ile manzumeye rakamla kaydedilmiş olan tarih aynıdır.

Rûhî, manzumesinin başlığında evliliğine tarih düşürdüğü Hükmî Efendi'nin Divan-ı Hümayun kâtibi olduğundan bahsetmiş, hakkında başka herhangi bir bilgi vermemiştir. Allah'ın Hükmî Efendi'yi yöneltmesiyle düğün tertip ettiğini ve bu düğünle cihanın mutluluk ve eğlenceyle dolduğunu söylemiştir:

Hak Hükmi Efendiyi idüp 'işrete sevk
Sûr eyledi vü cihân safâdan toldı

Bir zühreye müşteri olup 'akd itdi
Zevk eyledi mahremi cihânda buldı (Ak, 2001: 280)

Rûhî, şiirin yukarıda verdiğimiz diğer beytinde ise Hükmi Efendi'yi Müşteri yani Jüpiter, eşini ise Zühre yani Venüs gezegenine benzetmiştir. Müşteri kelimesinin talip olmak anlamını kullanarak bir Zühreye/Venüse talip olup evlendiğini belirtmiştir. Şair, teşbihlerle yarattığı çağrışımları, tarih beytinde evlenen çift için kullandığı 'akterân/kırân-ı sa'deyn' ile tamamlamıştır.

Kırân, iki gezegenin bir burçta birleşmesidir (Aksoy, 2019: 2269). Kırân-ı sa'deyn ise Zühre (Venüs) ve Müşteri (Jüpiter) gezegenlerinin belli bir dönemde aynı burçta bir araya gelmesi olayıdır. Uğurlu sayılmıştır (Adıgüzel ve Kuşçu, 2019: 2136). Şair evlilik akdiyle bu hadise arasında benzerlik kurmuştur.

Bağdatlı Rûhî'nin, Zühre ve Müşteri gezegenlerine, bu iki gezegenin bir araya gelmesiyle meydana gelen hadiseye yaptığı benzetme ve bu yolla kurduğu anlam dünyası dikkate değerdir.

81. Tarih

Tārîḥ-i 'Aḳd-i Ḥasan Kethudā Vekîl-i Vezîr Sinān Pāşā 997

Vezir Sinan Paşa'nın vekili Hasan Kethuda'nın nikâh akdinin tarihi, 997

Söyledi Rûhî hemân şevkile tārîḥini
Virdi bu 'aḳd-i Ḥasan dehre şafâ gül gibi (Ak, 2001: 281)

[Rûhî şevkle hemen tarihini söyledi: Hasan'ın evliliği dünyaya gül gibi mutluluk verdi.]

ویردی بو عقد حسن دهره صفا کل کبی

6+10+200+4+10+2+6+70+100+4+8+60+50+4+5+200+5+90+80+1+20+30
+20+2+10= 997

H. 997/ M. 1588-1589

Rûhî'nin evlilikler için düşürdüğü tarihlerden bir diğeri olan bu manzume beş beyitten oluşmaktadır. Şair, kıt'a-i kebire formunda kaleme aldığı manzumesinde Kethüda Hasan Bey'in evliliğini konu edinmiştir. Tarih mısraının ebced hesabı 997 tarihini vermektedir. Bu tarih ile manzumeye not edilen tarih aynıdır. Tarih düşürme çeşitlerinden tam tarihtir.

Şairin başlıkta verdiği bilgilere göre Hasan Bey, o sırada vezir vekili Sinan Paşa'nın kethüdası olarak vazifelidir. Rûhî'nin bahsettiği Sinan Paşa'nın, bu tarihlerde Bağdat beylerbeyi olarak görev yapmakta olan Cigalazâde Sinan Paşa olması kuvvetle muhtemeldir. Sinan Paşa'nın kâhyası olarak görev yapan Hasan Bey'le ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

Manzumenin 'gül gibi' redifi, konusuyla uyum içindedir. Şair Kethüda Hasan Bey'in düğününün gül mevsiminde yani ilkbaharda yapıldığını haber vermiştir:

Mevsim-i gülde idüp sûr Hasan Kethuda
'İşret ü 'ayş yine oldı salâ gül gibi (Ak, 2001: 281)

Rûhî, Hasan Bey'in şeriatın hükümlerine tabi olarak bir goncayla evliliği büyük bir istekle kabul ettiğini söylemiştir. Evlilik gerçekleşince, nükte söyleyen her bülbülün düşüreceği tarihi düşünmeye başladığını belirtmiştir. Rûhî, bu beytinde tarih düşüren/söyleyen şairler için 'nükte söyleyen bülbül' benzetmesini yapmıştır:

'Akdi rakam olıcak fikrine târîhini
Başladı her bülbül-i nükte-serâ gül gibi (Ak, 2001: 281)

82. Tarih

Târîh-i 'Akd-i Kadri Çelebi Ferzend-i Ercümend Muqâbele-yi Mehmed Çelebi Ki Ez-A'yân-ı Bağdād

Bağdat'ın ileri gelenlerinden Ecümend oğlu Kadri Çelebi'nin nikâh akdinin tarihi

Olduğda dâhil hacle-i şer'e didüm târîhini
Burç-ı şafâya t̄ayir-i ikbâl kondı gül gibi (Ak, 2001: 282)

[Şeriatın gelin odasına girince tarihini söyledim: İkbâl kuşu mutluluk burcuna gül gibi konu.]

برج صفايه طاير اقبال قوندى كل كبي

2+200+3+90+80+1+10+5+9+1+10+200+1+100+2+1+30+100+6+50+4+10
+20+30+20+2+10= 997

H. 997/ M. 1588-1589

Rûhî, bu tarihini Kadri Çelebi'nin (ö. ?) evliliği için söylemiştir. Manzume beş beyittir. Tarih mısraının ebced hesabı 997 tarihini vermektedir. Beytin yanına kaydedilmiş olan tarihle hesaptan çıkan tarih aynıdır.

Şair Bağdat'ın ileri gelenlerinden Kadri Çelebi'nin evliliği için 'gibi' redifiyle kaleme aldığı manzumesinde, önceki tarihinde olduğu gibi gül, bülbül benzetmelerinden yararlanarak ilkbaharda kurulan işret meclislerini hatırlatan bir tablo çizmiştir. Feleğin dokuz katına telmihle, felek döndükçe dokuz kâsesi de dönsün, safa meclisinde mutluluk kadehi şarap kadehi gibi devretsin demiştir:

Döndükçe çarh-ı dâyrün nüh kâsesi devr eylesün
Bezm-i safâda sâgar-ı ikbâli câm-ı mül gibi (Ak, 2001: 281)

Sonraki beyitte kurduğu bu anlam çerçevesine uygun olarak, Allah'tan dünyanın gül bahçesindeki bu iki seçkin gencin gülün bülbülü gibi muhabbetlerini artırmalarını dilemiştir:

Gülzâr-ı 'âlemde olup iki nevre ser-firâz
Kılsun ziyâd ülfetlerin Hak 'andelîb-i gül gibi (Ak, 2001: 282)

83. Tarih

Tārîḥ-i 'Aḳd-i 'Osmān Çelebi Ferzend-i Şāh Ḳulı Ez-A'yān-ı Bağdād

Bağdat'ın ileri gelenlerinden Şah Kulu oğlu Osman Çelebi'nin nikâh akdinin tarihi

Düşdi bu mısrâ' nâgâh tārîḥ
Kān deldi alup bir dürr-i yekta [1001/997] (Ak, 2001: 282)

[*Bu mısra ansızın tarih düştü: Madeni delerek eşsiz bir inci aldı.*]

كان دلدی الوب بر در یکتا

20+1+50+4+30+4+10+1+30+6+2+2+200+4+200+10+20+400+1= 995

Reşid Efendi nüshasında tarih mısrası 'Kān deldi olup bir dürr-i yekta' şeklindedir.

كان دلدی اولوب بر در یکتا

20+1+50+4+30+4+10+1+6+30+6+2+2+200+4+200+10+20+400+1= 1001

H. 1001/ M. 1592-1593

Rûhî'nin bu manzum tarihi Şahkulu'nun oğlu Osman Çelebi'nin (ö. ?) evliliği vesilesiyle söylenmiştir. Manzume altı beyitten müteşekkildir. Tarih beyti sonda yer almaktadır ve ikinci mısraının hesabı Pertev Paşa nüshasındaki şekle göre 995, Reşid Efendi nüshasındaki şekle göre 1001 tarihini vermektedir. Manzumede beytin yanına kaydedilmiş olan tarih Pertev Paşa'da 997, Reşid Efendi'de 1001'dir.

Rûhî manzumesinde Osman Çelebi'nin Şahkulu'nun oğlu ve Bağdat'ın ileri gelenlerinden bir zat olduğunu söylemiştir. Şair, Osman Çelebi'nin zevcesi için inci benzetmesini yapmıştır. Osman Çelebi'nin delinmemiş bir inciye rastlamak için dünya pazarını baştan sona gezdiğini; sonunda letafet burcunun incisi, eşi benzeri olmayan bir mücevher olan zevcesine rastladığını anlatmıştır. Delinmemiş inciye benzettiği hanımla evlendiğini ve süslü, güzel bir düğün tertip ettiğini belirtmiştir:

Tâlip olup bir nâ-süfte dürre
Bâzâr-ı dehri gezdi serâpâ

Âhır o dürr-i burç-ı letâfet
Bir gevher oldu bi-misl ü hemtâ

'Akd eyleyüp ol nâ-süfte dürre
Şevkile itdi bir sûr-ı zibâ (Ak, 2001: 282)

Karabey çalışmasında Rûhî'nin bu tarihine değinmiş ve nezihane olmadığını belirtmiştir (Karabey, 2015: 356).

3.1.4. Yapıların İnşa ve Tamirlerine Düşürülen Tarihler

Tarih düşürmede, yapıların inşa ve tamirleri sıkça işlenen konulardandır. Cami, saray, medrese, köprü, çeşme ve daha pek çok binanın yapım ve tamirlerinin tamamlanışları manzumelere ebcedle kaydedilmiştir. Düşürülen bu tarihler kimi zaman da söz konusu yapıların kitabelerine işlenmiştir.

Rûhî, çeşitli yapıların yapım ve onarımları sebebiyle on iki tarih manzumesi kaleme almıştır. Bu manzumeleri inşa ve tamir-yenileme olmak üzere iki başlık altında değerlendirmek yerinde olacaktır.

3.1.4.1. İnşa

Osmanlı'da toplumun hizmetine sunulan cami, medrese, çeşme, hamam, imaret, külliye gibi yapılar padişah, hanedan üyeleri, vezirler, paşalar yahut devrin ileri gelen zatlardan tarafından inşa ettirilmiştir. Şairler, toplum hayatında önemli bir yere sahip olan bu inşa faaliyetlerine kayıtsız kalmayıp onlar için tarihler düşürmüşlerdir.

Rûhî, binaların yapımlarına tarih olan sekiz manzume kaleme almıştır. Cami, kale, çeşme, sebil, musalla, medrese gibi pek çok farklı binanın yapımına tarihler düşürmüştür. Şairin iki saray ve bir işrethane/meyhane için düşürdüğü tarihler alışılmışın dışında örnekler olarak dikkate değerdir.

10. Tarih:

Tārîh Berāy-ı Çeşme vü Cāmi‘-i Hāzret-i Şeyh ‘Abdülkâdir-i Geylânî Kuddise Sırruhu

Hazret-i Şeyh Abdülkadir-i Geylani'nin -onun sırrı mukaddes olsun- camii ve çeşmesi için tarih

Kaşd- şevāb eyleyüp söyledi tārîhini
Cāmi‘-i ehl-i du‘ā çeşme-i āb-ı hayāt [995] (Ak, 2001: 235)

[(Rûhî) Sevap (kazanma) niyetiyle tarihini söyledi: Dua ehlinin camii, ab-ı hayat çeşmesi.]

جامع اهل دعا چشمه آب حیات

3+1+40+70+1+5+30+4+70+1+3+300+40+5+1+2+8+10+1+400= 995

H. 995/ M. 1586-1587

Bağdatlı Rûhî'nin bu tarih manzumesi, camii ve çeşme inşası maksadıyla kaleme alınmıştır. Manzume yedi beyitten oluşmaktadır. Kıt'a-i kebire formundaki şiirin tarih beyti sonda yer almaktadır. Şair sondan bir önceki beyitte camii ve çeşmenin yapımının aynı zamanda bittiğini belirtir ve mahlasını bu beyitte verir:

Bir aradan olıcak cāmi‘ ü çeşme tamâm
Şeyhden idüp recâ Rûhi-i zâr iltifât (Ak, 2001: 235)

Ağlayıp inleyen Rûhî, şeyhten iltifat umup sevap kazanma ümidiyle bu tarihi söylemiştir. Tarih, tür bakımından tam tarihtir. Tarih beytinin ikinci mısranın ebced hesabı yapıldığında 995 tarihine ulaşılır. Bu tarih yazma nüshada beytin yanında bulunan tarihle aynıdır.

Kâdiriyye tarikatının kurucusu (Uludağ, 1988: 234) Abdülkadir Geylânî Hazretleri'nin (ö. 561/ 1165-66) türbesi Bağdat'ta bulunmaktadır. Kanûnî Sultan Süleyman 1534 (941) tarihinde Bağdat'ı aldıktan sonra Safevîler tarafından tahrip edilen Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'nin türbesinin yeniden yapılmasını ve ayrıca türbenin yanında camii, tekke ve imareten oluşan bir külliye yapımını da emretmiştir (Gülcü, 1999: 173). Planlarını Mimar Sinan'ın hazırladığı külliye, 1574'te Bağdat Valisi Elvendzâde Ali Paşa zamanında tamamlanmıştır (Uluçam, 1988: 239). Bu bilgilere göre külliye içinde yer alan caminin inşasına Kanûnî'den hemen sonra başlanmış, Elvendzâde Ali Paşa'nın Bağdat beylerbeyi olduğu dönemde bitirilmiş olmalıdır. Rûhî'nin manzumesine göre ise, külliye içinde yer alan camii ve çeşme Cigalazâde Sinan Paşa tarafından tamamlanmıştır. Şair bunu manzumenin başında 'Dârü's-selâm'ın koruyucusu, saygıdeğer vezir Sinan'

diyerek haber verir. Şairin çeşme ve caminin tamamlanmasına düştüğü 995/1586-1587 yıllı Sinan Paşa'nın Bağdat beylerbeyi olduğu dönemdir.

Rûhî manzumenin ilk iki beytinde paşayı övmüş sonrasında cami ve çeşmeyi anlatmıştır. Bu beyitlerden, şairin tarih düşürdüğü caminin külliye içinde yer alan cami olduğu anlaşılır. Rûhî, Sinan Paşa'nın, şeyh hazretlerinin yanında bir cami inşa ettirdiğini üçüncü beyitte anlatmıştır:

Hazret-i şeyhüñ idüp cami'î yanında sa'y
Kim ide erbâb-ı dîn anda edâ-yı salât (Ak, 2001: 235)

Şair camiyi, pek yüksek olan gök kubbenin bile yanında alçak kaldığını söyleyerek övmüştür. Çeşmenin suyuyla kıyaslandığında ise ab-ı hayatın lezzetinin olmadığını söylemiştir:

Cami'î yanında pest kubbe-i çarh-ı berîn
Çeşmesi yanında mahv lezzet-i âb-ı hayât (Ak, 2001: 235).

22. Tarih:

Tārîh-i Kaşr Ki Merhûm Süleymân Pâşâ Der-Ķal'a-i Bağdâd Binâ Kerde Maḥall-i Hükûmeteş

Merhum Süleyman Paşa'nun idaresi zamanında Bağdat kalesinde bina ettirdiği kasrın tarihi

Seni seyr eyleyüp Rûhî didi şevkile tārîḥuñ
Ne zîbâ kaşrsın güya Süleymân cilve-gâhısın (Ak, 2001: 245)

[Rûhî, seni seyreyleyerek şevkle tarihini söyledi: Nasıl süslü, güzel bir saraysın! Sanki Süleyman'ın cilve yerisin.]

نه زيبا قصرسن كويا سليمان جلوه كاهيسن

50+5+7+10+2+1+100+90+200+60+50+20+6+10+1+60+30+10+40+1+50+
3+30+6+5+20+1+5+10+60+50= 993

H. 993/ M. 1585

Bu manzume Bağdatlı Rûhî'nin, bir sarayın yapımı sebebiyle kaleme aldığı bir tarihtir. Beş beyitten oluşan manzume kıt'a-i kebire şeklindedir. Tarih beyti sonda yer almaktadır. Rûhî, beytin ilk mısraında tarih düşürdüğünü belirtmiştir. Beytin ikinci mısraının tamamı tarihtir. Bu mısra ebced ile hesaplandığında 993 tarihini vermektedir. Bu tarih, beytin yanına not edilmiş tarihle aynıdır.

Rûhî manzumenin başlığında, sarayın konumu ve kimin tarafından yapıldığı hakkında bilgi vermiştir. Başlıktan anlaşıldığı kadarıyla saray, Süleyman

Paşa tarafından Bağdat kalesinde ‘mahalli hükûmeteş’ *Hükûmet yerinde* inşa edilmiştir. Bağdat, Dicle nehrinin iki yakasında yer alan bir şehirdir (Abdülazîz ed-Dûrî, 1991: 425). Şehrin etrafı çok geniş surlarla çevrilmiş olup, bu yapısı ile Osmanlı idaresine geçmiştir. Şehrin surları, nehrin her iki tarafında da mevcut olup, ayrıca nehrin her iki yönünde de birer iç kale bulunmaktadır (Gülcü, 1999: 147). Doğu Bağdat’ta yer alan iç kale, Kanûnî Sultan Süleyman tarafından inşa ettirilmiştir. Paşa sarayı ve hükümet konağı da iç kalede yer almaktadır (Gülcü, 1999: 155). Buna göre, Rûhî’nin başlıkta bahsettiği ‘mahalli hükûmeteş’in hükümet konağı olduğunu düşünmek mümkündür. Yine şairin, Bağdat Kalesi’nde inşa edildiğini söylemesi, sarayın iç kalenin içinde yahut yanında bulunduğunu düşündürmektedir.

Bağdat kurulduğu VIII. yüzyıldan itibaren asırlar boyunca farklı devletlerin egemenliği altında büyümüş ve gelişmiştir. Tarihi seyri içinde Bağdat’a cami, medrese gibi çeşitli yapıların yanında çok sayıda saray inşa edilmiştir. Sâsânî sarayı, Huld sarayı, halifenin sarayı olan Bâbüzzeheb bunların başında gelmektedir*. Bağdatlı Rûhî’nin manzumesinde yapımına tarih düşürdüğü Süleyman Paşa sarayı da Bağdat’ta bulunan saraylardan biridir. İncelediğimiz kaynaklarda bu saray hakkında bilgilere ulaşamamıştır.

Rûhî manzumesine sarayı överek başlamış ve ilk beytinde sarayın Bağdat beylerbeyinin olduğunu vurgulamıştır:

Nedendür bu letâfet sende ey kasr-ı ferah-efzâ

Meğer kim hâkim-i Darü’s-selâmuñ cilve-gâhısın (Ak, 2001: 245).

Şiirde saray tarab-engîz *sevinç veren*, dil-güşâ *gönül açan*, cilve-gâh *cilve yeri* sözleriyle nitelenmiştir. Şair bu temiz yerin tenini, nurdan dökülmüş ya da nura boğulmuş gibi görür:

Dökilmiş nurdan bilmem tenüñ yâ nura gark olmuş

Ne cây-pâksın benzer ki evc-i ‘adl mâhısın (Ak, 2001: 245).

Manzumenin tarih beytinde Rûhî ‘Nasıl süslü, güzel bir saraysın! Sanki Süleyman’ın cilve yerisin.’ diyerek Süleyman Paşa’nın sarayını, Hz. Süleyman’ın sarayına teşbih etmektedir. Şair böyle yaparak Hz. Süleyman’ın sarayını, Süleyman Paşa ile olan isim benzerliğine de dikkat çekerek tevriyeli kullanmıştır.

---

* Daha fazla bilgi için bkz. Abdülazîz ed-Dûrî (1991). “Bağdat (I. Genel Bakış)”, *TDVİA*, Cilt 4, 425-433. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

51. Tarih

Târîh-i Binâ-yı Şadr-ı Ekrem Hasan Pâşâ Ki Der İstanbul Çeşme vü Medrese Bünyân Kerd

Sadrazam Hasan Paşa'nın İstanbul'da medrese ve çeşme yaptırmasının tarihi

Söyledi târîhini Rûhî-i âşüfte-hâl

Oldı bu zîbâ binâ bâ'is-i nâm-ı Hasan [1005] (Ak, 2001: 263)

[Perişan haldeki Rûhî, tarihini söyledi: Bu süslü bina, Hasan adının (anılmasına) sebep oldu.]

اولدی بو زیبا بنا باعث نام حسن

1+6+30+4+10+2+6+7+10+2+1+2+50+1+2+1+70+500+50+1+40+8+60+50
= 914

H. 1005/ M. 1596-1597

Rûhî'nin bu manzumesi, Hadım Hasan Paşa'nın İstanbul'da inşa ettirdiği çeşme ve medresenin tamamlanma tarihi için kaleme alınmıştır. Manzume dört beyittir. Tarih beyti manzumenin sonundadır. Beytin ikinci mısraının ebced hesabı 914 sayısını vermektedir. Tarih mısraının yanında yazan tarih ise 1005'tir. Ulaşılması gereken 1005 tarihi ile 914 sayısı arasındaki fark 91'dir. Tarih mısraında yer alan bâ'is-i nâm *nâm sebebi* ifadesinden nâm نام kelimesinin sayı değerinin toplama ekleneceği düşünülebilir. Bu kelimenin ebced hesabı karşılığı 50+1+40= 91'dir. 914 ile 91'in toplamı 1005 tarihini vermektedir. Ta'miyeli bir tarihtir.

Bağdatlı Rûhî'nin manzumesine konu edindiği çeşme ve medrese Hadım Hasan Paşa tarafından içinde mescit ve sebilin de olduğu bir külliye inşa edilmiştir. Hadım Hasan Paşa Külliyesi olarak anılan bu yapılar topluluğu, Rûhî'nin de manzumenin başlığında belirttiği üzere İstanbul'da (Cağaloğlu'nda) yer almaktadır. Semavi Eyice İslam Ansiklopedisi'nin 'Hadım Hasan Paşa Külliyesi' maddesinde, külliyenin inşa tarihiyle ilgili farklı bilgiler bulunduğunu belirtir. Eyice'nin tespitleri şöyledir:

Evliya Çelebi medresenin yapımıyla ilgili iki manzum tarihi kaydeder: "Şadr-ı bülend-kadr Hasan ki zamânede / Oldur kemâl-i lutfile cûyâ-yi ehl-i fazl // Rûhî erince medrese itmâma zevk edip / Târîh söyledim ona me'vâ-yi ehl-i fazl, sene 1004"; "Âsaf-ı sâhib-kerem dâver-i âlî-himem / Mâlik-i seyf ü kalem sadr-ı mükerrrem Hasen // Söyledi târîhini Rûhî-i sâhib-kelâm / Oldu bu âlî binâ bâis-i nâm-ı hasen, sene 1004." (Eyice, 1997: 6).

Evliyâ Çelebi, Bağdatlı Rûhî'nin medrese ve çeşme için kaleme aldığı bu tarihlere Seyahatname'sinde yer vermiştir. İncelediğimiz manzumesindeki tarih mısramını 'Oldu bu âlî binâ bâis-i nâm-ı hasen' olarak vermesi dikkat çekicidir. Divanın yazma nüshalarında 'zibâ' olarak geçen kısım Evliya Çelebi'de 'âlî'dir. Tarih mısramının ebced hesabı bu şekliyle 1005'tir:

اولدی بو عالی بنا باعث نام حسن

$$1+6+30+4+10+2+6+70+1+30+10+2+50+1+2+1+70+500+50+1+40+8+60+50= 1005$$

Külliyenin tahribatının ardından tamir edilişi için bir tarih kaleme alan ve bu manzumesi külliyyenin kitabesinde yer alan Aynî (ö. 1837), manzum tarihinde külliyyenin 1005'te yapıldığını lafzen belirtmiştir. Külliyyenin kuruluşunu 1005 (1596-97) olarak gösteren bu kitâbenin aksine Evliyâ Çelebi'deki beyitler 1004 (1595-96) tarihini vermektedir (Eyice, 1997: 6).

Affan Egemen, İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri adlı eserinde, külliye içinde yer alan sebilin ve medresenin, Aynî'nin bahsi geçen kitabede bulunan 'Yapdı bin beşde Hasan Paşa sebîl ü medrese' mısraından yola çıkarak 1005/1596'da inşa edildiğini söyler. Kitabenin sebilin üzerinde yer aldığını belirtir: Sebili yaptıran Sadrazam Hadım Hasan Paşa'dır. Aynı yerde bir de kitabesiz çeşmesi vardır (Egemen, 1993: 352).

Rûhî manzumesinde lütuf ve kerem, kılıç ve kalem sahibi cömert vezir diyerek Hasan Paşa'yı övmüştür. Şair medrese ve çeşmeden de övgüyle bahsetmiş, köhne feleğin gözünün bugüne kadar böyle bir bina görmediğini söylemiştir:

Medrese-i dil-kûşâ çeşme-i 'âlî-binâ
Böyle binâ görmedi dîde-i çarh-ı köhen (Ak, 2001: 263)

52. Tarih

Tārîḥ-i Binâ-yı Medrese-i Merḳûm Ḥasan Pâşâ

Adı geçen Hasan Paşa'nın medrese yaptırmasının tarihi

Rûhî irince medrese itmâma zevḳ idüp
Tārîḥ söyledüm aña me'vâ-yı ehl-i faẓl [1007] (Ak, 2001: 264)

[(Ben) Rûhî, medrese tamamlanınca mutlu olup ona tarihini söyledim: Lütuf ve kerem ehlinin sığınacağı yer.]

ماواى اهل فضل

$$40+1+6+1+10+1+5+30+80+800+30= 1004$$

H. 1004/ M. 1595-1596

Bağdatlı Rûhî, bu tarih manzumesini de yine Hadım Hasan Paşa'nın medresesinin tamamlanışı dolayısıyla kaleme almıştır. Dört beyitten oluşan manzumenin tarih beyti sonda yer almaktadır. Tarih beytinin ikinci mısraının tamamı hesaba dâhil değildir. 'Târîh söyledüm ana' *ona tarih söyledim* cümlesinden sonra gelen kısım tarihtir. Bu kısmın ebced hesabı 1004 tarihini vermektedir. Şair, bir önceki manzumede medrese ve çeşme için 1005 tarihini düşürmüştür. Bu tarih ise 1004 çıkmaktadır ve manzumede tespit edebildiğimiz bir ta'miye yoktur. Manzumenin yer aldığı Reşid Efendi ve Pertev Paşa nüshalarında ise beytin yanında 1007 tarihi yazmaktadır.

Bu manzume, Evliyâ Çelebi'nin Seyahatname'sinde alıntılanmış manzume ile birebir aynıdır. Ayrıca tarihin hesabı, Evliyâ Çelebi'nin beytin yanında verdiği 'sene 1004' ifadesiyle de uymaktadır.

Rûhî, manzumenin ilk iki beytinde Hasan Paşa'yı övmüş, üçüncü beytinde paşanın varını yoğunu harcayarak Allah yolunda, fazilet ehline mekân olacak, güzel bir medrese yaptığını söylemiştir:

Yapdı tarik-i Hakda idüp bezl-i mâmelek
Bir hûb medrese kim ola cây-ı ehl-i fazl (Ak, 2001: 264)

54. Tarih

Târîh-i Sebîl ü Muşallâ Ki Mağbûl Hasan Pâşâ Der-İstanbul Bünyâd Kerd

Makbul Hasan Paşa'nın İstanbul'da yaptırdığı sebîl ve namazgâhın tarihi

Bu 'âlî çeşme-sârı eyleyüp yüz lutf ile ihyâ
Sebîl-i Hâkka bir dil-keş muşallâ eyledi peydâ [1006] (Ak, 2001: 265)

[Çeşmesi bol bu yüce yeri yüzlerce lütfuyla ihya etti. Allah'ın yoluna gönül çeken bir namazgâh meydana getirdi.]

بو عالی چشمه ساری ایلیوب یوز لطف ایله احیا

2+6+70+1+30+10+3+300+40+5+60+1+200+10+1+10+30+10+6+2+10+6+
7+30+9+80+1+10+30+5+1+8+10+1= 1005

سبیل حقہ بر دلکش مصلا ایلدی پیدا

60+2+10+30+8+100+5+2+200+4+30+20+300+40+90+30+1+1+10+30+4+
10+2+10+4+1= 1004

H. 1006/ M. 1597-1598

Bağdatlı Rûhî'nin bu tarihi de Hadım Hasan Paşa'nın külliyesinde yer alan mescit ve sebil için düşürülmüştür. Beş beyitten oluşan manzumenin dördüncü beytinde şair mescit ve kaynak (sebil) için iki tarih düşürdüğünü belirtir:

Musallâ ile 'aynı iki tarih oldu ey Rûhî
Tılâ ile yazılса yaraşur bu matla'-i garrâ (Ak, 2001: 265)

Rûhî, bu beyitte tarihle ilgili açıklamayı yaptıktan sonra son beytin iki mısramda birer tarih olmak üzere iki tarih düşürmüştür. İlk mısra sebil için, ikinci mısra ise mescit içindir. Sebile tarih olan mısraın hesabı 1005'tir. Beytin yanında 1006 tarihi not düşülmüştür. Bu tarihle hesaptan çıkan tarih aynı değildir. Fakat incelediğimiz kaynaklarda sebilin tarihi 1005/1596 olarak verilmektedir. Bu sebeple ta'miye aramaya gerek olmadığını, tam tarih olduğunu söylemek mümkündür.

Mescidin tarihini veren ikinci mısraın hesabı ise 1004'tür. Hadım Hasan Paşa Külliyesi'nde yer alan medresenin dershanesinin aynı zamanda musalla/mescit olduğu bilinmektedir (Eyice, 1997: 6) Yani medrese ve mescit farklı binalar değildir. Bu durumda medresenin yapım tarihi ile mescidin yapım tarihleri aynı olmalıdır. Rûhî'nin medreseye tarih düşürdüğü önceki manzumeleri göz önünde bulundurularak tarihin 1005 olması gerektiği fikrine varılır. Şu halde tarih ta'miyeli olmalıdır. Mısrada yer alan 'bir (...) eyledi peydâ' ifadesinden bir eklenerek 1005 tarihi elde edilir.

Rûhî manzumesine Hasan Paşa'yı överek başlamış sonraki iki beyitte ise sebil ve mescidi methetmiştir. Hasan Paşa'nın mal varlığını Allah yolunda harcayarak bir mescit yaptığını, sevap kazanma amacıyla bu pınara/kaynağa hayat verip akıttığını söylemiştir. Gönle ferahlık veren kaynağın/ sebilin abihayatın gören gözü olduğunu belirterek 'ayn kelimesinin göz ve *pınar/kaynak* anlamlarını bir arada kullanmıştır:

Tarîk-i Hakda yapıdı bir musallâ bezl idüp mâlın
İdüp bu 'aynı câri kıldı kesb-i ecr için ihyâ

Bu ayn-ı dil-kûşa görür gözidür âb-ı hayvânun
O dil-keş ma'bedün sahrâ-nişîn-i Ka'be-i 'ulyâ (Ak, 2001: 265)

55. Tarih

**Târîh-i Çeşme-i Hâlîl Pâşâ Ki Der-İstanbul Binâ Kerde Mağallî Ki
Kıpudan Şud**

Halil Paşa'nın kaptanıderya iken İstanbul'da inşa ettirdiği çeşmenin tarihi

Didi Rûhî bu çeşmeye târîh
Mâ-i 'ayn-ı Halîl-i kapudan [1005] (Ak, 2001: 266)

[Rûhî, bu çeşmeye tarih söyledi. Kaptanıderya Halil'in (Paşa) kaynak suyu.]

ماء عين خليل قبودان

40+1+1+70+10+50+600+30+10+30+100+2+6+4+1+50= 1005

H. 1005/ M. 1596

Rûhî'nin bu manzum tarihi Halil Paşa'nın (ö. 1012/ 1603) İstanbul'da yaptırdığı çeşme içindir. Manzume dört beyitten oluşmaktadır. Tarih beytinin ilk mısraında şair mahlasını vermiş ve tarih düşüreceğini belirtmiştir. Tarih beytinin ikinci mısraı ebced sistemine göre 1005 tarihini vermektedir ve tam tarihtir.

Rûhî manzumesinin ilk beytinde Halil Paşa hakkında bilgiler vermiştir. Üçüncü vezir olduğunu ve kaptanıderya olarak görevlendirildiğini belirtir:

Sadr-ı sâlis Halîl-i deryâ-dil
Ki hüda eyledi anı kapudan (Ak, 2001: 265)

Halil Paşa, Bosnalıdır. 1003'de (1594-95) kapdan olup deryaya çıktı. (...) 19 Recep 1012'de (23 Aralık 1603) ikinci vezir iken vefat etmiştir (Mehmed Süreyya, 1996: 581).

İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri isimli çalışmada, Halil Paşa (Kaptan) Çeşmesi adıyla kaydedilen bir çeşme vardır. İsim olarak Rûhî'nin tarih düşürdüğü bu çeşmeye uysa da tarihi 1024/ 1615 olarak verilmiştir (Egemen, 1993: 326). 1615 tarihinde kaptanıderya olarak Kayserili Halil Paşa (ö. 1039/1629) görev yapmıştır (De Groot, 1997: 324). Bu bilgilere göre Halil Paşa (Kaptan) Çeşmesi ismiyle kaydedilen çeşme Kapudan Kayserili Halil Paşa'ya ait olmalıdır.

Rûhî manzumesinde Halil Paşa'yla ilgili verdiği bilgilerin yanında, servetini Allah yolunda harcayarak hayat veren bir çeşme yaptığını söylemiştir:

Mâlini râh-ı Hakda kıldı sebîl
Yapdı bir çeşme-i hayât-resân (Ak, 2001: 265)

74. Tarih

Târîh-i İşrethâne-i İsmâ'il Çelebi Ki Ez-A'yân-ı Bağdâd Est

Bağdat'ın ileri gelenlerinden İsmail Çelebi'nin işrethânesinin tarihi

Söyledi Rûhî bu zîbâ meskenüñ târîhini
Oldı bu dilkeş nişîmen cilve-gâh-ı ehl-i dil (Ak, 2001: 276)

[Rûhî bu süslü, güzel yerin tarihini söyledi: Bu gönül çekici yer, gönül ehli kişilerin mekânı oldu.]

اولدی بو دلکش نشیمن جلوه کاه اهل دل

1+6+30+4+10+2+6+4+30+20+300+50+300+10+40+50+3+30+6+5+20+1+
5+1+5+30+4+30= 1003

H. 1008/ M. 1599-1600

Bağdatlı Rûhî'nin bu tarihi, bir 'işrethâne'nin yapımı için kaleme alınmıştır. Şair manzumenin başlığında Bağdat'ın ileri gelenlerinden olduğunu belirttiği İsmail Çelebi (ö. ?) adlı zatın işrethanesine tarih düşürdüğünü söylemiştir. On beyitten oluşan şiir, Rûhî'nin çoğu tarihine nispetle daha uzundur. Manzumenin tarihi son beyitte verilmiştir. Beytin ikinci mısramın hesabı, 1003 tarihini vermektedir. Manzumenin yer aldığı Pertev Paşa nüshasında 1008 tarihi beytin yanına kaydedilmiştir. Fakat Reşid Efendi nüshasında herhangi bir tarih kaydı yoktur. Bu durumda söz konusu tarihin 1003 veya 1008 tarihlerinden hangisi olduğu konusunda kesinlik yoktur.

Kaydedilmiş 1008 tarihinin doğru olması durumunda ta'miyeye ihtiyaç vardır. İlk mısradaki yer alan 'oldı bu zîbâ' ifadesinden zîbâ kelimesi, z (ز) ve b (ب) harflerini hatıra getirir. Bu iki harfin ebced hesabı karşılıkları olan 7 ve 2 sayıları birbirinden çıkarıldıklarında 5 sayısına ulaşılır. Bu sayı 1003 tarihine eklendiğinde 1008 tarihi elde edilmiş olur.

Rûhî'nin manzumesinde Bağdat'ın ileri gelenlerinden olduğunu söylediği İsmail Çelebi hakkında kaynaklarda bilgiye ulaşılamamıştır. Şair, manzumede söz konusu yapıyı uzunca methetmiştir. Bu gönül çekici mekânın sahibine seslenmiş ve 'Zevk et! Çünkü bu fani dünyanın ressamı/yaraticısı, dünyayı gam meclisi yapmıştır.' demiştir. 'Bırak! Zevk ve eğlenceden yoksun olanlar, cennet düşüncesiyle sıkıntı çeksünler. Sen bu meyhanede zevk ve safa et.' diyerek devam etmiştir:

Ey olan mâlik bu cây-ı dilkeşe zevk eyle kim
Bezm-i gam kılmış cihânı nakş-bend-i âb u gîl

Bî-safâlar fikr-i cennetle ko çeksünler melâl
Sen bu 'işretgâhda zevk u safâ kıl gül açıl (Ak, 2001: 276)

Gülleri solmayan, zevk ve eğlencesi eksik olmayan bu süslü ve güzel mekânı cennet bahçesine benzeten şair, beğeniyi artıran süslemelerine bakanların hoşuna gittiğini belirtir. Çiğil'in güzelleri, binanın gönül bağlayan görünüşünü kıskanmışlardır:

Ravza-i cennet midür âyâ bu zîbâ kûşe kim
Gülleri solmaz safâsı eksik olmaz muttasıl

Nakş-ı meyl-efzâsına bakdukca âdem zevk alur
Reşk ider sîmâ-yı dil-bendine hûbân-ı Çigil (Ak, 2001: 276)

Şair manzumenin ilk beyitlerinde söz konusu mekânı övmüş, devamında sahibinin burada çok mesai harcadığını ve bunca zahmet çektikten sonra ancak bu sayede namını yücelttiğini belirtmiştir (Adıgüzel ve Kuşçu, 2019: 2137):

Gerçi zahmet çekdi ammâ nâmın ihyâ eyledi
Bu binâda sarf-ı evkât itdi ol kim nice yıl (Ak, 2001: 276)

75. Tarih

**Tārîḥ-i Nişîmen-i 'Âlî Ki 'Osmân Pâşâ Der-Ûlke-i Şemâhî Binâ Kerde
Maḥallî Ki Vâlî-i Şîrvân Bûd Der-Tārîḥ-i 998**

*Osman Paşa'nın 998 yılında Şirvan valisi olduğu zaman Şemâhî
ülkesinde yaptırdığı yüce nişîmenin tarihi*

Söyledi hâtîf bu kaşr-ı dilkeşûn tārîḥini
Oldı bu dilkeş nişîmen cilve-gâh-ı ehl-i hâl (Ak, 2001: 277)

[*Gaipten bir ses, bu gönül çeken sarayın tarihini söyledi: Bu gönül çekici
mekân, hâl ehlinin cilve yeri oldu.*]

اولدی بو دلکش نشیمن جلوه کاه اهل حال

1+6+30+4+10+2+6+4+30+20+300+50+300+10+40+50+3+30+6+5+20+1+
5+1+5+30+8+1+30= 1008

H. 1008/ M. 1599-1600

Rûhî'nin bu manzum tarihi, Şirvan valisi Ferâgî Osman Paşa'nın inşa ettirdiği bir bina içindir. Manzume on beyitten oluşmaktadır. Rûhî, mahlasını kullanmadığı son beyitte tarih düşüreceğinin haberini vermiştir. Beytin ikinci mısraının hesabı 1008'dir. Manzumenin başlığının yanına 998 tarihi not edilmiştir. Bu iki tarihin birbirine uymadığı görülür. Ferâgî Osman Paşa, 1598 (1006-1007) yılında Şirvan valisi olarak görevlendirilmiştir. Bu sebeple 1008/1599-1600 tarihinin doğru olduğu kabul edilebilir.

Şirvan, Azerbaycan'da tarihi bir bölge ve günümüzde mevcut olmayan bir şehirdir. Şemâhî (Şamahı) şehri de, Şirvan'ın merkezidir (Aydın, 2010: 204). Manzumenin Pertev Paşa nüshasında yer alan başlığından bu binanın Şemâhî'de inşa edildiği öğrenilmektedir. Şair, tarihine Osman Paşa'yı

methederek başlamıştır. Kadir ve kıymeti yüksek, adaletli Osman Paşa gibi bir valinin daha önce Şirvan'a gelmediğini söylemiştir:

Âsumân-ı ma‘delet ‘Osman-ı ‘âlî-kadr kim
Gelmedi Şirvana öyle vâli-i sâhib-kemâl (Ak, 2001: 277)

Rûhî, manzumenin dördüncü beytinde paşanın bu eşi benzeri olmayan işretgâhı *meyhaneyi* vaktini gece gündüz yiyip içmeyle geçirmek amacıyla meydana getirdiğini belirtir:

Eyledi peydâ bu ‘işretgâh-ı bî-mânendi kim
‘Ayş u ‘işretle giçe evkâtı eyyâm u leyâl (Ak, 2001: 277)

Bu beytin ardından şair, söz konusu yapıyı övmeye geçmiştir. Rûhî manzumenin başlığında bu binayı nişîmen-i ‘âlî *yüce yer* olarak zikretmiş, yapının türü hakkında bilgi vermemiştir. Tarih beytinde bu binadan ‘kasır’ olarak bahsetmesi, Osman Paşa’nın saray, konak, kasır gibi bir yapı inşa ettirdiğini düşündürmektedir. Binanın övgüsünün yapıldığı beyitlerde yeme içme, eğlence, zevk ve safa unsurları üzerinde durulur. Rûhî, paşanın böyle yüce bir yerde şahane bir yaşantı sürmesini, devrinde sıkıntı ve dertlerin son bulmasını dilemiştir. Asrın ileri gelenlerinden, çok talihli yöneticilerin bile böyle süslü bir yere sahip olmadıklarını söylemiştir:

Eyleye bir böyle ‘âlî kûşede şâhâne ‘ayş
Ola devrinde cünûd-ı gussa vü gam pâymâl

Hele bu kim mâlik degüldür böyle zîbâ kûşeye
Ser-fîrâz-ı ‘asr olan hükkâm-ı mevfûru’n-nevâl (Ak, 2001: 277)

3.1.4.2. Tamir-yenileme

Bağdatlı Rûhî, çeşitli binaların onarım ve yenilenmeleri dolayısıyla dört tarih düşürmüştür. Bu manzumeler bir kabrin yenilenmesi, akmayan bir çeşmenin tamir edilerek akar hale getirilmesi ve bir köprüyle kapının yenilenmesi konularında kaleme alınmış renkli tarihlerdir.

84. Tarih

**Tārîh-i Tecdîd-i Binâ-i Maķâm-ı Hâzret-i Bişr-i Hâfî ve Binâ-i Mescid
Ki Muştafâ Beg Sâhte**

***Bişr-i Hafî Hazretlerinin makâmı binasının ve Mustafa Bey tarafından
yapılan mescid binasının yenilenmesinin tarihi***

Tamâm olduğda ol ‘âlî-binâ vü mescid ey Rûhî
Didüm târîhini dil-keş maķâm u dil-güşâ mescid [1003] (Ak, 2001: 283)

[Ey Rûhî! O yüce bina ve mescit tamamlanınca tarihini dedim: Gönül çekici makam ve gönül açan mescit.]

دلکش مقام و دلکش مسجد

4+30+20+300+40+100+1+40+6+4+30+20+300+1+40+60+3+4= 1003

H. 1003/ M. 1594-1595

Rûhî'nin bu manzum tarihi, bir binanın yenilenmesi ve yanına inşa edilen mescit dolayısıyla kaleme alınmıştır. Manzume üç beyittir. Manzumenin son mısraında 'didüm târihini' ifadesinden sonra gelen kısım tarihtir. Ebced hesabı 1003 tarihini vermektedir. Bu tarih, manzumenin yer aldığı Reşid Efendi nüshasında kaydedilmiş olan tarihle aynıdır.

Bağdatlı Rûhî bu manzumesinde Mustafa Bey'in (ö. ?) Bişr-i Hâfi'nin (ö. 841) Bağdat'ta bulunan kabrini yenilemesi ve bu mekânın yanına mescit inşa ettirmesini konu edinmiş ve bu inşa faaliyetleri için tarih düşürmüştür. Rûhî'nin bu şiir için seçtiği 'mescid' redifi, konunun temel unsurunu vurgulamaktadır. Şairin bu tarz tarih manzumeleri, sosyal hayatın içinden olayları manzum ifade etme gücünün ve yeteneğinin kanıtıdır.

Rûhî, himmet ehli kişilerin seçkini, temiz ahlaklı diyerek övdüğü Mustafa Bey'in mal varlığını Allah yolunda harcayarak bir mescit inşa ettirdiğini söylemiştir. Devamında gelen beyitte Bişr-i Hâfi'nin eşliğinin harap olmuş bir haldeyken yenilendiğini ve yanına mescit inşa edildiğini belirtmiştir:

Güzîn-i ehl-i himmet Mustafâ o pâk-sîret kim
Tarik-i Hakda mâlın bezl idüp kıldı binâ mescid

Harâba varmış iken âsitânı Bişr-i Hafînün
Cedîd idüp yanına yaptı bir behced-fezâ mescid (Ak, 2001: 283)

90. Tarih

**Tārîḥ-i Cārî Şuden-i Ser-Çeşme Ki Çend Müddet Ābeş Cārî Ne-Şud
1003**

Birkaç zamandır suyu akmayan çeşmenin akmaya başlamasının tarihi

Raḳam kıldı tārîḥini Rûḥî-i zâr
Yine oldı cārî bu ser-çeşmeden āb (Ak, 2001: 286)

[Ağlayıp inleyen Rûhî tarihini yazdı: Bu çeşme başından yine su akmaya başladı.]

ینه اولدی جاری بو سر چشمه دن اب

10+50+5+1+6+30+4+10+3+1+200+10+2+6+60+200+3+300+40+5+4+50+1+2= 1003

H. 1003/ M. 1594-1595

Rûhî'nin tamirler dolayısıyla söylediği tarihlerden biri de bu tarihtir. Suyu kesilen bir çeşmenin tamir edilmesi ve suyunun tekrar akar hale getirilmesi vesilesiyle tarih düşürmüştür. Manzume iki beyitten ibarettir ve tarih mısraının ebced hesabı 1003 tarihini vermektedir. Hesapla ulaşılan bu tarih ile Reşid Efendi nüshasında başlığın yanına kaydedilmiş olan tarih aynıdır.

Rûhî, manzum tarihinde tamir edilen bir çeşmeden bahsetmiş, çeşmenin yeri ve kimin tamir ettirdiği konularında bilgi vermemiştir. Şiirin ilk beytinde çeşmenin bir 'pîr' tarafından, suyundan içenlerin hayırla anmaları için tamir edildiğini söylemiştir:

Bu ser-çeşmeyi kıldı bir pîr ta'mîr
Ki hayrile yâd eyleye her içen âb (Ak, 2001: 286)

91. Tarih

Tārîh-i Tecdîd-i Cîsr-i Bağdâd Ki Sinân Pâşâ Tecdîd Kerde Bûd

Sinan Paşa'nın yenilemiş olduğu Bağdat Köprüsü'nün yenilenmesinin tarihi

Didi bu mısrâ'ı tecdîdine Rûhî tārîh
Âşaf-mesned-i devlet kôdî bu bâbda nâm [998] (Ak, 2001: 286)

[Rûhî bu mısraı, yenilenmesine tarih olarak söyledi: Devletin vezir rütbeli (görevlisi) bu alanda nam saldı.]

اصف مسند دولت قودی بو بابده نام

1+90+80+40+60+50+4+4+6+30+400+100+6+4+10+2+6+2+1+2+4+5+50+1+40= 998

H. 998/ M. 1589-1590

Rûhî'nin tamir ve yenileme için söylediği tarihlerden bir diğeri de bu tarihtir. Sinan Paşa'nın Bağdat köprüsünde yaptığı yenileme için tarih düşüren şairin manzumesi üç beyittir. Tarih mısraının hesabı 998 tarihini vermektedir. Hesaptan çıkan tarih ile manzumenin yer aldığı Pertev Paşa nüshasına kaydedilmiş olan tarih aynıdır. Tam tarihtir.

Rûhî, Bağdat beylerbeyi Cigalazâde Sinan Paşa'yla ilgili pek çok tarih kaleme almıştır. Bu 91 numaralı ve bundan sonraki 92 numaralı manzumeler de Sinan Paşa konulu tarihler arasında yerlerini almıştır. Şairin

başlıkta haber verdiği üzere Sinan Paşa, Bağdat köprüsünü tamir ettirmiştir. Rûhî ilk beytinde Sinan Paşa'yı Bağdat ülkesinin hâkimi olarak anmış ve himmetiyle âleme ihsanda bulunduğunu belirtmiştir:

Hâkim-i hıttâ-i Bagdâd Sinân Pâşâ kim
'Âleme kılmadadır himmeti bezl-i in'âm (Ak, 2001: 286)

Manzumenin diğer beytinde ise Rûhî, yenileme çalışmasının ayrıntılarına değinmiştir. Sinan Paşa'nın Bağdat'a geldiğinde köprü kapısını harap bir vaziyette görüp kapısını ve duvarını yıktırıp yeniden yaptırdığını anlatmıştır:

Gördi köhne der-i cisri gelicek Bagdâda
Der ü dîvârını yıkdı yeniden yapıdı tamâm (Ak, 2001: 286)

Bağdat'ın Dicle nehrinin iki yakasında surları ve bu surların dokuz kapısı bulunmaktadır. Bu kapılardan biri de Bab-ı Cisir adını taşıyan, şehrin batı tarafında, Dicle nehrinin kıyısında bulunan kapıdır. Dicle nehrinin kıyısında bulunan köprü ile irtibatı olup, köprü başında yer aldığı için bu ismi almıştır (Gülcü, 1999: 153). Bab-ı Cisir, Rûhî'nin manzumesinde bahsettiği köprü ve bu köprünün yenilenen kapısı olmalıdır.

92. Tarih

Tarih-i Diğer Ez-Hazret-i Sinân Pâşâ 998

Sinan Paşa Hazretleri için başka bir tarih, 998

Bâb-ı cisri cümleden yapıdukda târîhin didüm
Cisir babın hâliyâ kıldı Sinân Pâşâ cedîd (Ak, 2001: 287)

[Köprü binası tamamen yapıldığında tarihini söyledim: Köprünün binasını Sinan Paşa şimdi yeniledi.]

جسر بابن حالیا قلدی سنان پاشا جدید

3+60+200+2+1+2+50+8+1+30+10+1+100+30+4+10+60+50+1+50+2+1+3
00+1+3+4+10+4= 998

H. 998/ M. 1589-1590

Rûhî'nin Sinan Paşa'nın Bağdat köprüsünü yeniletmesine düşürdüğü ikinci bir tarihi de budur. Aynı hadise için söylediği bu ikinci manzume üç beyittir. Tarih mısraının hesabı, önceki tarihte olduğu gibi, 998 tarihini vermektedir ve tam tarihtir.

Şair tarihin ilk mısraında Cigalazâde Sinan Paşa'dan övgüyle bahsetmiştir. Adil vezir Sinan Paşa'nın Allah'ın adaleti ve cömertliğiyle, devrinin eşi

benzeri olmayan kişilerinden biri olduğunu söylemiştir. Bağdat'a yönetici olunca köhne ve harap haldeki yerleri yıkıp baştan yaptığını anlatmıştır:

Âsaf-ı 'âdil Sinân-ı şîr-dil kim Hak anı
'Adl u dâd u cûdile 'asrında kılmışdur ferîd

Olıcak Bagdâda hâkim köhne olan yerleri
Yıkdı serâser yeniden yapıdı ol sadr-ı reşîd (Ak, 2001: 287-287)

Rûhî manzumenin tarih beytinde yenilenen bu köprüden bab-ı cısr olarak bahsetmiştir. Kullandığı bu ifade şairin Bağdat'ın batısında, Dicle nehri kıyısında bulunan kapısından ve kapının hemen yanında bulunan köprüden bahsettiğini kanıtlar niteliktedir.

3.1.5. Fetihlere Düşürülen Tarihler

Fetihler ve zaferlerin siyasî cephede büyük öneme sahip olmasının yanında millet hayatında da kıymetleri haizdir. Bu tür askerî başarılar, toplumda büyük coşkuyla karşılanmıştır. Şairler, fetihler için farklı türde şiirler kaleme aldıkları gibi tarihler düşürerek bu başarıları geleceğe naksetmişlerdir.

Rûhî'nin fetih konulu üç tarih manzumesi vardır. Bunlardan ikisi III. Mehmed'in Eğri fethine, diğeri ise bir kalenin fethine tarihtir.

17. Tarih:

Tārîh-i Feth-i Egri Ki Sultân Muḥammed Ḥân Feth Kerd

Sultan Mehmed Han'ın feth ettiği Eğri'nin fethinin tarihi

Bu fethin istedi tārîhini Rûhî didi tārîh
Şıyup küffarın aldı Egriyi Sultân-ı Cem-câh [1005] (Ak, 2001: 242)

[Bu fethin tarihini isteyince Rûhî tarih söyledi: Cem makamlı sultan kâfirleri bozup Eğri'yi aldı.]

صیوب کفارن الدی اکریی سلطان جم جاه

90+10+6+2+20+80+1+200+50+1+30+4+10+1+20+200+10+10+60+30+9+
1+50+3+40+3+1+5= 947

H. 1005/ M. 1596

Bağdatlı Rûhî'nin bu tarihi, manzumenin başlığından anladığımız üzere, III. Mehmed'in Eğri'yi fethi dolayısıyla kaleme alınmıştır. Kıt'a-i kebire formunda kaleme alınan şiir dört beyitten oluşmaktadır. Manzumenin tarihi sonda yer almaktadır. Rûhî, tarih beytinde mahlasını vermiş ve tarih düşürdüğünü söylemiştir. Tarih mısraı ebced hesabına vurulduğunda 947

sayısı elde edilir. Bu sayı, yazma nüshalarda beytin yanına yazılan tarihle ve Eğri'nin fethiyle uyuşmamaktadır. Ulaşmamız gereken 1005 tarihiyle, hesapla bulduğumuz 947 sayısı arasında 58 fark vardır. Şair bu farkın nasıl tamamlanacağını bilgisini, tarih beytinden bir önceki beyitte vermiştir:

İdüp feth Eğri şehrin eyledi mescid kilisasın
Dönüp vefatrrre yüz biñ kâfiri kırdı bi'avnillah (Ak, 2001: 242)

[Eğri şehrini fethedip kiliselerini mescide çevirdi. Allah'ın yardımıyla üç kere dönüp yüz bin kâfiri kırdı.]

Rûhî bu beyitte, katma usulüyle tarihini tamamlamıştır. Beytin ikinci mısraında yer alan üç, yüz ve bin sayılarının hesaplama katılacağı anlaşılır. Buna göre öncelikle yüz (يوز) ve bin (بيك) kelimelerinin ebced karşılıkları hesaplanmalıdır. Yüz (يوز) kelimesinin ebced hesabı $10+6+7=23$ 'tür ve bin (بيك) kelimesinin ebced hesabı $2+10+20=32$ 'dir. Bu hesapla elde edilen 23 ve 32 sayılarıyla 3 toplandığında 58'e ulaşılır. Böylece tarih mısraının ebced hesabı olan 947 ile 58 toplanarak 1005 tarihi elde edilmiş olur. Bu tarih, manen tarihlerden ta'miyeli tarihtir.

Eğri Seferi'nin tarihimiz açısından önemi büyüktür. Eğri, III. Mehmed döneminde Osmanlı'ya katılmıştır. Burası Kanûnî Sultan Süleyman zamanında bir aralık muhasara edildiyse de alınamamıştır (Uzunçarşılı, 1988: 75). Seferin önem arz eden bir yönü de, padişah III. Mehmed'in bu sefere bizzat katılmış olmasıdır: Kanûnî Sultan Süleyman'dan sonra ilk defa bir Osmanlı padişahının ordunun başında sefere çıkması halkta büyük bir memnuniyet uyandırmıştı (Emecen, 2003: 409).

1596 yılında III. Mehmed ordunun başında Macar topraklarına doğru sefere çıktığında bu seferin ana hedefini Eğri teşkil etti (David, 1994: 489). Kuşatmanın ardından kalenin teslim olmasıyla 12 Ekim 1596'da Eğri ele geçirilmiştir. Rûhî, Eğri'nin fethine tarih düşürdüğü manzumesine, 'şeh-i sâhib-hired, şeh-i 'âdil' *akıl sahibi padişah, adil padişah* şeklinde nitelediği padişahı överek başlamıştır. Padişahın saadet tahtına mutlulukla çıkışının ardından Diyar-ı Eğri'ye yöneldiğini söylemiştir:

Cülûs itdükde devletle sa'âdet tahtına evvel
Diyâr-ı Egriye togruldı ol şâh-ı felek-dergâh (Ak, 2001: 242)

18. Tarih:

Tārîh-i Diger Der-Feth-i Eğri

Eğri'nin fethine başka bir tarih

Bu fethüñ istedi tārîhini Rûhî-i şâhib-dil
Didi hâtif bihamdillah ki mülk-i Eğri feth oldu [1005] (Ak, 2001: 242).

[Gönül sahibi Rûhî, fethin tarihini (söylemek) istedi. Gaipten bir ses dedi: Allah'a şükürler olsun ki Eğri diyarı fethedildi.]

بحمد الله كه ملك اكرى فتح اولدى

2+8+40+4+1+30+30+5+20+5+40+30+20+1+20+200+10+80+400+8+1+6+30+4+10= 1005

H. 1005/ M. 1596

Bağdatlı Rûhî, Eğri'nin fethi için bir tarih daha düşürmüştür. Bu manzume üç beyitten oluşmaktadır. Tarih beyti sonda yer almaktadır. Tarih düşürmede gelenek olduğu üzere şair beytin ilk mısraında mahlasını vermiş ve tarih düşürdüğünü söylemiştir. İkinci mısra ise 'hâtif didi' *Gaipten bir ses dedi* cümlesiyle başlamıştır. Bu cümleden sonra gelen kısım ebced sistemiyle hesaplandığında 1005 tarihini vermektedir. Rûhî'nin bu tarihi, tarih düşürme çeşitlerinden tam tarihtir.

Rûhî manzumeye sultan III. Mehmed'in Eğri'yi fethinin haberini vererek giriş yapmıştır:

Diyâr-ı Eğri'yi sultân Muhammed togrılup aldı
Yine âvâze-i feth ile 'âlem ser-be-ser oldu (Ak, 2001: 242)

[Sultan Mehmed, Eğri diyarına yönelip (orayı) aldı. Yine dünya baştan başa fethin sesiyle doldu.]

Görüldüğü üzere Bağdatlı Rûhî, Eğri'nin III. Mehmed tarafından fethine iki ayrı manzume ile tarih düşürmüştür. Manzumelerden ilki dört beyitlik ta'miyeli bir tarihtir. Diğer tarih manzumesi ise üç beyitten müteşekkil bir tam tarihtir.

88. Tarih

Tārīḥ-i Feth-i Qal'a-i Belâver Ki Sinân Pâşâ Feth Kerde Maḥallî Ki Hâkim-i Bağdâd Bûd

Sinan Paşa'nın Bağdat valiliği sırasında feth etmiş olduğu Belâver Kalesi'nin fethinin tarihi

O serdâr-ı dilâver isteyince fethine târīḥ
Didüm yümn-i kudümüñle Belâver Qal'asın aldık [1005] (Ak, 2001: 285)

[O cesur başkomutan fetih için tarih isteyince 'Uğurlu gelişinle Belâver Kalesi'ni aldık.' dedim.]

يمن قدمكله بلاور قلعه سن الدق

10+40+50+100+4+6+40+20+30+5+2+30+1+6+200+100+30+70+5+60+50
+1+30+4+100= 994

H. 1005/ M. 1596-1597

Rûhî, bu tarihini fetih vesilesiyle kaleme almıştır. Üç beyitten oluşan manzumenin tarih mısraında ‘didüm’ kelimesinden sonra gelen kısmın hesabı 994’tür. Manzumenin bulunduğu nüshalardan Pertev Paşa’da beytin yanına 1005 tarihi kaydedilmiştir. Reşid Efendi’de ise tarih bulunmamaktadır.

Şair manzumenin başlığında, Bağdat beylerbeyi Cigalazâde Sinan Paşa’nın Belâver Kalesi’ni fethetmesine tarih düşürdüğünü belirtmiştir. Sinan Paşa’dan bahseden kaynaklarda Belâver adlı bir kaleyi fethettiği bilgisi bulunmamaktadır. Başlıktan anlaşıldığı kadarıyla kalenin fethi paşanın Bağdat beylerbeyi olduğu dönemde gerçekleşmiş olmalıdır. Cigalazâde Sinan Paşa 1586, 21 Ağustos 1586 ve 1592 tarihlerinde olmak üzere üç kez Bağdat valiliği görevine getirilmiştir. Son görevinden 1592 yılının sonunda ayrılmıştır. Bu durumda manzumenin yanına kaydedilmiş olan 1005/ 1596-1597 yılında Bağdat beylerbeyi olmadığından kalenin fethinin bu tarihte gerçekleşmediğini düşünmek mümkündür.

Belâver Kalesi’nin fethine tarih düşürdüğü manzumede şair, kendisinin de bu fethihte yer almış olduğu bilgisini ‘biz feth idüp alduk’ ifadesiyle hissettirmektedir. Ayrıca bu fethi Sinan Paşa’nın istediği üzerine tarih düşürdüğünü de son beytinde belirtmiştir (Adıgüzel ve Kuşçu, 2019: 2136). Rûhî, kaleye yapılan hücumu ve kalenin alınışını canlı bir şekilde tasvir etmiştir:

Sinân Pâşâ-yı ‘âlî-kadr olup serdârımız yer yer
Hücum itdük Belâver Kal’asına gulgule salduk

Alaylar bağlayup merdâne girdük kal’a-i rezme
Kaçurduk kal’asından Rüstemi biz feth idüp alduk (Ak, 2001: 285)

3.1.6. Hediyeler Vesilesiyle Düşürülen Tarihler

Bağdatlı Rûhî’nin hediyeler vesilesiyle yazılmış manzumeleri, konuyla ilgi çeken tarihlerindedir. Şair, padişah tarafından Sinan Paşa’ya kılıç ve kaftan gönderilmesiyle, Süleyman Paşa’nın da Özdemiroğlu Osman Paşa’ya çadır hediye etmesinin tarihini düşürmüştür. Tarihleri kaydettiği gibi hediyelerin sebebi ve nitelikleri hakkında bilgi vermeyi de ihmal etmemiştir.

20. Tarih:

Tārīḥ-i Tīġ u Kabā Ki Ez-Cānib-i Padişāh Āmed Be-Sinān Pāşā

(maḥallī ki Ḥākim-i Bağdād būd berāy-ı feth -i ūlke-i Nihāvend ve giriften-i ḥān-ı Hemedān)

Bağdad hâkimi iken Nihāvend ülkesini fethi ve Hemedan hanının esir edilmesinden dolayı Hazret-i Sinan Paşa'ya padişah tarafından gönderilen kılıç ve kaftanın tarihi

Şād olup Rūhī didi tārīḥin
Geldi ikbāl ile kılıc kaftān [997] (Ak, 2001: 244)

[Rūhī mutlu olup tarihini söyledi: Saadetle kılıç ve kaftan geldi.]

کلدی اقبال له فلج قفتان

20+30+4+10+1+100+2+1+30+30+5+100+30+3+100+80+400+1+50= 997

H. 997/ M. 1588-1589

Rūhī'nin bu tarihi bir hediye vesilesiyle düşürülmüştür. Başlıktan ve başlık altında yer alan açıklamadan anlaşıldığına göre Cigalazâde Sinan Paşa'nın Bağdat valisi olarak görevde bulunduğu dönemde, Nihāvend şehrini fethi dolayısıyla kendisine padişah tarafından kılıç ve kaftan gönderilmiştir. Rūhī de bu olay için sekiz beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almıştır. Manzumenin tarih beyti sonda yer almaktadır. 'Rūhī didi tarihin' ifadesiyle şair mahlasını vererek tarih düşürdüğünü söylemiştir. Tarih mısraı ebcedle hesaplandığında 997 tarihi elde edilir. Bu bir tam tarihtir.

Cigalazâde Sinan Paşa Bağdat beylerbeyliğine ikinci defa 994/1586'da tayin edilmiş ve 997-998/1589 yılına kadar bu görevde bulunmuştur. Bağdat Valisi Cigalazâde Sinan Paşa 996 (1588) yılı sonlarında Nihāvend üzerine yürüyüp şehri ele geçirdi ve burada bir kale inşa ettirdi. (...) Bu dönemde Nihāvend bir Osmanlı beylerbeyliği haline getirildi (Sarıçam, 2007: 99). Bağdatlı Rūhī'den öğrendiğimize göre Sinan Paşa'nın bu başarısı takdir görmüş, kılıç ve kaftan ile ödüllendirilmiştir. Şair, manzumede olayın tüm aşamalarına değinmiştir. Şiirin başında Sinan Paşa'nın Nihāvend ülkesini fethettiğini ve Hemedan hanını esir aldığını söyler:

Feth idüp ūlke-i Nihāvendi
Sadr-ı ekrem Sinān-ı 'āli-şān

Hemedān hānını esir itdi
Kapusında esirdür el'ân (Ak, 2001: 243)

Beyitlerin devamında, paşanın kahramanlığını işiten padişahın bundan çok mutlu olduğu ve paşaya pek çok lütuf ve ihsanda bulunduğu anlatılmıştır. Bunlara ilave olarak padişah, mücevherlerle süslü bir kılıç ve üç kıymetli kaftanı da Sinan Paşa'ya göndermiştir:

Bir murassa' kılıcla üç hil'at
Kıldı irsâl ol şeh-i devrân (Ak, 2001: 244)

Rûhî manzumesinde padişahın adını zikretmemiştir. Bu yıllar, III. Murad'ın saltanat yıllarına denk gelmektedir. Buradan yola çıkarak, Sinan Paşa'ya kılıç ve kaftan hediye gönderen padişahın III. Murad olduğunu söylemek mümkündür.

23. Tarih:

Tārîḫ-i Ḥayme Ki Merḥûm Süleymân Pâşâ Der-Bağdâd Sâhte vü Serdâr-ı Ekrem Merḥûm 'Osmân Pâşâ

(firistâde mahallî ki be feth-i Tebriz 'azimet kerde bûd)

Merhum Süleyman Paşa'nın Bağdat'ta yaptırdığı ve başkomutan Merhum Osman Paşa'ya Tebriz'i fethe azimet ettiği zaman (fethe çıktığı zaman) gönderdiği çadırın tarihi

Saña târîḫ kaçd idüp yaraşur
Söylesem ḥayme-i sipihr-âyîn (Ak, 2001: 246)

[*Senin için tarih düşürmeye niyet edip 'Gökyüzü gösterişli çadır' desem yakıştır.]*

خيمة سپهر آيين

600+10+40+5+60+2+5+200+1+10+10+50= 993

H. 993/M. 1585

Rûhî'nin bu tarihi, hediye dolayısıyla kaleme aldığı manzumelerden bir diğeridir. Kıt'a-i kebire formunda yazılan manzume on iki beyittir. Şair manzumenin sondan bir önceki beytinde mahlasını zikretmiş, son beyitte ise tarih düşürmüştür. Tarih beytinin ikinci mısraının tamamı hesaba dâhil değildir. Mısrada 'söylesem' ifadesinden sonrası ebced ile hesaplanacaktır. Bu hesabın sonucunda 993 tarihine ulaşılır. Divanın Reşid Efendi nüshasında 992, Pertev Paşa nüshasında 993 tarihi not düşülmüştür. Ebced hesabından çıkan tarih Pertev Paşa nüshasındaki tarihle aynıdır.

Tarih hesaplanırken, tamlamada yer alan hemze hesaba katılmamıştır. Hemzenin hesaplanması durumunda tarih 994 bulunacaktır. 994 tarihi, manzumeye not edilmiş olan 992 yahut 993 tarihleriyle uymamaktadır. Bu

tarihlere uygun olabilmesi için tarihin, ta'miyeli olması gerekir. Fakat manzumenin son beyitlerinde bir ya da iki çıkarma ta'miyesinin doğrudan veya ima yoluyla yer aldığı tespit edilememiştir.

Manzumenin başlığının altında bir açıklama yer almaktadır. Bu açıklama ve başlıktan anlaşılana göre Süleyman Paşa, Tebriz fethindeki başarısı üzerine Özdemiroğlu Osman Paşa'ya (ö. 993/1585) süslü bir çadır hediye etmiştir. Rûhî de şiirinde bu olaya tarih düşürmüştür. 993/1585'te Süleyman Paşa Bağdat beylerbeyi, Özdemiroğlu Osman Paşa ise veziriazam vazifesinde bulunmaktadır. Bu tarihte Osman Paşa, İran seferi ile görevlendirilmiş, bunun üzerine hasta vaziyette Tebriz'e yürümüştür. Hastalığına rağmen Osman Paşa Tebriz önlerine geldi ve Safevîler'in direnişinin kırılmasının ardından şehre girdi (30 Ramazan 993 / 25 Eylül 1585) (Çiçek, 2007: 472). Osman Paşa bu fetihten bir ay sonra vefat etmiştir. Rûhî'nin tarih manzumesine göre Süleyman Paşa, Osman Paşa'ya bu fetih dolayısıyla bir çadır göndermiştir.

Rûhî, manzumenin başlığında iki paşadan da merhum diye bahseder. Bu ifadeden şairin, tarihi paşaların ölümlerinden sonra kaleme aldığı anlaşılır. Rûhî, manzumede doğrudan çadıra hitap ederek onu ayrıntılı bir şekilde övmüştür:

Dâmenün sîm ü zerle mâlâmâl
Giydüğüñ cümle hil'at-i zerrîn (Ak, 2001: 246)

[Eteğin altın ve gümüşle dopdolu, giydiklerinin hepsi altından (yapılmış) kaftan.]

“Onu seyredenlerin Rûhî gibi gamla, kederle dolu olsalar dahi mutlu olacaklarını söylemiştir” (Adıgüzel ve Kuşçu, 2019: 2138):

Seni seyr eyleyen safâlar ider
Olsa Rûhî gibi ne deñlü gamîn (Ak, 2001: 246)

Manzumede Süleyman Paşa, Bağdat ülkesinde dönemin hâkimi, adil vali olarak geçmektedir:

Hâkim-i vakt-i hıtta-i Bagdâd
Vâli-i 'âdil (ü) melek-temkîn (Ak, 2001: 246)

3.1.7. Manzumelerin Yazılma Sebepleri

Bağdatlı Rûhî'nin tarih manzumelerinin konu çeşitliliği dikkat çekicidir. Şairin doksan dört tarih manzumesinden elli altısı tayinlere düşürülen tarihlerdir. Dolayısıyla tarihlerinin %60'ında tayinleri konu edinmiştir. Bu manzumelerinin %36'sı ise beylerbeyi vazifesiyle görevlendirilen kişilerin göreve geliş tarihleri vesilesiyledir. Beylerbeylerinden başka sadrazam,

kaptanıderya, şeyhülislam, kazasker, defterdar, kadı, müderris gibi farklı görevler için de tarih düşürdüğü manzumeleri vardır. Tayin konulu manzumelerden sonra vefatlara düşürülen tarihler gelmektedir. Rûhî'nin tarih manzumelerinin %15'i vefatlar dolayısıyla kaleme alınmıştır. Rûhî, manzumelerinin %13'ünde de çeşitli yapıların inşa ve tamirlerine tarih düşürmüştür. Şairin hediye, fetih, sünnet ve evlilik konularında kaleme aldığı on bir tarihi vardır. Rûhî'nin tarih manzumelerinin yazılma sebepleri aşağıdaki tabloda ayrıntılı verilmiştir.

Tablo 2.1. Manzumelerin Yazılma Sebepleri

Tarih Manzumelerinin Yazılma Sebepleri	Kullanıldığı Manzumeler	Kullanıldığı Manzume Sayısı
Tahta Çıkış	1	1
Sadrazam Atamaları	2, 43, 44, 45	4
Kaptanıderya Tayini	14	1
Şeyhülislam Tayini	30, 31	2
Kazasker Tayini	32, 33, 35	3
Beylerbeyi Tayini	3, 5, 6, 7, 13, 15, 16, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 46, 47, 48, 53, 64, 79, 86	21
Defterdar Atamaları	4, 61, 62, 78, 85	5
Kadılık Vazifesine Tayin	12, 34, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 87	9
Müderris Vazifelendirmeleri	36, 58, 60, 63	4
Beylik Tayinleri	59, 76, 77	3

Reisülküttap Tayini	56	1
Şahincibaşı Tayini	57	1
Vâridâtî Tayini	94	1
Vefat	8, 9, 19, 49, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 89, 93	15
Sünnet	11, 50	2
Evlilik	80, 81, 82, 83	4
İnşa	10, 22, 51, 52, 54, 55, 74, 75	8
Tamir	84, 90, 91, 92	4
Fetih	17, 18, 88	3
Hediye	20, 23	2

3.2. Manzumelerin Şekil Bakımından İncelenmesi

Çalışmanın bu bölümünde, Bağdatlı Rûhî'nin tarih manzumeleri nazım şekilleri, vezin, kafiye ve redifleri, tarih düşürme çeşitleri gibi şekli yönlerinden değerlendirilecektir.

3.2.1. Manzumelerde Kullanılan Nazım Şekilleri

Türk edebiyatında tarih manzumeleri genellikle kaside, kıt'a, kıt'a-i kebire gibi nazım şekilleriyle kaleme alınmıştır. Rûhî, tarih manzumelerinde bu nazım şekillerinden kaside, kıt'a, nazım ve kıt'a-i kebireyi kullanmıştır.

Rûhî'nin altı tarihi kaside formundadır. Bu manzumeler III. Mehmed, Damad İbrâhim Paşa , Cigalazâde Sinan Paşa, Gelibolulu Âlî, Bağdat valisi Hüsrev Paşa ve Ali Paşa'ya tarihtir. Manzumelerden Cigalazâde Sinan Paşa ve Damad İbrâhim Paşa için olan iki tarihin başlığında kaside terimine yer

verilmiştir. Diğer dört manzumede ise matla beytinin varlığı, kaside nazım şekline işarettir.

Şairin tarihlerinin yetmiş sekizi kıt'a-i kebire nazım şekliyle yazılmıştır. Tarihlerin tümü dikkate alındığında %83'ünde bu nazım şeklinin tercih edildiği görülür. Kıt'a-i kebire, iki beyitten fazla beyitle kaleme alınmış kıt'alardır. Rûhî'nin tarihlerinin büyük çoğunluğu bu nazım şekliyle kaleme alınmış hacimli manzumelerdir.

Rûhî'nin sekiz tarihi, kıt'a şeklindedir. Yine iki tarihi de 'nazım' ile kaleme alınmıştır. Kıt'a ile nazım arasındaki fark ilk beyitlerinin kafiye düzenidir. Kıt'anın kafiye düzeninde, ilk beytin ikinci mısraı ile ikinci beytin ikinci mısraı aralarında kafiyelidir. Kıt'a nazım şeklinde, ilk beytin ilk mısraının da diğer iki mısradaki gibi kafiyelendirilmesi 'nazım' türünü ortaya çıkarmıştır.

Aşağıdaki tabloda tarih manzumelerinde kullanılan nazım şekilleri, kullanıldığı manzume numaraları ve kullanım sayılarına göre verilmiştir.

Tablo 3.1. Manzumelerin Nazım Şekilleri

Nazım Şekli	Kullanıldığı Manzumeler	Kullanıldığı Manzume Sayısı	Yüzdelik Oranı
Kaside	1, 2, 3, 4, 6, 7	6	%6
Kıt'a	30, 31, 34, 40, 64, 67, 69, 86, 90, 93	8	%9
Kıt'a-i Kebire	5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 91, 92, 94	78	%83
Nazım	31, 40	2	%2

3.2.2. Manzumelerin Vezinleri

Tarih manzumeleri incelendiğinde, aruzun pek çok farklı kalıbının kullanıldığı görülür. Rûhî en çok hezec bahrinden mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün kalıbını kullanmıştır. Remel bahrinden fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün kalıbı da kullanım sıklığı bakımından ikinci sıradadır. Bunlardan sonra, remel bahrinden fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün kalıbı ile cedîd bahrinden fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün kalıbı gelmektedir. Rûhî'nin tarihlerinde kullandığı aruz kalıpları, kullanıldığı manzumeler ve kullanım sıklığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.2. Manzumelerde Kullanılan Aruz Kalıpları

Vezin	Kullanıldığı Manzumeler	Kullanıldığı Manzume Sayısı	Yüzdelik Oranı
Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1, 13, 14, 16, 17, 18, 21, 22, 26, 27, 32, 35, 44, 45, 54, 58, 59, 60, 61, 64, 69, 70, 73, 76, 77, 79, 84, 87, 88, 89, 93	31	%33
Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	20, 23, 55, 65, 66, 94	6	%6
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	2, 3, 6, 7, 12, 33, 37, 47, 49, 53, 62, 68, 72, 74, 75, 78, 85, 86, 92	19	%20
Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	4, 5, 8, 9, 19, 34, 91	7	%7
Müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün	10, 51, 81	3	%3
Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün	11, 52, 71	3	%3
Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün	15, 50, 82	3	%3
Mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün	24, 29, 30	3	%3
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	25, 38, 43	3	%3
Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	28	1	%1
Mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'ilün fa'	31	1	%1
Müstef'ilün mefâ'ilün müstef'ilün mefâ'ilün	36	1	%1
Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün	39	1	%1
Mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fa'	40	1	%1

Fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	41, 46	2	%2
Mef'ûlü mefâ'ilün mef'ûlü mefâ'ilün	42, 48	2	%2
Fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün	57, 90	2	%2
Fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ul	56	1	%1
Mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün	63	1	%1
Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	67	1	%1
Mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fa'ul	80	1	%1
Müstef'ilâtün müstef'ilâtün	83	1	%1

3.2.3. Manzumelerde Kullanılan Kafiye ve Redifler

Kafiye, dize sonlarında bulunan, anlamları birbirinden farklı olan ses benzerliklerine verilen addır. Divan şiirinde uyağı teşkil eden dokuz harf bulunmakadır. Hurûf-ı kâfiye olarak anılan bu harflerin kullanım durumlarına göre kafiye türleri oluşmuştur.

Revî, uyağın temel harfidir ve sonda bulunur (Dilçin, 2005: 60). Yalnızca revî harfiyle kurulan kafiye türüne kafiye-i mücerrede adı verilir. Revî harfinden önde bulunan elif, vav, ye harfleri ve revî harfinin kendisiyle yapılan kafiye, kafiye-i müreddefedir. Revîden önce gelen –elif, vav, ye hariç- harf kayd harfidir, bu harfle yapılan kafiyeye kafiye-i mukayyede denir (Ersoy ve Ay: 2017: 37). Revî harfiyle arasında harekeli bir harf alan elif harfi tesis harfidir ve bu harfle kafiye-i müessese isimli kafiye türü kurulur.

Bağdatlı Rûhî'nin tarihmanzumeleri incelendiğinde bu dört kafiye türünü kullandığı görülür. Doksan dört tarihinin kırk ikisinde kafiye-i mücerredeyi, kırkıda ise kafiye-i müreddefeyi kullanmıştır. Şairin manzumelerinde kullandığı kafiye türleri ve kullanım sıklığı aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 3.3. Manzumelerde Kullanılan Kafiye Türleri

Kafiye türü	Kullanıldığı Manzumeler	Kullanıldığı Manzume Sayısı	Yüzdelik Oranı
Kafiye-i müreddefe	1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 20, 22, 23, 24, 26, 28, 31, 37, 40, 41, 49, 52, 55, 59, 61, 62, 71, 72, 73, 75,	40	%43

	78, 87, 89, 91, 92, 94		
Kafiye-i mücerrede	5, 9, 14, 18, 21, 32, 33, 35, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 53, 54, 56, 57, 60, 63, 64, 65, 66, 68, 70, 74, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 90, 93	42	%45
Kafiye-i mukayyede	19, 25, 27, 29, 30, 42, 58, 69, 67	9	%9
Kafiye-i müessese	36, 38	2	%2
Kafiyesi olmayıp yalnızca redifi olan	34	1	%1

Redif, kafiyein sonda yer alan revî harfinden sonra gelen ek, takı, kelime ya da kelimelere verilen isimdir. Rûhî, tarih manzumelerinin otuz sekizinde redif kullanmıştır. Şairin manzumelerinde tercih ettiği redifler, kullanım şekilleri ve sıklıklarına göre aşağıdaki tabloda düzenlenmiştir.

Tablo 3.4. Manzumelerde Kullanılan Redifler

Redifin Durumu	Kullanıldığı Manzumeler	Kullanıldığı Manzume Sayısı	Yüzdellik Oranı
Revî harfinden sonra yalnız ek ve takı olan redifler	8, 9, 18, 19, 21, 22, 45, 50, 58, 63, 69, 73, 77, 78, 80, 88, 89	17	%18
Ayrı bir sözcük ya da sözcükler olan redifler	1, 2, 13, 29, 30, 40, 41, 59, 64, 67, 71, 76, 81, 82, 84, 86, 90	17	%18
Hem ek hem de ayrı bir sözcük olan redifler	32, 33, 34, 52	4	%4

3.2.4. Manzumelerin Tarih Düşürme Çeşitlerine Göre Değerlendirilmesi

Tarih düşürme sanatı Türk edebiyatında bir gelenek halini alırken şairler, tarih düşürmenin farklı çeşitleriyle bu geleneğe renkli örnekler kazandırmışlardır. Tarih düşürme çeşitleri söyleniş bakımından, hesaplanması bakımından, harflerin kullanılışı bakımından ve ustalık

gösterilmesi bakımından türlere ayrılır. Yine bu temel başlıkların altında çeşitli alt türler vardır. Bu konu hakkında detaylı bilgi, çalışmamızın Ebcad Hesabı ve Tarih Düşürme bölümünde yer almaktadır.

Rûhî, tarih düşürme çeşitlerinden farklı türlere ait örnekler kaleme almıştır. Şairin tarihlerinin %62'si manen tam tarihtir. Tarihlerinin %21'inde ise manen ta'miyeli tarih çeşidi kullanılmıştır. Rûhî'nin tarihleri arasında dikkat çekici özellikte olan hem lafzen hem de manen söylediği bir tarihi vardır. Bu manzumesinde şair söz konusu tarihi ebcad hesabıyla mısraına işlediği gibi sözle de aynı tarihi zikretmiştir. Şairin noktalı ve noktasız harflerin ayrı hesaplarıyla oluşturduğu maharet gerektiren tarihleri de vardır. Bunların yanında iki tarihini sanatlı/ musanna' tarih türüyle kaleme almıştır. Rûhî'nin manzumelerinin tarih düşürme çeşitlerine göre incelendiği tablo aşağıdadır.

Tablo 3.5. Manzumelerin Tarih Düşürme Çeşitleri

Tarih Düşürme Çeşitleri	Kullanıldığı Manzumeler	Kullanıldığı Manzume Sayısı	Yüzdelik Oranı
Manen Tam Tarihler	1, 2, 3, 4, 9, 10, 11, 13, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 28, 29, 30, 31, 35, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 67, 69, 70, 72, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94	58	%62
Lafzen ve Manen Tam Tarihler	36	1	%1
Noktalı ve Noktasız Harflerle Düşürülen Tarihler	12, 14, 33	3	%3
Ta'miyeli Tarihler	5, 6, 8, 17, 24, 25, 32, 34, 37, 39, 51, 64, 65, 66, 68, 71, 73, 74, 76, 87	20	%21
Musanna'/ Sanatlı Tarihler	15, 16	2	%2
Hem Tam Hem Ta'miyeli Tarihler	54	1	%1
Dütâ Tarihler	12, 14, 33, 54	4	%4

Tam ya da Ta'miyeli Olduğu Tespit Edilemeyen Tarihler	26, 27, 46, 47, 61, 62, 77, 78	8	%9
Tarih Beyti Olmayan Tarihler	7, 16	2	%2

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Rûhî'nin Tarih Manzumelerinin Sosyal Hayatla İlişkisi Yönünden Değerlendirilmesi

Klasik şiirimiz tarif edilirken şiirin sosyal hayat ve günlük yaşam gibi konulardan uzak oluşunu vurgulayan tabirler kullanılmıştır. Agâh Sırrı Levend, klasik edebiyatımızdan bahsedilirken 'Divan edebiyatı kaideci bir edebiyattır. Hayatla alakası azdır. Kitabî ve mücerrettir. Mazmun ve mefhum edebiyatıdır.' cümlelerinin tekrarlandığını belirtmiştir (Levend, 2015: 13). Divan şiirini nitelerken kullanılan bu tarif, hayatla bağlantısının az oluşuna dikkat çeken ifadelerin başında gelmektedir. Bu ifadeler karşılık Levend, klasik şiirimizin hayatla bağlantısını şu sözleriyle ortaya koymuştur:

Her edebiyat, kendi devrinin bir tefekkür, bir tahassüs ve tahayyül kâinatıdır. Kendi devrinin hususiyetlerini, zevklerini, sanat telakkilerini, hurafelerini, itikatlarını, hakiki ve bâtil bütün bilgilerini taşır. Divan edebiyatımız da, hayatla alakası ne kadar az olursa olsun, cemiyet hayatının seyrini takip etmekle, onun akislerini taşımaktadır (Levend, 2015: 13).

Klasik edebiyatımızın çoğu türünde toplum hayatının şiire yansımaları dolaylı yollardan olmuştur. Günlük olaylar ve tarihi hadiselerle şiir ilişkisinin açık ve doğrudan gözlemlenebilmesi tarih manzumelerinde mümkün olmuştur. Özge Öztekin, tarih manzumelerinin şiir ve hayat arasında kurduğu bağı ifade ederken şiirin hafızasına dikkat çekmiştir. Tarih manzumelerinin şiirsel belleği bir kılavuz yaptığını belirtir:

Kimi tarih manzumeleri sadece edebî bir metin değil, Osmanlı'nın resmi ve/veya gündelik hayatının tarih içinde yoğrulması gibidir. Orada şiir, içine doğduğu tarihi kültürel ve sosyal ortamı estetize edip kendi gerçekliğinde yeniden kurarak tarihe düşülen bir dipnot olur. Kültür tarihi seyrine çıkarır, çağın gerçekliklerine dokunur ve hafızasında özenle saklar (Öztekin, 2019: 168).

Tarih manzumeleri klasik şiirimizin kuralları ve kalıpları, mazmunlar ve mefhumlar dünyası içinde gündelik hadiselerin, tarihi olayların kısacası toplum hayatına dair unsurların şiire ustaca nakşedilmesiyle oluşmuştur. Manzumelerde hadiselerin tarihlerinin verilmesi salt amaç olmamış, çoğu örnekte ilgili olay ve/veya kişi hakkında bilgiler beyitlere işlenmiştir. Rûhî'nin tarihlerini incelediğimiz çalışmamızda manzumelerin bu bakış açısıyla değerlendirilmesi, sosyal hayat-tarih-şiir ilişkisinin tezahürlerine rastlamayı mümkün kılmıştır. Değerlendirmeyle elde edilen sonuçlar bu bölümde, manzumelerden örnekler verilerek ortaya konacaktır.

Bağdatlı Rûhî'nin tarih manzumeleri, tarihin kaydedildiği mısra/beyitten ibaret olmayıp hemen her biri hacimli şiirlerdir. Şair, manzumelerinde tarihi genellikle son mısra/beyitte kaydetmiş, öncesindeki beyitlerde ilgili kişiyi övmüş, kişi ve olay hakkında bir takım bilgilere yer vermiştir. Rûhî'nin kaside nazım şekliyle kaleme aldığı altı tarihi vardır. Bu şiirleri kaside nazım şeklinin hususiyetlerini (nesib, medhiye, dua vb.) taşıdığı gibi buna ilave olarak tarih beytine sahiptir. Kasidelerde, tarih düşürülen kişi uzunca methedilmiştir. Methiyenin yanında Rûhî, kişiler hakkında bazı bilgilere yer vermiş yahut hayatlarındaki önemli olaylara değinmiştir. Şair, Damad İbrâhim Paşa'nın üçüncü kez sadrazamlık vazifesine getirilişi için kaleme aldığı manzumesinde, bu olaya tarih düşürürken paşanın sadrazamlık makamından bir süre uzak kaldığına değinmeden geçmemiştir. Ayrıca İbrahim Paşa'nın Eğri fethinin ardından Haçova Meydan Muharebesi'nde Erdel kuvvetleriyle olan mücadelesine değinmesi ve bu başarıyı tasvirleriyle anlatması dikkat çekicidir. Şair, bir makama tayin için kaleme aldığı kasidesini övgü ve tarih beytinden oluşturmak yerine ilaveten bahsettiği konularla zenginleştirmiştir. Manzumenin konusuyla doğrudan ilgisi bulunmayan tarihi bir olayı tasvir etmiş ve şiirin hafızasına kaydederek ölümsüzleştirmiştir.

Rûhî'nin tarihlerinin büyük bir kısmı mansıp ve tayinler içindir. Şairin bu manzumelerinde Damad İbrâhim Paşa örneğinde olduğu gibi sosyal hayata, tarihi hadiselerle dair unsurlara yer verdiği görülür. Çoğu manzumesinde kişinin önceki vazifesi yahut aynı vazifeye daha önce getirilip getirilmediği bilgisini vermiştir. Örneğin Gelibolulu Âlî'nin Cidde beylerbeyi oluşuna düşürdüğü tarihte vali olarak önce Şam'a sonrasında Cidde'ye gönderildiğini söylemiştir. Yine Hüseyin Paşa isimli bir zatın oğlu olan Mehmed Paşa'nın bey olarak vazifeliyken beylerbeyi görevine getirildiğini belirtmiştir.

Rûhî, tayinlerine tarih düşürdüğü kişiler içinde şairlik vasfına sahip olanların bu özelliklerini övmeyi ihmal etmemiş, bir iki beyitle de olsa bu konuya değinmiştir. Şirvan valisi Ferâğî Osman Paşa'nın ikinci kez bu vazifeye tayin edilişine Farsça kaleme aldığı manzumesinde, nazım ve nesirde emsalinin olmadığını söylemiştir. Azmîzâde Hâletî'nin Şam kadılığı için iki tarih düşüren Rûhî, bu manzumelerin ikincisinde Hâletî'nin şairliğinden övgüyle bahsetmiştir.

Rûhî'nin H.1010/ M.1601'de Mısır beylerbeyliğine tayin edilen Yavuz Ali Paşa için kaleme aldığı manzumesi, toplum hayatında önem arz eden olayların şiire aksedişine güzel bir örnektir. Yavuz Ali Paşa'nın vazifeye tayininden önce Mısır'da bir kıtlık yaşanmış ve bu kıtlığın ardından sorunlar baş göstermiştir. III. Mehmed Yavuz Ali Paşa'yı bu sıkıntıları çözmek üzere Mısır'da görevlendirmiştir. Rûhî de manzumesinde Mısır'da yaşanan

sorunlardan bahsetmiş, paşanın gelişiyle mali ve sosyal açıdan iyileşmenin olduğunu anlatmıştır.

İyânî Muzaffer Efendi'nin Halep kadısı olmasına tarih düşüren Rûhî, bu manzumesinde kadıların seçim ve atanmasından bahsetmiştir. Dün kadılar arasında görev dağılımı yapılmış, diyerek manzumeye başlayan şair, olayı duyan biri olarak adeta hikâye etmiştir. Bu manzume Rûhî'nin günlük bir hadiseyi klasik şiirin çerçevesi içine kolaylıkla ve ustaca yerleştirdiği örneklerden biridir.

Rûhî'nin tayinler vesilesiyle düşürdüğü tarihlerden devrin padişahı, sadrazamları, şeyhülislamı gibi üst makamlarla birlikte valiler, defterdarlar, kadılar, müderrisler gibi çok sayıda görevli hakkında bilgi edinmek mümkün olmuştur. Manzumeler yalnızca kişiler ve kişilerle bağlantılı tarihi/ sosyal olayların bilgisini taşımakla kalmamıştır. Kronolojik ve toplu olarak değerlendirildiğinde dönemin yönetim ağını da ortaya koymayı mümkün kılmaktadır. Bu, Rûhî'nin tarihlerinin sosyal hayatla bağlantısının başka bir yönüdür.

Rûhî'nin tayinlere düşürdüğü tarihlerden bahsi geçen makam için devrinde kullanılan terimleri de takip etmek mümkündür. Sadrazamlık makamını karşılayan terimlerin dönemlere göre değişimi, Rûhî'nin bu görevlere tayin için düşürdüğü tarihlerinden açıkça takip edilebilmektedir. Bu makam için XVI. yüzyıl sonlarına kadar ekseriyetle veziriazam terimi kullanılmıştır. Asrın sonlarından itibaren sadr, sadr-ı âlî, sadrazam terimleri de veziriazam yerine kullanılmaya başlanmıştır. Rûhî, manzumelerin başlıklarında söz konusu makama veziriazam terimiyle yer vermiştir. Şiirin içeriğinde, özellikle tarih beyitlerindeyse sadr, sadr- ekrem, sadr-ı a'lâ terimlerini daha çok kullanmıştır. XVI. asrın son yıllarındaki hadiselerle tarihler düşüren Rûhî'nin manzumeleri, terim kullanımındaki alışkanlığın geçiş dönemini yansıtan örneklerdir.

Bağdatlı Rûhî'nin tarihlerinin önemli bir kısmı, vefat konulu manzumelerden oluşmaktadır. Farklı kişilerin vefatlarına tarih düşürdüğü bu manzumelerinde Rûhî, sosyal hayata dair unsurları işlemeye devam etmiştir. Tarih düşürme geleneğinde ekseriyetle, tanınmış ve önemli kişilerin vefatlarına tarih düşürülmüştür. Rûhî'nin tarihleri içinde geleneğin alışkanlıklarının dışında örnekler çoğunluktadır. Dönemin padişah ve sadrazamları gibi önemli kişilerin vefatlarına düşürdüğü tarihleri yoktur. Safevî hükümdarı Muhammed Hudâbende'nin vefatı, III. Mehmed'in küçük yaşta ölen şehzadesi ve Kelâmî Cihan Dede'nin vefatı istisna olmak üzere çevresinden kişilere ve ölümüne derin üzüntü duyduklarına tarih düşürdüğü görülür.

Rûhî, vefatlar için kaleme aldığı manzumelerin her birinde yaşadığı üzüntüyü dile getirmiştir. Şair, genç yaşta vefat edenler için daha çok üzölmüş, bu acısını manzumelerinde işlemiştir. Muradına eremeden dünyadan gittiklerine hayıflanmış, meleklerin bile kan ağladığını belirterek genç ölümlere duyduğu acıyı betimlemiştir. Genç yaşdaki vefatların dışındakiler içinse gam, keder, acı ve sıkıntı dolu bu dünyadan kurtulduklarını; tasadan uzak, keder ve sıkıntının olmadığı cennete kavuştuklarını vurgulamıştır.

Rûhî'nin Elvendzâde Haydar Bey'in kızı Rukiyye Hanım'ın vefatı için düşürdüğü tarih dikkate değerdir. Şair manzumeyi Haydar Bey'in ağzından kaleme almıştır. Evladının vefatına duyduğu üzüntüyü bir babanın dilinden dökülen cümlelermiş gibi aksettiren şair, tarih düşürmekle yetinmeyip olayın akislerini mısralarında vermiştir. Bu manzume, Rûhî'nin toplum hayatına ait duygu ve durumları başarılı bir şekilde tarih manzumelerine dönüştürdüğüünün kanıtı niteliğindedir.

Şairin bir cinayet için kaleme aldığı tarih manzumesi de şiir-sosyal hayat ilişkisi bağlamında önemli bir örnektir. Rûhî, ilk beyitte haksız yere öldürölen Yahya'nın hikâyesini anlatacağını söylemiş ve düşmanları tarafından canice öldürölen bu kişinin ölümünü manzumesinde detaylıca işlemiştir.

Sosyal hayatın şiire yansımalarını en etkili biçimde üzerinde taşıyan konuların başında düğünler gelmektedir. Düğünler tarih düşürmede de sıkça karşımıza çıkan konulardandır. Sünnet ve evlilik törenleri dolayısıyla altı tarih manzumesi kaleme alan Rûhî, bu manzumelerinde düğün geleneğine ve uygulamalarına değinmiştir. Sünnet düğünlerinin bahar mevsiminde tertip edildiğini söylemiş ve toplanan bu meclisleri detaylıca anlatmıştır. Manzumelerde paşaların hangi çocuklarının sünnet ettirildiği bilgisini vermiş, bu merasimlerde başka çocukların da sünnet ettirildiğini belirtmiştir.

Rûhî'nin evlilikler için kaleme aldığı manzumeler, saray düğünleri yahut tanınmış kişilerin evlilikleri için düşürölmüş tarihler değildir. Şairin evliliklerine tarih düşürdüğü kişilerin çevresinden tanıdığı, Bağdatlı kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Rûhî, bu manzumelerini de tarih beytinden ibaret kılmamış, birden çok beyitle konuyu detaylandırmıştır. Bu beyitlerde, teşbihler ve geleneğe telmihler yoluyla sosyal hayata ait bir uygulamanın şiirde hayat bulmasını sağlamıştır.

Toplumun ortak kullanımına sunulmuş binalar yahut tanınmış, saygı gören kişiler tarafından inşa ettirilen yapıların tamamlanma tarihleri için manzume kaleme almak şairlerce rağbet görmüştür. Rûhî'nin tarih manzumelerinden sekizi inşa, dördü tamir konuludur. Tarih manzumelerinin sosyal hayatla ilişkisinin en somut örneklerini, inşa ve tamir konulu manzumelerde bulmak

mümkündür. Rûhî bu manzumelerinde, tarih beytinden başka söz konusu binanın özelliklerine yer verdiği ve faaliyetin ayrıntılarını anlattığı beyitlere bolca yer vererek hacimli manzumeler kaleme almıştır. Şairin tarih düşürdüğü binaların çoğu Bağdat'ta bulunmaktadır. Abdülkadir Geylânî Hazretleri'nin Bağdat'ta bulunan türbesi yanına yapılan cami ve çeşmenin tamamlanmasına, dönemin valisi Süleyman Paşa'nın inşa ettirdiği saraya düşürdüğü tarihler bunların başında gelmektedir. Süleyman Paşa'nın sarayı için kaleme aldığı manzume, sarayın konumu hakkında içerdiği bilgiler dolayısıyla ilgi çekicidir. Rûhî, Hadım Hasan Paşa tarafından İstanbul'da inşa ettirilen çeşme ve medrese için iki tarih manzumesi kaleme almış ayrı bir tarih manzumesinde bu külliye içinde bulunan mescit ve sebile tarih düşürmüştür. Rûhî'nin Bağdat'ta inşa edilen bir 'işrethane' için kaleme aldığı on beyitlik manzume konusuyla alışılmışın dışında bir örnektir. Süslü ve güzel olarak tanımladığı bu mekânın zevk ve eğlenceyle dolu olduğunu belirten şair, sahibinin burayı inşa ettirirken çektiği zahmet ve sıkıntılardan da bahsetmiştir.

Rûhî'nin tamirler vesilesiyle kaleme aldığı dört tarih de sosyal hayat-şiiir ilişkisi bağlamında kıymetli manzumelerdir. Bîşr-i Hâfî'nin Bağdat'ta bulunan kabrinin harap vaziyetteyken yenilenmesi ve yanına mescit inşa ettirilmesi, suyu akmayan bir çeşmenin akar hale getirilmesi bu manzumelerin konularındandır. Şair, Cigalazâde Sinan Paşa'nın tamir ettirdiği Bağdat'ın Dicle nehri kıyısında bulunan kapısı ve kapının hemen yanında bulunan köprü için iki tarih düşürmüştür. Rûhî, inşa ve tamir dolayısıyla konu edindiği yapıların konumları, özellikleri, vaziyetleri, kimin tarafından inşa/tamir ettirildiği gibi hususlara manzumelerinde yer vermiş, tarih beytinin haricindeki beyitleri bu bilgilerle örmüştür.

Tarih manzumelerinin sosyal hayatla olan kuvvetli bağının tezahürlerini fetihlere düşürülen tarihlerde de görmek mümkündür. Siyasî hayatın ve toplum hayatının önemli olaylarından biri olan fetihlerin manzumelere konu olmasıyla ve fethin tarihinin beyte, olayın detaylarının mısralara işlenmesiyle sosyal hayat-şiiir ilişkisini açıkça görmek mümkün olmuştur. Rûhî'nin fetihlere düşürdüğü üç tarihi bulunmaktadır. Bunlardan ikisi III. Mehmed'in Eğri fethi için kaleme alınmıştır. Diğeri ise Cigalazâde Sinan Paşa'nın Belâver Kalesi'ni fethi içindir. Bu manzumedeki şair, fetihle kendisinin de bulunduğu bilgisini vermiş, tarihi paşanın isteği üzerine düşürdüğünü söylemiştir. Fethi ayrıntılarıyla anlattığı beyitlerinde hücum ve savaş anlarını canlı bir şekilde tasvir etmiştir.

Bağdatlı Rûhî'nin hediyeler vesilesiyle kaleme aldığı iki manzumesi sosyal hayat-şiiir ilişkisi bağlamında renkli tarihler olarak kayda değerdir. Bağdat valisi Cigalazâde Sinan Paşa'nın Nihâvend şehrini fethi dolayısıyla kendisine padişah tarafından kılıç ve kaftan gönderilmesine tarih düşüren

şair, hadisenin fetihten itibaren olan aşamalarını sekiz beyitlik manzumesinde detaylıca vermiştir. Paşanın Nihâvend'i fethi, bu fetihten mutlu olan padişahın hediyeleriyle memnuniyetini belirtmesi, hediyelerin nitelikleri oluş sırasıyla anlatmıştır. Rûhî, hediye konulu bir diğer manzumesinde Süleyman Paşa'nın Özdemiroğlu Osman Paşa'ya gönderdiği süslü çadira tarih düşürmüştür. Şair, manzumenin başlığının altında düştüğü bir açıklamayla çadırın Özdemiroğlu Osman Paşa'ya Tebriz fethindeki başarısı üzerine hediye edildiğini belirtmiştir. Manzumenin genelinde çadırın niteliklerinden övgü yoluyla bahsetmiştir.

Bağdatlı Rûhî, sosyal hayata ve toplumsal hadiselerle olan duyarlılığı ve bu hassasiyeti dolayısıyla şiirlerinde ortaya çıkan eleştirel tutumuyla tanınan bir şairdir. Kendisinin bu yönü vurgulanırken sosyal hayata dair unsurlara yer verdiği ve eleştirel üslupla kaleme aldığı eksilmede redifli kasidesiyle terkîb-i bendi örnek verilmiştir. Rûhî'nin tarih manzumelerinin de sosyal hayatla kuvvetli bağı olduğu ortadadır. Bununla birlikte tarihlerinde, Rûhî'nin tenkitçi tavrı görülmemektedir. Olay ve durumlara tarihler düşürürken insanî yönünü öne almış, kendisini etkileyen ve yakın çevresinde tanık olduğu olaylara tarihler düşürmeyi tercih etmiştir. Haksız yere öldürüldüğünü söylediği kişi için kaleme aldığı manzume dışında tarihlerinde eleştirel üsluba yer vermemiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde, Rûhî'nin tarih manzumelerinin taşıdığı sosyal hayata ait unsurlar incelenmiş ve belli başlı örnekler üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır. Görüldüğü üzere Rûhî'nin tarih manzumeleri yalnızca tarih düşürme amacıyla olmayan; tarih beytinden başka olay yahut kişi hakkında bilgi, yorum, övgü, ipucu gibi farklı unsurlar barındıran beyitlerle zenginleştirilmiş; hacimli şiirlerdir. Şair farklı tarih düşürme çeşitlerini kullanarak bu alandaki hünerini ortaya koyduğu gibi konularının çeşitliliği ve işlediği ayrıntılarla da manzumelerini renklendirmiştir. Rûhî'nin tarih düşürürken kullandığı bu usul sayesinde şairin devrinde vuku bulan hadiseleri, manzumeleri üzerinden öğrenmek mümkün olmuştur. Dolayısıyla şair, tarih düşürerek değer verdiğini gösterdiği tüm bu olayları aynı zamanda tarihe kaydetmiş ve geleceğe bildirmiştir. Bağdatlı Rûhî'nin tarihleri, tarih düşürme geleneği içinde sosyal hayat-tarih-şiir ilişkisini gözler önüne seren kıymetli manzumelerdir.

Sonuç

Bağdatlı Rûhî, klasik şiir geleneğimizde önemli bir yere sahip, kıymetli bir şairimizdir. Daha ziyade, divanında bulunan 1115 gazeli ve terkîb-i bendiyle bilinegelmiştir. Bağdatlı Rûhî'nin ön planda olmayan yönü müverrihliği/tarih düşürme merakıdır. Rûhî'nin farklı nüshalarda dağınık halde bulunan tarih manzumeleri, Coşkun Ak'ın divanı neşriyle bir araya

gelmiştir. Şairin kaleme aldığı doksan dört tarih manzumesi, tarih düşürmenin farklı çeşitlerini kullanma gayreti ve geleneğe hâkimiyeti onun bu sahadaki başarısının kanıtı niteliğindedir.

Rûhî, lafzen ve manen tarih düşürme çeşitlerine güzel örnekler vermiştir. Şair ekseri manen tam tarih çeşidini kullanmıştır. Bunun yanında ta‘miyeli, noktalı, noktasız ve sanatlı tarihleri vardır. Tarih beyitlerinde, istisnaları olmakla birlikte, ilk mısrada mahlasını söylemiş ve tarih düşüreceğini haber vermiştir. Tam ve ta‘miyeli tarihleri dışındaki noktalı, noktasız, lafzen, sanatlı tarihlerinde, ilk mısrada düşürdüğü tarihin türünü belirtmiştir. Tam ve ta‘miyeli tarihlerinde bu durum söz konusu değildir.

Rûhî'nin tarih manzumelerinin yer aldığı yazma nüshalarda tarih beyitlerinin yanına rakamla kaydedilmiş tarihler bulunmaktadır. Ancak mısran yahut ifadenin hesabıyla elde edilen tarihle, beytin yanına not edilmiş olan bu tarihin birbirine uymadığı manzumeler vardır. Bu durumda, olayın tarihi kaynaklardan tespit edilmeye ve doğru tarihe ulaşılmaya çalışılmıştır. Tarih düşürme geleneğinde ‘geldi bir’ ifadesi genellikle katma ta‘miyesi için kullanılmıştır. Rûhî'nin ta‘miyeli tarihlerinde bu ifadeyi hem katma hem de çıkarma usulü için kullandığı görülmektedir.

Bağdatlı Rûhî'nin kaleme aldığı tarihlerden ikisi sanatlı tarihtir. Şair bu tarihlerinde Taşlıcalı Yahya'yı örnek aldığını belirtmiştir. Taşlıcalı, Süleymaniye Camii'nin yapımına tek beyitten on tarih hesaplanacak bir tarih düşürmüş ve hesaplama yollarını manzumesinde adım adım açıklamıştır. Rûhî de sanatlı tarihlerinde bu usulü kullanmış, on adet tarihin hesaplanma yolunu manzumesinde izah etmiştir. Ancak sanatlı tarihlerinden birinin anahtar beyti yani tarih beyti tespit edilememiştir. Diğer tarihinin ikinci mısrasında ise eksik sayı vardır. Bu eksiği tamamlayacak ta‘miye ise bulunamamıştır.

Rûhî'nin noktalı ve noktasız harflerin hesabıyla kurulan tarihleri de vardır. Şair üç tarih manzumesinde, noktalı ve noktasız harflerin ayrı ayrı hesabıyla söz konusu tarihe ulaşmayı sağlayan beyitler kaleme almıştır. Rûhî, maharet gerektiren ve söylenmesi güç bu tarih çeşidinde oldukça başarılıdır. Beyitlerin anlamının konuyla bütünlük içinde olmasının yanı sıra noktalı ve noktasız harflerin hesabı bakımından yapısı hatasızdır.

Rûhî'nin manzumelerinde tarih düşürme çeşitleri bakımından gözlemlenen bu çeşitlilik, konularda da görülmektedir. Şair pek çok farklı konuya tarih düşürmüştür. Manzumelerin %60'ı çeşitli görevlere tayinler, %15'i vefatlar, %13'ü inşa faaliyetleri vesilesiyle düşürülmüş tarihlerdir. Bunların dışında evlilik, sünnet, fetih ve hediye konuları bulunmaktadır. Tayin konulu manzumelerinde ise en çok beylerbeyi tayinlerini işlemiştir. Rûhî'nin beyit sayısının en fazla olduğu manzumeleri de tayin konulu olanlardır.

Rûhî en fazla Cigalazâde Sinan Paşa için tarih düşürmüştür. Sinan Paşa'nın ardından manzumelere en sık konu edilen isim Ferâgî Osman Paşa olmuştur. Padişah ve sadrazamları konu edinen tarihleri çok azdır. Rûhî'nin, özellikle kendisiyle ilgili olan konulara hiç tarih düşürmemiş olması ilginçtir.

Rûhî, doğrudan kendi hayatını konu edinen tarihler kaleme almış olmasa da seçtiği konuların hayatıyla bağlantısı kuvvetlidir. Bu bağın en önemli yönü Bağdat'la ilgili tarihlerinde ortaya çıkmaktadır. Rûhî gezgin tabiatlıdır ve pek çok farklı şehirde bulunduğu bilinmektedir. Bununla birlikte yaşamının büyük bir kısmını doğduğu şehir olan Bağdat'ta geçirmiştir. Rûhî manzumelerinde Bağdat'a tayin edilen beylerbeyi, defterdar gibi yöneticilerin tayinlerinden başlayarak Bağdat ayanından kişilerin vefatlarına ve düğünlerine, Bağdat'ta inşa ve tamir ettirilen yapılara kadar Bağdat'la ilgisi bulunan pek çok farklı konuya tarih düşürmüştür. Şairin tarih manzumelerinin %37'sinin Bağdat'la ilgili olduğu görülmektedir.

Rûhî'nin Bağdat'la ilgili tarihleri dönemin yönetim ağını kronolojik olarak sunduğu gibi sosyal hayatıyla ilgili ipuçları içeren bir mahiyettedir. Manzumelerin Bağdat'ta inşa ve tamir ettirilen yapılarla ilgili içerdiği bilgiler de şehrin yerleşim düzeni hakkında fikir edinmeyi olanaklı kılmıştır. Şairin Bağdat'la ilgili olmayan tarihleri için de aynı okumayı yapmak mümkündür. Dönemin padişahı, sadrazamları, eyalet yöneticileri, kadıları, şeyhülislamı ve daha pek çoğu hakkında düşürdüğü tarihlerle Rûhî, XVI. asrın sonunda Osmanlı'nın merkez ve taşra teşkilatını büyük ölçüde ortaya koymuş bulunmaktadır. Rûhî'nin fetih ve hediyeler için düşürdüğü tarihler de yine Osmanlı'nın bu dönemdeki doğu siyasetini şiir üzerinden takip edebilmeyi mümkün kılmaktadır.

Manzumelere kaydedilen tarihler Hicrî 993-1011 yılları arasındadır. Yani Rûhî, Miladi 1585-1603 yılları arasındaki olaylara tarihler düşürmüştür. 1014/ 1605-1606 yılında vefat eden şairin, tarihlerinde ömrünün son yıllarında tanık olduğu olayları konu edindiği dolayısıyla tarih manzumelerini de ömrünün son yıllarında kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Bağdatlı Rûhî'nin dili gazel, kaside benzeri diğer şiirlerinde olduğu gibi açık, anlaşılır ve sadedir. Şair Arapça ve Farsça tamlamaları yoğun bir şekilde kullanmayı tercih etmemiştir. Bununla birlikte Farsça kaleme aldığı üç tarih manzumesi vardır. Tarih beyitlerinde ebced hesabı-anlam dengesini kurmaya çalışırken elinin alıştığı kalıp ifadeleri, farklı manzumelerde kullanmaktan kaçınmamıştır. Dolayısıyla manzumelerin tarih beyitlerinde, tekrarlanan ifadeler karşımıza çıkmaktadır. 'Hatif didi', 'Rûhî didi', 'safâ-yı kalbile', 'şevkile didi', 'mülhem-i gayb didi', 'ikbâlile geldi/oldu', 'müjde ey!', 'müjde oldı/olsun', 'rakam kıldı', 'didi tarihin', 'söyledi tarihin' gibi ifadelerin birden çok tarih manzumesinde kullanıldığı görülmektedir.

Bağdatlı Rûhî tarih manzumelerinde nazım şekillerinden kaside, nazım, kıt'a ve kıt'a-i kebireyi kullanmıştır. Bunlardan en fazla tercih ettiği kıt'a-i kebire olmuştur. Şair manzumelerinin %83'ünü bu şekilde nazmetmiştir. Rûhî, tarih manzumelerinde çok farklı aruz kalıpları kullanmıştır. Kafiye türlerinden ise en çok kafiye-i mücerrede ve kafiye-i müreddefeyi kullandığı görülür. Manzum tarihlerinin %40'ında da redif kullanmıştır.

Rûhî'nin devri, en olgun örneklerini XVIII. asırda verecek olan tarih düşürme geleneğinin gelişme aşamasına tesadüf etmektedir. XVI. asırda henüz en mükemmel şekline kavuşmamış olan tarihler, Edirneli Nazmî, Zâtî, Âşık Çelebi, Gelibolulu Âlî, Bağdatlı Rûhî gibi meraklı ve yetenekli şairlerin elinde gelişmesini sürdürmüştür. Bu dönemde tarih düşürme şairler arasında yaygınlık kazanmış, hemen her şairin divanında bir iki manzum tarihe yer vermesi âdet olmuştur. Rûhî doksan dört tarih manzumesiyle asrının ve tarih düşürme geleneğinin önemli isimlerinden biri olarak edebiyat tarihimiz içinde yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- Abdülazîz ed-Dûrî (1991). “Bağdat (I. Genel Bakış)”, *TDVİA*, C. 4, ss. 425-433. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Abdülazîz ed-Dûrî (1995). “İmâret/Emîr”, *TDVİA*, C. 11, ss. 121-123. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Adıgüzel, N. ve Kuşçu, V. A. (2019). “Bağdatlı Rûhî’nin Tarih Manzumelerinde ‘Bağdat’”, *VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (12-13 Aralık 2019) Tam Metin Bildiri Kitabı*, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 2128-2140.
- Ak, C. (2001). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin (I-II)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Ak, C. (2008). “Rûhî-yi Bağdâdî”, *TDVİA*, C. 35, ss. 205-206. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ak, M. (1994). “Derviş Paşa (Bosnevî)”, *TDVİA*, C. 9, ss. 196-197. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aksoy, C. (2019). “Ahkâm-ı Nücûm Üzerine Bir Eser: Tercüme-i Ahkâm-i Nücûm”, *International Social Sciences Studies Journal*, 5(34):2261-2273.
- Aksoyak, İ. H. (2005). “Gelibolulu Mustafa Âlî’nin Bağdatlı Rûhî’ye Etkisi”. *Bilig*, S. 33, ss. 137-147.
- Aktepe, M. (1995). “Esad Efendi (Hocazâde)”, *TDVİA*, C. 11, ss. 340-341. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akün, Ö. F. (1988). “Ahdî”, *TDVİA*, C. 1, ss. 509-514. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Atar, F. (2001). “Kadı”, *TDVİA*, C. 24, ss. 66-69. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. (2010). “Şirvan”, *TDVİA*, C. 39, ss. 204-206. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aygün, Z. A. (1993). *Bağdatlı Rûhî Divanı’nda Rind ve Zahid Tipleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Aykut, N. (1993). “Damad İbrahim Paşa”, *TDVİA*, C. 8, ss. 440-441. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Aynur, H. (2009). “Surnâme”, *TDVİA*, C. 37, ss. 565-567. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Batur, A. (2010). “Sürûrî, Seyyid Osman”, *TDVİA*, C. 38, ss. 172-173. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bostan, İ. (2001). “Kapudan Paşa”, *TDVİA*, C. 24, ss. 354-355. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tahir (1972). “Rûhî Osman Bağdadî”, *Osmanlı Müellifleri*, C. 2, ss. 300-301. İstanbul: Meral Yayınevi.
- Bursalı Mehmed Tahir (1972). “Yahya Efendi (Şeyhu'l-islâm- İstanbulî)”, *Osmanlı Müellifleri*, C. 2, ss. 435-436. İstanbul: Meral Yayınevi.
- Buyruk, İ.E. (2015). *Bağdatlı Rûhî Divanı'nda Sosyal Hayat*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Canım, R. (2009). “Klâsik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Sürûrî”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.13, S. 2, ss. 105-120.
- Çetin, N. M. (1991). “Arap (Yazı)”, *TDVİA*, C. 3, ss. 276-309. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çiçek, K. (2007). “Osman Paşa (Özdemiroğlu)”, *TDVİA*, C. 33, ss. 471-473. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- David, G. (1994). “Eğri”, *TDVİA*, C. 10, 489-491. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- De Groot, A. H. (1997). “Halil Paşa (Kayserili)”, *TDVİA*, C. 15, ss. 324-326. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demirsoy, S. (2013). “Yavuz Ali Paşa”, *TDVİA*, C. 43, ss. 352-353. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dilcin, C. (2005). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Efendizade, O. (1996). “Gence”, *TDVİA*, C. 14, ss. 17-20. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Egemen, A. (1993). *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*. İstanbul: Arıtan Yayınevi.

- Emecen, F. (2003). “Mehmed III”, *TDVİA*, C. 28, ss. 407-413. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eravcı, H. M. (2011). “Niyazi'nin Zafer-Namesi ve Bağdat Beylerbeyi Ali Paşa'nın Faaliyetleri”, *İslam Medeniyetinde Bağdat (Medînetü's-Selâm) Uluslararası Sempozyum, 07-08-09 Kasım 2008*, cilt: 1, ss. 677-688.
- Ersoy, E. ve Ay, Ü. (2017). *Hoca Dehhânî Divanı*. Ankara: Tüba Yayınları.
- Ertaş, K. (2013). “Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Hayatı ve Eserleri”, *The Journal Of Academic Social Science Studies*, C. 6, S. 3, ss. 191-211.
- Eyice, S. (1997). “Hadım Hasan Paşa Külliyesi”, *TDVİA*, C. 15, ss. 5-7. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Genç, İ. (2018). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye (İnceleme- Metin)*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206275/tezkire-i-suara-yi-mevleviyye.html>, (Erişim: 23.09.2019).
- Gülcü, E. (1999). *Osmanlı İdaresinde Bağdat (1534-1623)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Güleç, H. (1988). “Ahîzâde Abülhalim Efendi”, *TDVİA*, C. 1, ss. 548. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gündüz, T. (2008). “Safevîler (Siyasî Tarih)”, *TDVİA*, C. 35, ss. 451-455. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gündüz, T. (2010). “Şah”, *TDVİA*, C. 38, ss. 248-250. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Güzeller, Ö. (2007). *Sürûrî-i Müverrih'in Manzum Tarihleri(İnceleme-Transkripsiyonlu Metin s.250-322)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Halaçoğlu, Y. (1993). “Cerrah Mehmed Paşa”, *TDVİA*, C. 7, ss. 415. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Horata, O. (2009). *Has Bahçede Hazan Vakti (XVIII. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İpekten, H. (1991). “Azmîzâde Mustafa Hâletî”, *TDVİA*, C. 4, ss. 348-349. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İpşirli, M. (1992). “Beylerbeyi”, *TDVİA*, C. 6, ss. 69-74. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- İpşirli, M. (2002). “Kazasker”, *TDVİA*, C. 25, ss. 140-143. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İpşirli, M. (2003). “Medrese (Osmanlı Dönemi)”, *TDVİA*, C. 28, ss. 327-333. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İpşirli, M. (2003). “Mehmed Efendi (Hocazâde)”, *TDVİA*, C. 28, ss. 452-453. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İpşirli, M. (2006). “Müderris”, *TDVİA*, C. 31, ss. 468-470. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İpşirli, M. (2008). “Sadrazam”, *TDVİA*, C. 35, ss. 414-419. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İsen, M. ve öte. (2005). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- İspirli, S. A. (2000). “Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Geleneği”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 14, ss. 79-88.
- Karabey, T. (2011). “Tarih Düşürme”, *TDVİA*, C. 40, ss. 80-82. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karabey, T. (2015). *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Karabuçak, K. (2007). *Sürûrî-i Müverrih'in Manzum Tarihleri(İnceleme-Transkripsiyonlu Metin s.51-150)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Kaya, B. A. (2013). “Yahyâ Efendi, Zekeriyâyâde”, *TDVİA*, C. 43, ss. 245-246. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, B. A. (2017). *Azmizâde Hâletî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196456/azmizade-haleti-divani.html> (Erişim: 18.01.2020).
- Kaya, İ. G. (2006). “Divan Şiirinde Tarih Düşürme Geleneği ve Yahya Bey'in Bir Kasidesi”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 30, ss. 39-56.
- Küçük, S. (2001). “Kafzâde Fâizî”, *TDVİA*, C. 24, ss. 162-163. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kütükoğlu, B. (1989). “Âlî Mustafa Efendi”, *TDVİA*, C. 2, ss. 414-416. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kütükoğlu, M. S. (1994). “Defterdar”, *TDVİA*, C. 9, ss. 94-96. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Macit, M. (1989). *Şeyh Galib'in Tarih Manzumeleri (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Mandaville, J. E. (1970). “The Ottoman Province of al-Hasā in the Sixteenth and Seventeenth Centuries”, *Journal of the American Oriental Society*, 90 (3): 486-513.

Masters, B. (1997). “Halep (Osmanlılar Dönemi)”, *TDVİA*, C. 15, ss. 244-247. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Ali Paşa (Elvendzâde)”, *Sicill-i Osmanî*, C.1, ss. 284. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Basirî Abdülganî Bey (Aynîzâde)”, *Sicill-i Osmanî*, C.2, ss. 358. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Cafer Paşa (Hadım)”, *Sicill-i Osmanî*, C.2, ss. 383. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Emirî Mehmed Bey”, *Sicill-i Osmanî*, C.2, ss. 481. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Es‘ad Mehmed Efendi (Hocazâde)”, *Sicill-i Osmanî*, C.2, ss. 492. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Ferâgî Osman Paşa (Abdülbâkî Beyzâde) (Koca)”, *Sicill-i Osmanî*, C.2, ss. 516. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Feyzullah Feyzî Mustafa Efendi (Kafzâde)”, *Sicill-i Osmanî*, C.2, ss. 535. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Halil Paşa”, *Sicill-i Osmanî*, C.2, ss. 581-582. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Hızır Paşa”, *Sicill-i Osmanî*, C.2, ss. 670. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Hüsrev Paşa (Köse)”, *Sicill-i Osmanî*, C.2, ss. 684. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “İyânî Muzaffer Efendi”, *Sicill-i Osmanî*, C.3, ss. 733. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “İbrahim Paşa (Damad-ı Şehriyârî)”, *Sicill-i Osmanî*, C.3, ss. 778. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Kadrî Çelebi (Abdülkadir)”, *Sicill-i Osmanî*, C.3, ss. 856. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Mehmed Efendi (Bostanzâde)”, *Sicill-i Osmanî*, C.3, ss. 988-989. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Mehmed Efendi (Subaşızâde)”, *Sicill-i Osmanî*, C.3, ss. 1019. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Mehmed Paşa (Cerrah)”, *Sicill-i Osmanî*, C.4, ss. 1045. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Mehmed Paşa (Muallimzâde)”, *Sicill-i Osmanî*, C.4, ss. 1064. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Mehmed Paşa”, *Sicill-i Osmanî*, C.3, ss. 1029-1030. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Rûhî Osman Çelebi”, *Sicill-i Osmanî*, C. 5, ss. 1399. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Sâfi Çelebi”, *Sicill-i Osmanî*, C.5, ss. 1431. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Sefer Efendi”, *Sicill-i Osmanî*, C.5, ss. 1484. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Selim (Şehzâde)”, *Sicill-i Osmanî*, C.1, ss. 40. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Sinan Yusuf Paşa (Cağalazâde)”, *Sicill-i Osmanî*, C.5, ss. 1513. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). “Yahyâ Efendi (Zekeriyâzâde)”, *Sicill-i Osmanî*, C.5, ss. 1674. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Okuyucu, C. (2008). “Kelâmî Mahlaslı İki Divan Şairi: Kelâmî Cihan Dede ve Kelâmî-i Rûmî”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 1, ss. 205-240.

Ortaylı, İ. (2001). “Kadı (Osmanlı Devleti’nde Kadı)”, *TDVİA*, C. 24, ss. 69-73. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özcan, A. (1997). “Hadım Hasan Paşa”, *TDVİA*, C. 15, ss. 5. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Öztekin, Ö. (2019). “Tarih Manzumeleri Üzerinden II. Mahmut Devrine Bakış”, *Türkbilig*, S. 37, ss. 167-190.

Öztoprak, N. (2006). “Rûhî'nin Şiir Anlayışı”, *The Journal of Ottoman Studies Prof.Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan-IV*, XXVIII, ss. 93-122.

Pala, İ. (2007). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Sami, Ş. (2015). *Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle)*. Haz: Raşit GÜNDOĞDU-Niyazi Adıgüzel-Ebul Faruk Önal. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Sarıçam, İ. (2007). “Nihâvend”, *TDVİA*, C. 33, ss. 98-99. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Seyyid Muhammed es-Seyyid (2004). “Mısır (Osmanlı dönemi)”, *TDVİA*, C. 29, ss. 563-569. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Solmaz, S. (2018). *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-201251/ahdi-gulsen-i-suara.html>, (Erişim: 23.09.2019).

Şakiroğlu, M. H. (1993). “Cigalazâde Sinan Paşa”, *TDVİA*, C. 7, ss. 525-526. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2007). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi (Üniversiteler İçin)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Temel, E. (2019). *Nâbî'nin Tarih Manzumeleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Tok, Ö. (2002). *XVII. Yüzyılda Mısır Eyaleti*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Turan, Ş. (1998). “Hoca Sâdeddin Efendi”, *TDVİA*, C. 18, ss. 196-198. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uluçam, A. (1988). “Abdülkâdir-i Geylânî Külliyesi”, *TDVİA*, C. 1, ss. 239-240. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uludağ, S. (1988). “Abdülkâdir-i Geylânî”, *TDVİA*, C. 1, ss. 234-239. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Unan, F. (2008). “Sahn-ı Semân”, *TDVİA*, C. 35, ss. 532-534. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uslu, Ş. (2008). *Sürûrî-i Müverrih'in Manzum Tarihleri (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin s.1-50)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Uzun, M. (1994). “Ebced”, *TDVİA*, C. 10, ss. 68-70. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uzun, M. İ. (1996). “Ganîzâde Mehmed Nâdirî”, *TDVİA*, C. 13, ss. 355-356. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi (III. Cilt- II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Üzümcü, H. (2015). “Niyazî ve Zafer-Nâme-i Ali Paşa”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C.4, S. 1, ss. 105-120.

Woodhead, C. (2007). “Okçuzâde Mehmed Şâhî”, *TDVİA*, C. 33, ss. 335-336. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yakıt, İ. (2017). *Türk- İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Yiğit, A. (1999). “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kadıları ve Mühimme Defterlerine Göre Vazifeleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 14, S.10, ss. 157-173.

DİZİN

A

Abdülganî en-Nablusî.....	12
Abdülkadir Geylânî	51, 119, 153
Adana	14
Âdem peygamber.....	6
Aden	47
Adli.....	2
Agâh Sırrı Levend	149
Ahdî.....	23, 24, 26, 27
Ahizâde Abdülhalim Efendi	40, 41
Ahmed Çavuş	105
Ahmed Efendi.....	75
Ahmed Paşa.....	67, 68
Ahmedî	12
Ahmed-i Cami	11
Ahmet Paşa.....	12
akrostiş.....	21
Ali Han	98
Al-i İmran 3/97.....	10
Ali Paşa.....	141
Ali-zâde Fethi Bey.....	91
Amasya.....	1
Anadolu	101
Anadolu beylerbeyi.....	64
Anadolu defterdarlığı.....	70
Anadolu kazaskeri	40, 41, 43
Âsaf	65, 66
asıl ebced	7
Âşık Çelebi	13, 157
Ayas Paşa	23
ayet	10
Aynî.....	123
Aynizâde Basîrî Çavuş	90
Azerbaycan	60, 128
Azmizâde Mustafa Hâletî ..	24, 76, 79, 80, 81, 85, 86, 150

B

Bab-ı Cısr	132, 133
Bağdat...23, 24, 25, 26, 32, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 56, 57, 58, 59, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 84, 85, 90, 92, 106, 114, 118, 119, 120, 121, 127, 130, 131, 132, 133, 136, 137, 139, 141, 153, 156	
Bağdat Kalesi.....	121
Bağdatlı Ülfetî	13
Bâkî	2, 24
Basra.....	98
Bektaşîlik.....	26
Belâver Kalesi	136, 153
bey	65, 66, 69, 90, 91, 92
Beyânizâde Ahmed Çavuş.....	105

beylerbeyi... 23, 33, 36, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 72, 83, 119, 121, 131, 136, 139, 150, 155, 156	
birleşen harf	20
birleşmeyen harf.....	20
Bişr-i Hâfî	130, 153
Bosna	49, 69
Bosnevî Derviş Paşa.....	94
Bostanzâde Mehmed Efendi	82
Budin.....	47
Buhûrizâde Mustafa İtrî Efendi.....	24
Bursa	41, 83, 84
Bursalı Cinânî	13
Bursalı Hâşimî	13
Büyük Ebced.....	7

C

Cafer Çelebi	12
camî.....	10, 118, 119, 120, 121
Cerrah Mehmed Paşa	36, 111, 113
Cezayir	36
Cidde.....	44, 66, 67, 71, 150
cifir.....	7, 11
Cigalazâde Sinan Paşa 37, 38, 44, 45, 77, 111, 112, 116, 119, 131, 132, 136, 137, 138, 141, 153, 156	
Coşkun Ak	27, 154
cûlus.....	9, 30, 31
cûlus bahşişi.....	31

Ç

çadır	136, 139, 154
çişme . 10, 118, 119, 120, 122, 123, 126, 129, 130, 131, 153	

D

Dâhil (Medresesi).....	85, 87, 89
Damad İbrâhim Paşa ..	32, 33, 34, 35, 36, 141, 150
Dârü's-selâm.....	47, 48, 51, 119
dârülhadis.....	87
defterdar25, 26, 48, 63, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 95, 106, 151, 156	
Defter-zâde Ahmed Çavuş	110
Dicle nehri.....	121, 132, 133, 153
divan	89
divan kâtibi	71
doğancılar.....	94
düğün9, 29, 110, 111, 112, 113, 114, 152, 156	
dütâ	15, 17, 18, 37, 42, 77, 146

E

ebced....	5, 6, 7, 8, 12, 18, 58, 74, 78, 110, 118, 120, 134, 137, 138
ebced hesabı....	5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 16, 17, 18, 21, 29, 32, 35, 36, 37, 44, 46, 48, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 71, 72, 73, 77, 79, 82, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 104, 108, 111, 115, 116, 119, 122, 123, 124, 127, 130, 131, 133, 138, 146, 156
ebced sistemi	9, 15, 31, 50, 105, 113, 126, 135
ebced tertibi	5, 6
Edirne	41, 76, 78, 82, 83, 84
Edirneli Emrî	12
Edirneli Nazmî.....	3, 13, 157
Eğri ..	24, 33, 38, 113, 133, 134, 135, 150, 153
Eğri Seferi.....	49, 134
el-Mülk 67/6	33
Elvendzâde Ali Paşa	46, 47, 50, 51, 119
Elvendzâde Haydar Bey	107, 152
Emir Paşa.....	62
En Büyük Ebced.....	7
En Küçük Ebced.....	7
Enderûnlı Fâzıl	14
Erdel	24, 33, 150
Erzurum	24, 48, 60, 67
Eski Anadolu Türkçesi	2
Esrar Dede	23, 24
evlilik.....	9, 110, 114, 115, 116, 117, 152, 155
Evliyâ Çelebi	13, 122, 123, 124

F

Fatih Sultan Mehmed.....	1, 40, 85, 86
Fazlî.....	26
Fehîm-i Kadîm.....	13
Ferâğî Osman Paşa ..	44, 51, 52, 53, 59, 60, 61, 128, 150, 156
Ferhad Paşa.....	60
fetih...1, 3, 9, 29, 33, 133, 135, 136, 137, 139, 153, 155, 156	
Fransa	17
Fuzûlî.....	2, 24, 26

G

Galata	82
Galata Mevlevihanesi	23
Ganizâde Mehmed Nâdirî.....	89
gayr-i menkut.....	37, 42
Gazalî	13
gazel	10, 24, 26, 27, 156
Gelibolu	71
Gelibolulu Âfî.....	2, 3, 13, 26, 66, 67, 70, 71, 141, 150, 157
Gence.....	24, 35, 44, 60, 61

Gülşen-i Şu'arâ	23, 26
-----------------------	--------

H

Haçova Meydan Muharebesi... 33, 38, 49, 150	
Hadım Cafer Paşa	63, 64
Hadım Hasan Paşa ..	34, 35, 122, 123, 124, 125, 153
Hadım Hasan Paşa Külliyesi	122, 125
hadis.....	10
Halep....	24, 48, 71, 72, 76, 77, 82, 83, 84, 90, 105, 151
Hâletî.....	13
Celil Mehmed Efendi	73
Halil Paşa	126
hamam.....	10, 118
hami	1, 24, 85
hamilik	1
han.....	10
harf inkılabı.....	15
Hârîç (Medresesi).....	85, 87, 89
Hasan Efendi	106
Hayâlî Bey	2
hediye.....	10, 26, 29, 136, 137, 138, 154, 155, 156
Hemedan	65, 137
Hevâî.....	14
Hızır Bey.....	12
Hızır Paşa.....	57, 58, 59
Hicaz	23
Hoca Sâdeddin Efendi.....	39, 40, 78, 88
Hocazâde Abdülaziz Efendi	88, 89
Hocazâde Esad Efendi	43, 78
Hocazâde Mehmed Çelebi	92
Hocazâde Mehmed Efendi	39, 40
huruf-ı mu'ceme.....	18
hurûf-ı mühmele.....	19
Hurûfilik.....	26
Hükmi Efendi.....	114, 115
Hümâ Hatun	108
Hüseyin Efendi.....	95, 96
Hüseyin Paşa	70
Hüsrev Paşa.....	47, 48, 141
Hüsrevzâde İbrahim Çelebi.....	104
Hüznî.....	14
Hz. Hüseyin	51
Hz. İbrahim	66
Hz. İsa	74, 76
Hz. Muhammed(s.a.v).....	67
Hz. Süleyman.....	36, 65, 121

I

I. Ahmed	82
II. Bayezid.....	1, 2
II. Selim	1, 2, 31, 71
II. Selim Türbesi	99

III. Mehmed 30, 31, 33, 39, 40, 42, 49, 60, 94,
99, 133, 134, 135, 141, 150, 151, 153
III. Murad .1, 2, 30, 31, 33, 39, 46, 47, 60, 62,
94, 138
III. Selim..... 9, 17
Irak 57, 63, 67, 68, 74, 85
İyânî Muzaffer Efendi 83, 151

İ

İbrahim Bey 64, 65
İbrahim Efendi..... 73, 74
İbrahim Paşa 65, 100
İçel 60
imaen 97
imâret..... 90, 92
inşa 118, 122, 128, 129, 130, 153, 155, 156
İran 51, 65, 101, 139
İslam Ansiklopedisi 122
İsmail Çelebi..... 127
İsmail Yakıt 10
İstanbul1, 9, 31, 39, 40, 41, 49, 62, 71, 77, 86,
89, 98, 122, 126, 153
işrethane..... 118, 127, 153

J

Jüpiter 115

K

kabir..... 129, 130, 153
kadı .75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86,
88, 151, 156
Kadri Çelebi..... 116, 117
kaftan 137, 138, 153
Kafzâde Fâizî..... 13, 82
Kafzâde Feyzullah Feyzi Efendi..... 81, 82
kale 118
Kandî 13
Kanije Seferi..... 90
Kanûnî Sultan Süleyman 1, 2, 12, 23, 119,
121, 134
kaptanıderya 36, 37, 38, 126
Kapudan Kayserili Halil Paşa 126
kapudan paşa 36
Karaman 47
kaside 8, 10, 12, 24, 25, 26, 27, 31, 32, 33, 44,
47, 48, 58, 59, 70, 86, 111, 112, 114, 141,
142, 150, 156, 157
katmerli tarih 17, 18
kazasker 40, 41, 42, 43
Kazvin 97
Keçecizâde İzzet Molla..... 14
Kelâmî Cihan Dede 101, 151
Kemâl Paşazâde..... 13
Kerbela 51, 101

Kethüda Hasan Bey..... 115, 116
kılıç 137, 138, 153
kıt'a 8, 10, 27, 67, 71, 102, 141, 142, 157
kıt'a-i kebire..... 8, 37, 46, 56, 62, 76, 99, 101,
111, 115, 119, 120, 133, 138, 141, 142,
157
kitabe..... 10
Koca Sinan Paşa..... 69
Konya Mevlânâ Dergâhı 23
köprü 10, 118, 129, 132, 133, 153
Küçük Ebced..... 7
külliye 118, 119, 120, 122, 123, 125, 153

L

lafzen... 3, 11, 12, 15, 16, 81, 86, 97, 146, 155
Lahsa..... 44, 69, 70
Leylâ Hanım 25
lugaz..... 13, 21

M

Macar 134
Mahmud..... 111
manen. 15, 16, 46, 48, 50, 80, 81, 82, 86, 134,
146, 155
Manisa..... 1, 31
medrese 10, 85, 86, 87, 118, 121, 122, 123,
124, 153
Medyen 7
Mehmed Çelebi..... 108
Mehmed Efendi..... 42
Mehmed Paşa..... 68, 69, 150
Mehmed Süreyya 59
Mekke 40, 82
menkut 37, 42
mersiye..... 24, 25, 27
mescit 122, 125, 130, 153
Mevlevîlik..... 26
meyhane 100, 118, 129
Mısır. 9, 17, 35, 44, 47, 48, 49, 62, 77, 82, 83,
150
Mirza Emîn-i Nasrabadî..... 11
Mohaç Zaferi..... 1
molla 82, 84, 85
Molla Câmî 10
mu'cem 15, 16, 17, 18, 76
Muallim Nâci 25
Muallimzâde Mehmed Paşa 72
muamma..... 13, 20, 27
Muhammed Hudâbende 96, 97, 151
Muhammed Tâhir-i Nasrabadî 11
Muhibbî..... 2
Murâdî..... 2
musalla 118, 125
musammat 10
musanna' 3, 13, 14, 15, 18, 19, 52, 53, 55, 146

Mustafa Bey..... 103, 104, 130
müderriş 39, 41, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85,
86, 87, 88, 89, 102, 103, 151
müftü 85, 102
mühmel..... 15, 16, 17, 18, 19, 20, 76
Münşeât 89
Müşteri..... 115
müverrih 3, 8, 9, 13, 14, 18, 19, 81, 110

N

Nâbi 13
nakl-i yekdiğer 20
nazım 8, 141, 142, 157
Necâfî 12
Nedîm 14
Neşâtengiz 14
Neşâfî 16
Nevzâde Atâyî 13
Nihâvend 24, 44, 64, 65, 66, 137, 153, 154
noktalı harf . 16, 17, 18, 20, 37, 42, 52, 53, 54,
76, 77, 146, 155
noktasız harf 16, 18, 20, 37, 42, 52, 53, 54, 76,
77, 146, 155

O

Okçuzâde Mehmed Paşa 93
Okçuzâde Mehmed Şâhî 93
Osman Çelebi 117, 118
Osmanlı 1, 2, 12, 31, 36, 40, 60, 62, 65, 70,
83, 87, 118, 121, 134, 137, 156
Osmanlı Türkçesi 2

Ö

Özdemiroğlu Osman Paşa 136, 139, 154

P

Preveze Deniz Seferi 1

R

Râgıp Paşa 14
reisülküttap 93
rubai 86
Rukiyye Hanım 107, 152
Rumeli beylerbeyi 64
Rumeli defterdarlığı 70
Rumeli kazaskeri 40, 41, 43

S

Sabit 13
sadrazam 1, 3, 9, 24, 31, 32, 33, 34, 35, 36,
150, 151, 156
Safevî 97, 119, 139, 151

Sâfi Çelebi 103
Sahn-ı Semân 79, 81, 85, 86, 87, 89
sanatlı tarih 13, 19, 20, 52, 53, 54, 55, 146,
155
sancak beyliği 67
saray 118, 120, 121, 129, 152
sebil 118, 122, 123, 125, 153
Sefer Ağa 101, 102
Selanik 83
Selimî 2
selimname 1
Seyyid Mehmed Paşa 63
Seyyid Vehbî 14
Sicill-i Osmanî . 23, 46, 48, 50, 59, 60, 62, 69,
72, 74, 82, 85, 87, 90, 98, 100, 102, 103,
110
silahdar 33, 45
Sivas 59
Sokullu Mehmed Paşa 1
Su'udizâde Kadri Efendi 87
Subaşızâde Mehmed Efendi 84
Sultan Osman 30
süriyye 112, 114
surnâme 114
Suûdî Mehmed Efendi 87
Süleyman Paşa . 25, 46, 47, 56, 121, 136, 139,
153, 154
Süleymaniye Camii 12, 52, 55, 155
Süleymaniye medreseleri ... 79, 85, 86, 87, 88,
89
Süleymanname 1
Sünbülzâde Vehbî 14, 25
sünnet 9, 30, 110, 111, 112, 113, 114, 152,
155
Sürûri 9, 10, 14, 16, 17, 19, 20, 30

Ş

Şah I. Tahmasb 97
şahincibaşı 93, 94
Şahkulu 118
Şam 24, 48, 64, 66, 67, 71, 72, 76, 77, 79, 80,
81, 82, 86, 150
Şehname 89
Şehzade Camii 7
Şehzade Selim 99
Şemâhî 128
Şeyh Galib 14, 25
şeyhülislam 9, 38, 39, 40, 77, 88, 151, 156
Şeyhülislâm Tefvik Efendi 14
Şeyhülislâm Yahyâ 13
Şirvan . 23, 24, 35, 44, 52, 53, 59, 61, 64, 128,
150
Şuayb peygamber 6

T

ta'miye....	8, 41, 53, 59, 64, 65, 69, 78, 79, 85, 91, 92, 95, 97, 101, 103, 110, 124, 125, 127, 139, 155
ta'miyeli..	3, 13, 15, 16, 17, 46, 48, 57, 58, 59, 60, 67, 68, 69, 72, 74, 79, 80, 81, 85, 106, 108, 122, 125, 134, 135, 139, 146, 155
tahta çıkma	9, 30, 31, 60
Tâlibî	2
tam tarih	13, 15, 16, 31, 33, 34, 35, 39, 40, 43, 44, 50, 59, 62, 66, 68, 71, 72, 80, 81, 82, 86, 87, 89, 90, 93, 94, 99, 104, 105, 107, 111, 113, 115, 119, 125, 126, 131, 132, 135, 137, 146, 155
tamir	118, 129, 131, 153, 156
tarih düşürme....	2, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 30, 31, 37, 77, 96, 110, 118, 145, 154, 155, 157
tarih düşürme çeşitleri ...	3, 14, 15, 40, 50, 76, 81, 82, 86, 107, 113, 115, 135, 141, 145, 146, 154, 155
Taşlıcalı Yahya.....	12, 52, 53, 55, 155
Tebriz	24, 47, 64, 139, 154
terkîb-i bend.....	2, 25, 27, 154
tevârih	10
Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye.....	23
Turgut Karabey.....	8, 11, 15, 19

Ü

Üsküp	103
-------------	-----

V

Vahdet.....	11
Vâhib.....	11
vali .	25, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 56, 57, 59, 60, 62, 63, 64, 68, 69, 78, 90, 119, 128, 136, 137, 141, 150, 151, 153
Van.....	48
vâridât âmiri.....	93, 95
vâridât kalemi.....	95
vefat .	3, 10, 25, 29, 30, 39, 50, 62, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 151, 152, 155, 156
Venüs	115
veziriazam.....	31, 34, 38, 139, 151

Y

Yahya	109, 152
Yavuz Ali Paşa.....	48, 49, 150
Yavuz Sultan Selim.....	1, 62, 83
Yemen	47

Z

Zâtî.....	2, 3, 13, 157
Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi	76, 77
Ziyâ Paşa.....	25
Zühre.....	115